

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA‘LIMI VAZIRLIGI

**SAMARQAND VILOYATI XALQ TA‘LIMI XODIMLARINI
QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI
OSHIRISH HUDUDIIY MARKAZI**

IJTIMOIIY-IQTISODIIY FANLAR METODIKASI KAFEDRASI

**UMUMIIY O‘RTA TA‘LIM MUASSASALARI YOSHLAR
YETAKCHILARI MALAKA OSHIRISH KURSINING
YETAKCHI FAOLIYATINI TASHKIL ETISH METODIKASI
MODULI BO‘YICHA**

O‘QUV – USLUBIIY MAJMUUA

Malaka toifa yo‘nalishi: Umumiiy o‘rta ta‘lim muassasalari yoshlar
yetakchilari

SAMARQAND – 2020

Ushbu o‘quv-uslubiy majmua hududiy markaz Ilmiy-metodik kengashining navbatdagi 2020 yil 28-fevraldagi 3-son qarori bilan tasdiqlangan umumiy o‘rta ta’lim muassasalari yoshlar yetakchilari malakasini oshirish toifa yo‘nalishi o‘quv rejasi va dasturi asosida tayyorlandi.

Tuzuvchilar: D.Kushanova – Samarqand VXTXQTMOHM Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasida o‘qituvchisi.

Taqrizchi: R.Umarova – O‘zbekiston yoshlar ittifoqi Samarqand viloyat Kengashining Kamalak bolalar tashkiloti raisi

Ushbu o‘quv-uslubiy majmua hududiy markaz Ilmiy-metodik kengashining navbatdagi 2020 yil 28-fevraldagi 3-son qarori bilan tasdiqlangan va nashrga tavsiya etilgan.

M I J A

I.	Ishchi dastur.....	4
II.	Modulni o‘qitishda foydalanilgan interfaol ta’lim metodlar.....	13
III.	Nazariy mashg‘ulot materiallari.....	18
IV.	Amaliy mashg‘ulot materiallari.....	96
V.	Ko‘chma mashg‘ulot mazmuni.....	176
VI.	Keyslar banki.....	180
VII.	Mustaqil ta’lim mavzulari.....	183
VIII.	Glossariy.....	185
IX.	Adabiyotlar ro‘yxati.....	195

I

ISHCHI DASTUR

KIRISH

Ishchi o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni, 2018 yil 5 sentyabrdagi "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3931-sonli Qarori, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli farmonida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo'lib, u zamonaviy talablar asosida umumiy o'rta ta'lim muassasalari yoshlar yyetakchilari malakasini oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda ularning kasbiy kompetentligini oshirishni nazarda tutadi.

Dastur mazmuni yyetakchi faoliyatini tashkil etish metodikasini o'z ichiga oladi va ular bo'yicha tegishli yangi bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular umumiy o'rta ta'lim maktablari yoshlar yyetakchilarining malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligi hamda kompetentligiga qo'yiladigan malaka talablari va o'quv rejasi asosida shakllantirilgan bo'lib, zamonaviy boshqaruvga oid bilim va innovatsiya, ilg'or xorijiy tajribalardan samarali foydalanish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ish faoliyatiga keng tatbiq etish hamda xorijiy tilni intensiv o'zlashtirish darajasini oshirish hisobiga ularning kasb mahoratini muntazam yuksaltirishni nazarda tutadi.

“YYETAKCHI FAOLIYATINI TASHKIL ETISH METODIKASI”

MODULI BO‘YICHA ISHCHI-O‘QUV DASTURI

Modulning maqsadi va vazifalari

Malaka oshirish kursining **maqsadi** – yoshlar yyetakchilarining o‘z kasbiy faoliyatini yuqori ilmiy-uslubiy darajada ta‘minlashi uchun zarur bo‘ladigan bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini yangilash, malaka talablari, o‘quv reja va dasturlari asosida ularning kasbiy kompetentligi va kasbiy mahoratini doimiy rivojlanishini ta‘minlashdan iborat.

Kursning **vazifalariga** quyidagilar kiradi:

- tinglovchilarga O‘zbekiston Respublikasining ta‘lim-tarbiya sohasidagi davlat siyosati va ta‘lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning huquqiy-me‘yoriy asoslarini o‘rgatish;
- yoshlar yyetakchilarining kasbiy mahoratni egallash bo‘yicha bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini uzluksiz yangilash va rivojlantirish;
- pedagogik jamoani samarali boshqarish omillari va shaxslararo munosabatlarni tashkil etishda psixologik qonuniyatlarni o‘rganish;
- yoshlar yyetakchilarini faoliyatda qo‘llaniladigan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va xorijiy til asoslarini o‘rganishga yo‘naltirish;
- yoshlar yyetakchilarining malaka talablariga mos holda umumiy o‘rta ta‘limning sifatini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan ta‘lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarish bo‘yicha kasbiy kompetentlik darajasini uzluksiz rivojlantirish.

Modul bo‘yicha tinglovchilarning bilimi, ko‘nikmasi, malakasi va kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar

Tinglovchi:

- O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, ta‘lim sohasidagi mamlakat qonunchiligi, shuningdek ta‘lim sohasiga doir boshqa qonunlar hamda me‘yoriy hujjatlar mazmunini;
- ta‘lim sohasidagi davlat siyosatini va ta‘lim tizimining istiqbolli yo‘nalishlarini;
- muloqot madaniyati, rahbar imidjini tashkil etuvchi asosiy elementlarini;
- ish vaqtini samarali tashkil etishi usullarini (taym-menejment);
- pedagogik jarayonni amalga oshirish qonuniyatlarini va ta‘limning zamonaviy psixologik-pedagogik nazariyalari va pedagogik texnologiyalarni;
- ta‘lim sohasida innovatsion faoliyat asoslarini;

- ta'limdagi yangi yondashuvlar, strategiyalar, texnologiya va metodlar (PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS, STEAM va boshqalar)ning mazmun va mohiyatini;
- yyetakchi faoliyatida qo'llaniladigan axborot texnologiyalarini;
- ta'lim tizimi va muassasalari faoliyatini tartibga soluvchi o'quv-uslubiy va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish;
- ta'limni boshqarishda ishlatiladigan axborot texnologiyalarini qo'llash;
- boshqaruv jarayonidagi muammolar, dolzarb vazifalarning optimal yechimini ishlab chiqish **ko'nikmalariga**;
- ta'lim muassasalarida, ta'limni boshqaruv organlarida innovatsion loyihalarni, rivojlantirish dasturlarini, tavsiyalarni yaratish va joriy etish;
- pedagoglarning ilg'or ta'lim texnologiyalariga oid ehtiyojlarni aniqlay olish va metodik yordam bera olish;
- muassasaning boshqaruv jarayonidagi muammolar, dolzarb masalalarning optimal yechimini ishlab chiqishi;
- ta'lim innovatsiyalarini joriy etishdagi muammolarini aniqlay olish va yechimini topish **malakalarga**;
- malaka oshirish kursida o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalardan kasbiy faoliyatda foydalanish;
- ijobiy shaxslararo munosabatlarni qaror toptirishda yyetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish;
- kundalik va ijtimoiy hayotga doir, ta'limga va kasbga yo'naltirilgan mavzular bo'yicha xorijiy tilda muloqot qilish;
- ta'lim tizimini boshqarishda dasturiy vositalardan foydalanish;
- ta'limni boshqarishda elektron kontentni yaratish;
- elektron hujjat almashinish tizimidan foydalanish;
- kommunikativ, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z ustida ishlash, mas'uliyat va moslashuvchanlik, o'quv-tarbiya jarayonini holisona baholash;
- ta'lim muassasasida yyetakchi faoliyatini samarali tashkil etish va boshqarish **kompetensiyalariga** ega bo'lishi lozim.

Modulni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar

«Yyetakchi faoliyatini tashkil etish metodikasi» modulini o'qitish nazariy, amaliy va ko'chma mashg'ulotlar shaklida olib boriladi.

Nazariy mashg'ulotlarda O'zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi boshlang'ich tashkiloti faoliyatini samarali tashkil etish va boshqarish to'g'risida ma'lumotlar beriladi.

Amaliy mashg'ulotlarda yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etish, iqtidorli va muammoli yoshlar bilan ishlash metodikasi, o'quvchilarda o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha topshiriqlar berilgan holda kichik guruhlarda ishlanadi.

Ko'chma mashg'ulotlar talablar darajasida moddiy-texnika ta'minoti, mazkur malaka toifasi bo'yicha tajribali boshlang'ich tashkilot yyetakchisi mavjud bo'lgan oliy ta'lim muassasalari va umumiy o'rta ta'lim maktablarida tashkil etiladi.

Mashg'ulotlarda texnik vositalardan, blits-so'rovlar, aqliy hujum, FSMU, SWOT-tahlili, kichik guruhlarda ishlash va boshqa interfaol ta'lim metodlari va psixologik treninglardan foydalanish nazarda tutiladi.

Modulning o'quv rejadagi boshqa modullar bilan bog'liqligi va uzviyligi

Modul mazmuni o'quv rejadagi «O'zbekistonda ta'lim-tarbiya jarayonlarining huquqiy-me'yoriy asoslari», «Ta'lim-tarbiya texnologiyalari va pedagogik mahorat», «Ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash» bloklari modullari bilan uzviy bog'langan holda yoshlar yyetakchilarining kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Modulning ta'limdagi o'rni Modulni o'zlashtirish orqali tinglovchilar yyetakchi faoliyatini tashkil etish metodikasini o'rganish, amalda qo'llash va baholashga doir kasbiy kompetentlikka ega bo'ladilar

Modul bo'yicha soatlar taqsimoti

3.1. Yyetakchi faoliyatini tashkil etish metodikasi

№	Fan mavzulari	Hammasi	Jami o'quv yuklamasi	jumladan			Mustaqil ta'lim
				nazariy	amaliy	ko'chma mashg'ulot	
1	O'zbekiston yoshlar ittifoqining maqsadi, vazifalari va ustuvor yo'nalishlari	4	4	2		2	
2	O'zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi boshlang'ich tashkiloti faoliyati va yo'nalishlari	4	4		4		2
3	Prezidentning beshta muhim tashabbusini amalga oshirish yo'llari	6	6	2	2	2	

4	Yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etish	2	2		2		
5	Yoshlardagi muammolarni yechishda psixologik yondashuv	4	4		4		
6	Iqtidorli yoshlar bilan ishlash metodikasi	6	6		4	2	
7	Muammoli o'quvchilar bilan ishlash metodikasi	4	4		4		
8	O'quvchilarda o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish	6	6		4		2
9	Milliy va ma'naviy qadriyatlarining tarbiyaviy ahamiyati	4	4		4		
10	"Ommaviy madaniyat"ning yoshlar tarbiyasiga ta'siri.	4	4	2	2		
11	Axborot xurujlari, diniy aqidaparastlik, missionerlik va ekstremistik g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish.	4	4		4		
12	Ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlashda hamkorlik masalalari	4	4		4		
	Jami:	54	50	6	38	6	4

NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu: O'zbekiston yoshlar ittifoqining maqsad va vazifalari (2 soat).

O'zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida»gi Qonuni, uning maqsadi va vazifalari. O'zbekiston yoshlar ittifoqining maqsadi va asosiy vazifalari. O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatining ustuvor yo'nalishlari.

3-mavzu. Prezidentning beshta muhim tashabbusini amalga oshirish yo'llari (2 soat).

Yoshlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishni tashkil etish. Tashabbuskor iste'dodli yoshlarni aniqlash. Madaniyat markazlarida badiiy-havaskorlik jamoalari, yoshlar teatr-studiyalari va "Yoshlar klublari" tashkil qilish yo'llari. Yoshlarni jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish. Yoshlarda bolalik chog'idan kitobga mehr uyg'otish. Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash yo'llari.

10-mavzu. “Ommaviy madaniyat”ning yoshlar tarbiyasiga ta’siri (2 soat).

Yoshlar ongi va shuuriga ta’sir etuvchi salbiy omillar. Yoshlarni hayosizlik va axloqsizlik ko‘chasiga olib kiruvchi illatlar. Ma’naviy-axloqiy illatlarning yoshlar ongiga ta’siri. “Ommaviy madaniyat” yoshlarning madaniy ongini to‘g‘ri shakllanishiga salbiy ta’siri.

AMALIY MASHG‘ULOTLAR MAZMUNI

2-mavzuning amaliy mashg‘uloti. O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta’lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkilot faoliyati va yo‘nalishlari (4 soat).

O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta’lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkilot faoliyati yo‘nalishlari. O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta’lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkilotning maqsad va vazifalari. O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta’lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkilotning huquq va majburiyatlari.

3-mavzuning amaliy mashg‘uloti. Prezidentning beshta muhim tashabbusini amalga oshirish yo‘llari (2 soat).

Yoshlarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazishni tashkil etish. Tashabbuskor iste’dodli yoshlarni aniqlash. Madaniyat markazlarida badiiy-havaskorlik jamoalari, yoshlar teatr-studiyalari va “Yoshlar klublari” tashkil qilish yo‘llari. Yoshlarni jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish. Yoshlarda bolalik chog‘idan kitobga mehr uyg‘otish. Xotin-qizlarni ish bilan ta’minlash yo‘llari.

4-mavzuning amaliy mashg‘uloti. Yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etish (2 soat).

Yosh tadbirkorlik klasterlar faoliyatini tashkil etish va boshqarish. Klaster ishtirokchilarini tanlash va joylashtirish tartibi. Klaster ishtirokchilarining huquqlari va majburiyatlari.

5-mavzuning amaliy mashg‘uloti. Yoshlardagi muammolarni yechishda psixologik yondashuv (4 soat).

Maktab yoshidagi o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga bog‘liq muammolari. O‘quvchilardagi inqiroz xususiyatlariga bog‘liq muammolarning xal qilinishi. O‘quvchilarning shaxslararo munosabatlarida uchraydigan muammolari.

O'qituvchi–o'quvchi, o'quvchi–o'quvchi muammolari. Ota–ona va farzand o'rtasiga muammolarning asosiy shakllari.

6-mavzuning amaliy mashg'uloti. Iqtidorli yoshlar bilan ishlash metodikasi (4 soat).

Yyetakchining maktabdagi iqtidorli o'quvchilarni aniqlashdagi ko'magi. O'quvchilardagi iqtidor turlarini aniqlash. O'quvchilarning iqtidorini yanada rivojlantirish va rag'batlantirish O'quvchilar iqtidorini erta yoshdan aniqlash.

7-mavzuning amaliy mashg'uloti. Muammoli o'quvchilar bilan ishlash metodikasi (4 soat).

Muammoli o'quvchilar bilan ishlashda ularning muammolarini sababini aniqlash. Shaxslararo munosabatlarga kirishish ko'nikmalarini shakllantirish. Muammoli o'smirlarning ijtimoiylashuv darajasini aniqlash va ularni ijtimoiylashtirishda ko'maklashish.

8-mavzuning amaliy mashg'uloti. O'quvchilarda o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish (4 soat).

Turli muammoli vaziyatlarda o'zini qo'lga olish ko'nikmalarini shakllantirish. O'quvchilarning shaxslararo munosabatlarda o'z hissiyotlarini boshqarishi. Jamiyatga mos tarzda o'zini tutish ko'nikmalarini shakllantirish.

9-mavzuning amaliy mashg'uloti. Milliy va ma'naviy qadriyatlarining tarbiyaviy ahamiyati (4 soat).

Milliy urf-odat va an'analar asosida tarbiyalash mazmuni. Tarbiya metodlari va vositalari. Yoshlarni tarbiyalashda o'ziga xos sharqona usullar. O'quvchi yoshlarni dunyoqarashini shakllantirishda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish. O'quvchilarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda tarixiy obidalarning o'rni va ahamiyati. Umumta'lim maktablarining jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik aloqalari. Yoshlarimizni vatanparvarlik va ma'naviy jasorat ruhida tarbiyalash. Ularning bo'sh vaqtini oqilona va maqsadli tashkil etish.

10-mavzuning amaliy mashg'uloti. "Ommaviy madaniyat"ning yoshlar tarbiyasiga ta'siri. (2 soat).

Yoshlar ongi va shuuriga ta'sir etuvchi salbiy omillar. Yoshlarni hayosizlik va axloqsizlik ko'chasiga olib kiruvchi illatlar. Ma'naviy-axloqiy illatlarning yoshlar ongiga ta'siri. "Ommaviy madaniyat" yoshlarning madaniy ongini to'g'ri

shakllanishiga salbiy ta'siri. Yoshlarni har qanday dindan va madaniyatdan yiroqlashishi va jamiyat oldidagi mas'uliyatini yo'qqa chiqarilishi.

11-mavzuning amaliy mashg'uloti. Axborot xurujlari, diniy aqidaparastlik, missionerlik va ekstremistik g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish.

(4 soat).

Internet saytlarida yoshlarga kuchli ta'sir etuvchi axborotlarni. Diniy aqidaparastlik g'oyalari. Missionerlik va uning mazmun-mohiyati. Xalqaro terrorizm va ekstremizm keltirayotgan ofatlar. Islom dini niqobi ostida sodir etilayotgan terrorchilik va qo'poruvchilik harakatlari.

12-mavzuning amaliy mashg'uloti. Ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlashda hamkorlik masalalari (2 soat).

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari, oila va mahalla hamkorligi. Ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan jamoatchilik bilan hamkorlik masalalari.

KO'CHMA MASHG'ULOT MAZMUNI

1-ko'chma mashg'ulot (2 soat). O'zbekiston yoshlar ittifoqining maqsad va vazifalari hamda umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi boshlang'ich tashkilotining ish faoliyati bilan tanishish.

2-ko'chma mashg'ulot (2 soat). Prezidentning beshta muhim tashabbusini amalga oshirish yo'llari.

3-ko'chma mashg'ulot (2 soat). Yoshlar yyetakchisining iqtidorli yoshlar bilan ishlash faoliyati bilan tanishish.

**MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL ETISH
SHAKLI VA MAZMUNI**

Tinglovchilarning mustaqil ta'limi yakka tartibda bitiruv malaka ishi bo'yicha turli adabiyotlardan va internet resurslaridan foydalangan holda ma'lumot to'plash, ularni o'rganish va tahlil qilish hamda taqdimotlar tayyorlash asosida tashkil etiladi.

O'QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo'yicha nazariy va amaliy mashg'ulotlar interfaol metodlardan foydalangan holda seminar-trening shaklida o'tkaziladi. Tinglovchilar modulni o'rganish jarayonida ijodiy topshiriqlar, keyslar, o'quv loyihalari, muammoli vaziyatlar bilan bog'liq masalalarniech ish kabi topshiriqlarni bajaradilar.

II

MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA‘LIM METODLARI

“FSMU” metodi

“FSMU” metodi munozarali masalalarni hal etishda, bahs-munozara o‘tkazishda yoki o‘quv reja asosida biron bo‘lim o‘rganib bo‘lingach qo‘llanilishi mumkin, chunki bu metod tinglovchilarni o‘z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o‘z fikrini boshqalarga o‘tkazishga, ochiq holda baxslashishga, shu bilan qatorda ta‘lim oluvchilarni, o‘quv jarayonida egallagan bilimlarni tahlil etishga, qay darajada egallaganliklarini baholashga hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatiga o‘rgatadi.

Ushbu metod tinglovchilarga o‘z fikrlarini aniq, qisqa xolatda ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarni bayon etishga yordam beradi.

Mashg‘ulotda avval har bir tinglovchi yakka tartibda berilgan vazifani bajaradi, keyin esa kichik guruhlarda ish olib boradi va dars oxirida jamoa bo‘lib ishlaydilar.

Har bir tinglovchiga FSMU metodining 4-bosqichi yozilgan varaqalar tarqatiladi:

F- fikringizni bayon eting

S- fikringizni bayoniga sabab ko‘rsating.

M- ko‘rsatilgan sababingizni isbotlab misol (dalil) keltiring.

U- fikringizni umumlashtiring.

Tinglovchilar yakka tartibda topshiriqni bajaradilar. So‘ngra kichik guruhlar shakllantirilib, kichik guruhda har bir ta‘lim oluvchi o‘zining yozgan javobini o‘qib tanishtiradi, so‘ngra guruh azolari birgalashib muhokama qilib umumiy javoblarini yozadilar va uni himoya qiladilar.

“Keys-stadi” metodi

“Keys-stadi” metodi aniq vaziyatlarni o‘rganish, tahlil qilish asosida o‘qitishni amalga oshirishga qaratilgan.

Mazkur metod muammoli ta‘lim metodidan farqli ravishda real vaziyatlarni o‘rganish asosida aniq qarorlar qabul qilishga asoslanadi. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari o‘z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: Kim (Who), Qachon (When), Qaerda (Where), Nima uchun (Why), Qanday/ Qanaqa (How), Nima-natija (What).

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta‘minoti bilan tanishtirish	✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish ✓ axborot tahlili ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va	✓ individual va guruhda ishlash;

o'quv topshirig'ni belgilash	<ul style="list-style-type: none"> ✓ muammolarni dolzarblik ierarxiasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o'quv topshirig'ining yechimini izlash, hal etish yo'llarini ishlab chiqish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil yechim yo'llarini ishlab chiqish; ✓ har bir echimning imkoniyatlari va to'siqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil yechimlarni tanlash
4-bosqich: Keys yechimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo'llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat yechimining amaliy aspektlarini yoritish

“Qarorlar shajarasi” metodi

“Qarorlar shajarasi” metodi muayyan fan asoslari borasidagi bir qator murakkab mavzularni o'zlashtirish, ma'lum masalalarni har tomonlama, puxta tahlil etish asosida ular yuzasidan muayyan xulosalarga kelish, bir muammo xususida bildirilayotgan bir necha xulosalar orasidagi eng maqbul hamda to'g'risini topishga yo'naltirilgan texnik yondoshuvdir. Ushbu metod, shuningdek, avvalgi vaziyatlarda qabul qilingan qaror (xulosa)lar mohiyatini yana bir bora tahlil etish va uni mukammal tushunishga xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida mazkur metodning qo'llanilishi muayyan muammo yuzasidan oqilano qaror qabul qilish (xulosaga kelish)da ta'lim oluvchilar tomonidan bildirilayotgan har bir variant, ularning maqbul hamda nomaqbul jihatlarini batafsil tahlil etish imkoniyatini yaratadi.

UMUMIY MUAMMO					
1-qaror varianti		2-qaror varianti		3-qaror varianti	
afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi

Xulosa:**“Tushunchalar tahlili” metodi**

“Tushunchalar tahlili” metodi mazkur metod ta’lim oluvchilarni mavzu buyicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirish darajasini aniqlash, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek, yangi mavzu buyicha dastlabki bilimlar darajasini tashxis qilish maqsadida qo‘llaniladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar mashg‘ulot qoidalarini bilan tanishtiriladi;
- ishtirokchilarga mavzuga yoki bobga tegishli bo‘lgan so‘zlar, tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda);
- ishtirokchilar mazkur tushunchalar qanday ma’no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo‘llanilishi haqida yozma ma’lumot beradilar;
- belgilangan vaqt yakuniga etgach berilgan tushunchalarning to‘g‘riva to‘liq izohini o‘qibeshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi;
- har bir ishtirokchi berilgan to‘g‘rijavoblar bilan o‘zining shaxsiy munosabatini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o‘z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

Tushunchalar	Tushunchalar tahlili	Qo‘shimcha ma’lumot

“Blits-o‘yin” metodi

“Blits-o‘yin” metodi tezlik, axborotlar tizimini tahlil qilish, rejalashtirish, prognozlash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Mazkur metodni baholash va mustahkamlash maqsadida qo‘llash samarali natijalarni beradi.

Metodni amalga oshirish bosqichlari:

1. Dastlab ishtirokchilarga belgilangan mavzu yuzasidan tayyorlangan topshiriq, ya’ni tarqatma materiallar alohida-alohida beriladi va ulardan materialni sinchiklab o‘rganish talab etiladi. Shundan so‘ng, ishtirokchilarga to‘g‘ri javoblarni tarqatmadagi «yakka baho» ustunigabelgilash kerakligi tushuntiriladi. Bu bosqichda vazifa yakka tartibda bajariladi.
2. Navbatdagi bosqichda o‘qituvchi ishtirokchilarni kichik guruhlariga birlashtiradi va guruh a’zolarini o‘z fikrlari bilan guruhdoshlarini tanishtirib,

bahslashib, bir-biriga ta'sir o'tkazib, o'z fikrlariga ishontirish, kelishgan holda bir to'xtamga kelib, javoblarini «guruh bahosi» bo'limiga raqamlar bilan belgilab chiqishni topshiradi.

3. Barcha kichik guruhlar o'z ishlarini tugatgach, to'g'ri harakatlar ketma-ketligi o'qituvchi tomonidan o'qib eshittiriladi va tinglovchilardan bu javoblarni «to'g'ri javob» bo'limiga yozish so'raladi.
4. «To'g'ri javob» bo'limida berilgan raqamlardan «yakka baho» bo'limida berilgan raqamlar taqqoslanib, farqini yozish so'raladi. Shundan so'ng «yakka xato» bo'limidagi farqlar yuqoridan pastga qarab qo'shib chiqilib, umumiy yig'indi hisoblanadi.
5. Xuddi shu tartibda «to'g'ri javob» va «guruh bahosi» o'rtasidagi farq chiqariladi va ballar «guruh xatosi» bo'limiga yozib, yuqoridan pastga qarab qo'shiladi va umumiy yig'indi keltirib chiqariladi.
6. O'qituvchi yakka va guruh xatolarini to'plangan umumiy yig'indi bo'yicha alohida-alohida sharhlab beradi.
7. Ishtirokchilarga olgan baholariga qarab, ularning mavzu bo'yicha o'zlashtirish darajalari aniqlanadi.

Guruh bahosi	Guruh xatosi	To'g'ri javob	Yakka xato	Yakka baho	Harakatlar mazmuni

III

**NAZARIY MASHG‘ULOT
MATERIALLARI**

1-MAVZU: O‘zbekiston yoshlar ittifoqining maqsadi, vazifalari va ustuvor yo‘nalishlari (2soat ma’ruza)

Reja:

1. O‘zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi Qonunining maqsad va vazifalari.
2. O‘zbekiston yoshlar ittifoqining maqsadi va asosiy vazifalari.
3. O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatining ustuvor yo‘nalishlari.

Tayanch iboralar: *O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni, yoshlarga oid davlat siyosati, yoshlar (yosh fuqarolar), yosh oila, yosh mutaxassis, yoshlar tadbirkorligi, O‘zbekiston yoshlar ittifoqi, ustuvor yo‘nalishlar.*

1. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonunining maqsad va vazifalari

Yurtimizda mustaqillik yillarida barkamol avlod kamoloti, yoshlarning huquq va erkinliklarini ta‘minlash, orzu-umidlarini ro‘yobga chiqarish masalasiga davlat siyosati darajasida e‘tibor qaratilmoqda. O‘g‘il-qizlarni har tomonlama etuk, bilimli, salohiyatli shaxs, komil inson sifatida tarbiyalash masalasiga o‘ziga xos tarzda, zamonaviy usullar asosida yondashilmoqda, ularning tashkiliy-huquqiy asoslari tizimli ravishda takomillashib bormoqda.

Bugun mamlakatimiz yoshlari tomonidan erishilayotgan ulkan yutuqlar zamirida istiqloqlning ilk yillaridan boshlab yoshlar tarbiyasi, ta‘limi, umuman, kadrlar tayyorlash tizimiga alohida e‘tibor qaratilgani mujassam.

Mamlakatimizda yoshlarga berilayotgan e‘tibor, ularga davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan g‘amxo‘rlik miqyosi yildan-yilga kengayib bormoqda. Istiqloq yillarida davlatimiz tomonidan yoshlar huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan, barkamol avlod kamoloti uchun xizmat qiluvchi huquqiy asoslarni yaratish borasida ham salmoqli natijalar qo‘lga kiritildi. O‘tgan yillar davomida yoshlarga oid ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi 20 dan ortiq qonun, mamlakatimiz Birinchi Prezidentining 30 dan ortiq farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining 100 ga yaqin qarorlari qabul qilindi. Ayniqsa, 2016 yil 14 sentyabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi qonun yoshlarning huquq va erkinliklarini ta‘minlash hamda amalga oshirishda mustahkam huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Qonun 33 moddadan iborat.

Mazkur qonun tayyorlanish jarayonida Oliy Majlis Qonunchilik palatasidagi barcha fraksiyalar qatori O‘zbekiston «Adolat» SDP fraksiyasi a‘zolari tomonidan ham keng muhokama qilindi va partiyaning Saylovoldi dasturida belgilangan ustuvor vazifalaridan kelib chiqib, ilgari surilgan qator takliflar asosida maromiga

etkazildi. Ushbu qonundagi asosiy yangi qoidalar yoshlarni har tomonlama, ayniqsa, ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash borasida partiyamiz tomonidan ilgari surilgan g‘oyalarga mos ekanligini alohida qayd etish o‘rinlidir.

«Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi yangi qonun o‘z mohiyatiga ko‘ra, mamlakatimizda yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlarini tartibga soluvchi huquqiy mexanizmlarni yanada takomillashtirishni nazarda tutadi. Qonunning amalga tatbiq etilishi ijtimoiy himoyaning maxsus chora-tadbirlariga muhtoj bo‘lgan yoshlarga doir munosabatlarni qo‘shimcha ish joylari va ixtisoslashtirilgan korxonalarni tashkil etish, o‘qitish, qayta o‘qitish va malaka oshirishning maxsus dasturlarini tashkil etish, tashkilotlar tomonidan ularni ishga joylashtirish uchun ish joylarining eng kam miqdorini band qilib qo‘yishda yordam berish yo‘li bilan tartibga solish imkonini beradi.

Mazkur qonundagi eng muhim yangiliklar sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

Birinchidan, mazkur huquqiy hujjat zamonaviy qonun ijodkorligi tajribasidan kelib chiqib, barcha talablar hisobga olingan holda yaratildi. Avvalo, qonunda eng asosiysi «yoshlarga oid davlat siyosati», «yoshlar (yosh fuqarolar)», «yosh oila», «yosh mutaxassis», «yoshlar tadbirkorligi» kabi tushunchalarning mazmuni ochib berilgan. Masalan:

yosh oila – er-xotinning ikkisi ham 30 yoshdan oshmagan oila yoxud farzand (bola) tarbiyalab voyaga etkazayotgan 30 yoshdan oshmagan yolg‘iz otadan yoki yolg‘iz onadan iborat bo‘lgan oila, shu jumladan nikohdan ajralgan, beva erkak (beva ayol);

yosh mutaxassis – oliy yoki o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasasini bitirgan, ta’lim muassasasini bitirganidan so‘ng olgan ixtisosligi bo‘yicha uch yil ichida ishga kirgan va ma’lumoti to‘g‘risidagi hujjatda ko‘rsatilgan ixtisosligi bo‘yicha ishlayotganiga uch yildan ko‘p bo‘lmagan o‘ttiz yoshdan oshmagan xodim;

yoshlar tadbirkorligi – yuridik shaxs tashkil etmagan holda yosh fuqarolar tomonidan, shuningdek ta’sischilari yosh fuqarolar bo‘lgan yuridik shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan tadbirkorlik faoliyati.

Ikkinchidan, qonunda O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlarini belgilab beruvchi ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va tashkiliy chora-tadbirlar o‘z aksini topgan.

Qonunga ko‘ra, yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

- yoshlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash;
- yoshlarning hayoti va sog‘lig‘ini saqlash;

- yoshlarning ma'naviy, intellektual, jismoniy va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko'maklashish;

- yoshlar uchun ochiq va sifatli ta'limni ta'minlash;

- yoshlarni ishga joylashtirish va ularning bandligi uchun shart-sharoitlar yaratish;

- yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg'usi, bag'rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta'sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo'lgan qat'iy ishonch va qarashlarga ega qilib tarbiyalash;

- yoshlarni axloqiy negizlarni buzishga olib keladigan xatti-harakatlardan, terrorizm va diniy ekstremizm, separatizm, fundamentalizm, zo'ravonlik va shafqatsizlik g'oyalaridan himoya qilish;

- yoshlarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati darajasini yuksaltirish;

- iqtidorli va iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish;

- yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

- yoshlarda sog'lom turmush tarziga intilishni shakllantirish, shuningdek yoshlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish va yoshlar sportini ommaviy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

- yosh oilalarni ma'naviy va moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ular uchun munosib uy-joy va ijtimoiy-maishiy sharoitlarni yaratish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar tizimini amalga oshirish;

- yoshlarning huquqlari va erkinliklarini ro'yobga chiqarish sohasida faoliyatni amalga oshiruvchi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni rivojlantirish.

O'z navbatida, ushbu qonunning maqsadi va asosiy prinsiplari Konstitutsiyamizga, amaldagi qonun hujjatlari va xalqaro hujjatlar normalariga asoslangan.

Uchinchidan, qonunda yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshiruvchi davlat organlari, xususan, Vazirlar Mahkamasi va mahalliy davlat hokimiyati organlari hamda mazkur jarayonda ishtirok etuvchi ta'limni davlat tomonidan boshqarish organlari va ta'lim muassasalari, davlat sog'liqni saqlash tizimini boshqarish organlari va sog'liqni saqlash muassasalari, madaniyat va sport ishlari bo'yicha organlar, mehnat organlari, shuningdek, huquqni muhofaza qiluvchi va mudofaa ishlari bo'yicha organlar hamda boshqa qator muassasalarning yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda ishtirok etuvchi har bir sub'ektning vakolatlari aniq belgilandi.

To'rtinchidan, yangi qonun orqali yoshlar huquq va manfaatlarini himoya qilish maqsadida tashkil etilgan nodavlat notijorat tashkilotlarining maqomi, shuningdek, ular faoliyatining davlat kafolatlari belgilangan. Hozirgi kunda

O'zbekistonda yoshlar huquq va manfaatlarini ro'yobga chiqarish maqsadida tuzilgan va faoliyat olib borayotgan 600 dan ortiq nodavlat notijorat tashkilotlar mavjudligini hisobga olsak, ular faoliyatining asosiy kafolatlari qonunda alohida yoritilgani e'tiborga molikdir.

Beshinchidan, yoshlarni huquqiy va ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashning huquqiy mexanizmlari yanada kuchaytirildi. Xususan, qonun hujjatlarida yoshlar uchun mustahkamlab qo'yilgan qo'shimcha kafolatlar: bepul umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi olish, ta'lim muassasalarida o'qishga imtiyozli kreditlar taqdim etish, ta'lim muassasalarini bitirganidan keyin yoshlarning bandligini ta'minlash, etim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni uy-joy bilan ta'minlash, yoshlarning dam olish va sog'lomlashtirish tashkilotlari tizimini rivojlantirish va boshqa shu kabi muhim masalalar alohida moddalarda ko'rsatildi.

Shuningdek, mazkur qonun orqali mukofotlar, stipendiyalar belgilash, ta'lim grantlarini taqdim etish, fan, madaniyat va san'at sohasida ijodiy ustaxonalar va maktablarni tashkil etishga ko'maklashish, sport seksiyalari faoliyatini tashkil etish orqali iste'dodli yoshlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash masalalari ham tartibga solinadi.

2. O'zbekiston yoshlar ittifoqining maqsadi va asosiy vazifalari

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida yoshlarni ma'naviy etuk va jismonan sog'lom, vatanparvar va fidoyi etib tarbiyalash, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida keng ko'lamlı ishlar amalga oshirildi.

Shunga qaramasdan, yoshlar hayotidagi eng dolzarb masalalar, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning hayotda o'z o'rnini topishi uchun sharoit va imkoniyat yaratish, ularni kasbga yo'naltirish va bandligini ta'minlash, tashabbuslarini rag'batlantirish bo'yicha olib borilgan ishlar talab darajasida emasligini hayotning o'zi tasdiqlamoqda.

Joylarda, avvalambor chekka hududlarda istiqomat qilayotgan ko'p sonli yoshlarning o'z iqtidor va iste'dodini ro'yobga chiqarishi, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi uchun keng sharoitlar yaratish, ularni turli zararli illat va yot g'oyalardan ta'siridan himoya qilish, yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish kabi muhim vazifalarni hal etishda «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati O'zbekiston yoshlarini buyuk maqsadlar sari birlashtiradigan va safarbar etadigan ommaviy harakatga aylana olmaganini hayotning o'zi ko'rsatmoqda.

Shu sababli, mazkur sohadagi faoliyatni tubdan takomillashtirish va yangi yuksak sifat bosqichiga ko'tarish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyuldagi «Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini

o'shish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida»gi PF-5106-sonli farmoni qabul qilindi.

Farmonga muvofiq, yoshlarga oid davlat siyosatini izchil va samarali amalga oshirish, yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish tizimini tubdan isloh etish maqsadida O'zbekiston «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati negizida O'zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil etildi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqiga 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasidagi islohotlarda yoshlar faolligini oshirish bilan bog'liq bir qator yangi va muhim vazifalar qo'yildi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqi respublikamizda yoshlarga oid davlat siyosatining amalga oshirilishida davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan samarali hamkorlikni ta'minlovchi, «Yoshlar – kelajak bunyodkori» shiori ostida professional faoliyatni amalga oshiruvchi tuzilmaga aylanadi.

Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda ishtirok etuvchi vakolatli idoralar faoliyati ustidan samarali jamoatchilik nazoratini tashkil etish, natijasi bo'yicha ta'sirchan choralar ko'rish maqsadida O'zbekiston yoshlar ittifoqining huquqiy va amaliy vakolatlari kengaytirildi, tegishli imkoniyat va imtiyozlar berildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devonida Yoshlar siyosati masalalari xizmati tashkil etilib, unga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar siyosati masalalari bo'yicha Davlat maslahatchisi – O'zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi raisi rahbarlik qilishi belgilandi.

Yoshlar siyosati masalalari xizmati O'zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi faoliyatini samarali tashkil etish, O'zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida»gi Qonunida belgilangan vazifalarning to'laqonli ijrosini tashkil etish va nazorat qilish, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining bu boradagi faoliyatini monitoring qilish va muvofiqlashtirish, ularga g'oyaviy-uslubiy yordam ko'rsatishni tashkil etish, sohaga oid qonun hujjatlari va huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqish kabi vazifalarni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar siyosati masalalari bo'yicha Davlat maslahatchisi – O'zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi raisi o'z lavozimiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan

tayinlanadigan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining a‘zosi hisoblanadi.

Farmonda O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini takomillashtirishga doir kompleks chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish vazifasi belgilandi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida O‘zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashiga yuklatilgan vazifalarni amalga oshirishda yaqindan ko‘maklashish, yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda ishtirok etuvchi vakolatli idoralar faoliyatini muvofiqlashtirish, O‘zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi Qonuni talablarini hayotga to‘laqonli joriy etish va nazorat o‘rnatish maqsadida Yoshlar masalalari bo‘yicha respublika idoralararo kengashi tashkil etildi.

Ayni paytda Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi raisi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlar hokimlari raisligida Yoshlar masalalari bo‘yicha hududiy idoralararo kengashlar faoliyat yuritadi.

Buyuk davlat arbobi Sohibqiron Amir Temurning Vatanga sadoqat, el-yurtning ardoqlash, mardlik, fidoyilik va adolatparvarlik kabi yuksak fazilatlarini yosh avlod uchun o‘rnak bo‘lib xizmat qilishini inobatga olib, respublikaning barcha harbiy akademik litseylariga «Temurbeklar maktabi» nomi berildi.

Yoshlarning ilmiy va ijodiy faoliyat natijalarini, ilm-fan va adabiyotga bo‘lgan qiziqishlarini hamda yoshlar siyosatiga oid muhim yangiliklarni keng yoritish maqsadida O‘zbekiston yoshlar ittifoqining nashrlarini chop etishga ixtisoslashgan «Yoshlar nashriyoti uyi» tashkil etiladi. Qizlarimizning huquq va manfaatlarini himoya qilish, iste’dod va qobiliyatini yuzaga chiqarish, ular orasida haqiqiy yetakchilarni tarbiyalash ishlarini yanada kuchaytirish maqsadida «Qizlarjon» jurnali ta’sis etildi.

Farmonga ko‘ra, yoshlarda kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirishga qaratilgan «Men sevib o‘qigan kitob» va «Eng yaxshi kitobxon» respublika tanlovlari, «Kitob bayrami» va «Bolalar kitoblari» an’anaviy respublika festivallari, Vatanga muhabbat va uning taqdiriga daxldorlik hissini qaror toptirishga qaratilgan aksiyalar, yozuvchilar, shoirlar, san’atkorlar, adabiyotshunos olimlar bilan ijodiy uchrashuvlar va master-klasslar tizimli tashkil etilmoqda.

Shu bilan birga, 2017-2018 o‘quv yilidan boshlab umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida «katta yetakchi» va «to‘garak rahbari» shtat birliklarini tugatish hisobiga lavozim maoshi yuqori sinf o‘qituvchisiga tenglashtirilgan «yoshlar yetakchisi» shtat birligi joriy etildi.

O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarida «yoshlar yetakchisi» vazifasi yuklatilgan xodimga o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasasining

direktor jamg'armasi mablag'lari hisobidan oliy ma'lumotli o'qituvchi bazaviy tarif stavkasining 50 foizi miqdorida har oylik ustama belgilanadi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi qoshida yoshlarning xohish va intilishlaridan kelib chiqib, yoshlar uyushmalari hamda yoshlarga ijtimoiy-psixologik yordam ko'rsatish markazlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi qoshida Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti tashkil etilishi Farmonda belgilab berilgan.

Yurtimizda turli soha va tarmoqlarda yuksak natija va yutuqlarga erishayotgan yigitlarni taqdirlash maqsadida «Mard o'g'lon» davlat mukofoti, shuningdek, yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish, o'qish, mehnat va jamoat ishlarida har tomonlama faol ishtirok etayotgan yoshlarni taqdirlash maqsadida «Kelajak bunyodkori» medali ta'sis etiladi.

Farmonda 2018 yilning 1 yanvaridan boshlab kichik biznes korxonalari tomonidan to'lanadigan yagona soliq to'lovi uchun hisoblangan summaning 8 foizi O'zbekiston yoshlar ittifoqining rivojlantirish jamg'armasiga o'tkazilishi belgilandi.

Ta'lim muassasasini tamomlaganiga uch yil bo'lmagan, birinchi marta ishga qabul qilingan yoshlarga daromad solig'ini birinchi yil uchun 50 foiz, ikkinchi va uchinchi yillar uchun esa 25 foizga kamaytirish, shuningdek, O'zbekiston yoshlar ittifoqi qoshida turli fanlar, jumladan, chet tillarni o'rgatish, kompyuter dasturlarini tuzish va tadbirkorlik asoslarini o'qitish maqsadida tashkil etiladigan sho'ba korxonalarini 2027 yil 1 avgustga qadar barcha soliqlardan ozod etish, bunda korxonada ixtiyorida qoladigan summaning 20 foizini O'zbekiston yoshlar ittifoqining rivojlantirish jamg'armasiga o'tkazish amaliyoti joriy etiladi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlar kengashlari raislari tegishliligi bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlar hokimlarining yoshlar siyosati masalalari bo'yicha maslahatchisi hisoblanadi va maqomi bo'yicha ularning birinchi o'rinbosarlariga tenglashtirildi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlar hokimlarining yoshlar siyosati, ijtimoiy rivojlantirish va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha o'rinbosari, tuman (shahar) ichki ishlar boshqarmalari (bo'limlari) boshlig'ining yoshlar masalalari bo'yicha o'rinbosari – huquqbuzarliklar profilaktikasi bo'limi (bo'linmasi) boshlig'i O'zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi raisi tavsiyasi asosida belgilangan tartibda lavozimga tayinlanadi.

O‘zbekiston yoshlar ittifoqi tizimida 3 yil va undan ko‘p muddat davomida faol ishlab kelayotgan xodimlarga uy-joy sotib olish uchun ipoteka kreditining boshlang‘ich to‘lovi, shuningdek, tashkilotning faol a‘zosi bo‘lgan oliy ta‘lim muassasalarining bakalavriat va magistratura bosqichlari talabalariga o‘rtacha o‘zlashtirish ko‘rsatkichi 86 foiz va undan yuqori bo‘lgan taqdirda ta‘lim bo‘yicha to‘lov kontrakti miqdorining 35 foizi O‘zbekiston yoshlar ittifoqining rivojlantirish jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan to‘lanadi.

Muhim jihati shundaki, mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy hayotida faol ishtirok etayotgan yosh oilalarni yanada qo‘llab-quvvatlash, ularning uy-joy va maishiy sharoitlarini yaxshilash maqsadida 2018 – 2021 yillarga mo‘ljallangan Yoshlar uylarini barpo etish dasturi ishlab chiqiladi. Mazkur dasturda barcha yirik shaharlarda – ko‘p qavatli, qishloq tumanlarida – 1-2 qavatli namunaviy loyihalar asosida arzon uylar yoshlarning uy-joyga bo‘lgan ehtiyojlaridan kelib chiqib qurilishi nazarda tutiladi.

O‘zbekiston yoshlar ittifoqining viloyat, shahar va tuman kengashlari raislarini rag‘batlantirish maqsadida ularga «Matiz» va «Damas» avtomashinalarini xarid qilish uchun 10 yil muddatgacha mo‘ljallangan, boshlang‘ich to‘lovi 15 foizlik imtiyozli kreditlar ajratiladi.

Respublikamizning tuman markazlari va shaharlarda Yoshlar tadbirkorlik klasterlari tashkil etilmoqda.

Foydalanilmayotgan davlat ob‘ektlarini, shuningdek, erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalaridagi ob‘ektlarni O‘zbekiston yoshlar ittifoqining a‘zosi bo‘lgan yosh tadbirkorlarga to‘lovsiz ijaraga berish tartibi joriy etildi.

«Yoshlar» teleradiokanali AJ faoliyatini kuchaytirish maqsadida uning 50 foiz aksiyalari O‘zbekiston yoshlar ittifoqiga berildi.

3.O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatining ustuvor yo‘nalishlari

O‘zbekiston «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakatining 2017 yil 30 iyun kuni bo‘lib o‘tgan IV qurultoyi qaroriga muvofiq, O‘zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil etildi. O‘zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil topgan kun –30 iyun sanasi mamlakatimizda «Yoshlar kuni», deb e‘lon qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida»gi farmonida O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatining ustuvor yo‘nalishlari sifatida quyidagilar belgilandi:

- birinchidan, O‘zbekiston yoshlar ittifoqini respublikada yoshlarga oid davlat siyosatining amalga oshirilishida davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan samarali

hamkorlikni ta'minlovchi, «Yoshlar – kelajak bunyodkori» shiori ostida professional faoliyatni amalga oshiruvchi tuzilmaga aylantirish;

- ikkinchidan, yoshlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ongi va qalbida mustaqillik g'oyalari sodiqlik, milliy o'zlikni anglash, Vatanga muhabbat va uning taqdiriga daxldorlik, fidoyilik hissini qaror toptirish va rivojlantirish, turli mafkuraviy tahdidlardan asrash;

- uchinchidan, demokratik davlat qurish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish borasidagi islohotlarda yoshlar faolligini oshirish, yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy pozitsiya, keng dunyoqarash va chuqur bilimlarga ega tashabbuskor, shijoatli, el-yurt manfaati yo'lida bor kuch-g'ayrati, bilim va salohiyatini safarbar qiladigan, mamlakat istiqboli uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir yoshlar safini kengaytirish;

- to'rtinchidan, yoshlarning zamonaviy kasb-hunarlarini puxta egallashi uchun munosib sharoitlar yaratish, bandligini ta'minlash, ishbilarmonlik qobiliyatini rivojlantirish, ularni kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka keng jalb etish, tashabbuslarini rag'batlantirish, intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishiga ko'maklashish;

- beshinchidan, yoshlarning ilmiy va badiiy kitoblar, jumladan, elektron asarlarni o'qishga bo'lgan qiziqishini yanada oshirish, huquqiy, ekologik, tibbiy va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish madaniyatini yuksaltirish orqali ularda turli mafkuraviy tahdidlarga, xususan, diniy ekstremizm, terrorizm, «ommaviy madaniyat» va boshqa yot g'oyalarga qarshi mustahkam immunitetni shakllantirish;

- oltinchidan, yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzi va oila muqaddasligi g'oyalarini keng targ'ib qilish, erta turmush qurish va yosh oilalar ajralishining oldini olishga qaratilgan samarali tadbirlarni amalga oshirish;

- yettinchidan, yoshlarni, ayniqsa, ular uyushmagan qismining bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish maqsadida sport va jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishga, ijodiy to'garaklar va turli, jumladan, xorijiy tillarni o'rgatish o'quv kurslariga keng jalb etish;

- sakkizinchidan, yosh oilalar, xususan, imkoniyati cheklangan va ijtimoiy himoyaga muhtoj yoshlarni ma'naviy va moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ular uchun munosib uy-joy va ijtimoiy-maishiy sharoitlar yaratishga qaratilgan maqsadli ishlarni tashkil etish;

- to'qqizinchidan, yoshlar o'rtasida huquqbuzarlik va jinoyatchilikning barvaqt oldini olish va profilaktika qilish ishlarida faol ishtirok etish;

- o‘ninchidan, mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarda faol ishtirok etadigan, xalq manfaatlariga sadoqat bilan xizmat qiladigan bilimli, tashabbuskor, ishbilarmon, halol va fidoyi yosh rahbar kadrlarni tarbiyalash, zaxirasini yaratish va ularni davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlarining mas’ul lavozimlariga tavsiya etish;

- o‘n birinchidan, yoshlar siyosati sohasida xalqaro hamkorlikni yanada rivojlantirish, xorijiy mamlakatlarda tahsil olayotgan va mehnat qilayotgan yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish;

- o‘n ikkinchidan, davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlariga yoshlarga oid faoliyatni tashkil etishda g‘oyaviy-uslubiy jihatdan ko‘mak berish.

Nazorat savollari

1. Yangi tahrirdagi «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi qonun qachon qabul qilingan va unda qanday vazifalar belgilab berilgan?

2. Qonunda qaysi tushunchalarning mazmuni yoritib berilgan?

3. Yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlarini aytib bering.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida»gi farmoni qachon va nima maqsadda qabul qilindi?

5. O‘zbekiston yoshlar ittifoqiga yoshlar faolligini oshirish bilan bog‘liq qanday yangi va muhim vazifalar qo‘yildi?

2-MAVZU: O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta‘lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkiloti faoliyati va yo‘nalishlari (2 soat ma‘ruza)

Reja:

1. O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta‘lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkilotning maqsad va vazifalari

2. O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta‘lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkilotning huquq va majburiyatlari

Tayanch iboralar: *O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta‘lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkiloti, yoshlar yyetakchisi, sardorlar, “Kamalak” bolalar tashkiloti, boshlang‘ich tashkilot kengashi, sardorlar kengashi*

1. O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta‘lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkilotning maqsad va vazifalari

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyuldagi PF-5106-sonli «Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqining faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida»gi farmoni va 2017 yil 18 iyuldagi PQ-3138-sonli «O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi qaroriga muvofiq, O‘zbekiston yoshlar ittifoqi umumiy o‘rta ta‘lim muassasalaridagi yoshlar manfaatlarining haqiqiy himoyachisi bo‘lishiga erishish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi hamda O‘zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi 2017 yil 7 avgustdagi «O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta‘lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkilotlari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida»gi 41-sonli va 3 QQ-sonli qo‘shma qarori qabul qilindi.

2017/2018 o‘quv yilidan umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida 1 nafar «yoshlar yyetakchisi» va sig‘imi 1000 nafardan ortiq o‘quvchidan iborat bo‘lgan umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida 2 nafar «yoshlar yyetakchisi» shtat birligi joriy etildi. «Yoshlar yetakchisi»ga ixtiyoriy ravishda 0,25 stavkadan oshmagan tartibda mutaxassisligi bo‘yicha o‘qituvchilik faoliyati bilan shug‘ullanishga ruxsat berildi.

Shu bilan birga, O‘zbekiston yoshlar ittifoqi boshlang‘ich tashkilotlari ish faoliyati uchun quyidagi shart-sharoitlar yaratish ko‘zda tutildi:

- O‘zbekiston yoshlar ittifoqi boshlang‘ich tashkilotlari (keyingi o‘rinlarda boshlang‘ich tashkilot deb yuritiladi) uchun umumiy o‘rta ta‘lim muassasasi binosidan alohida xona (1-qavatdan) ajratilishi;

- zaruriy moddiy-texnika baza bilan ta‘minlanishi;

- boshlang'ich tashkilot qoshidagi to'garak, klub va guruhlarning faoliyat yuritishi uchun sinf xonalarining bo'sh vaqtdan kelib chiqib zarur shart-sharoit yaratib berilishi;

- to'garak, klub va guruhlar faoliyati (yoshlar yyetakchisi tomonidan mutaxassislik sohasidan kelib chiqib tashkil etiladiganlari bundan mustasno)ni tashkil etishga ta'lim muassasasining tegishli mutaxassislik bo'yicha o'qituvchi-pedagoglarini birlashtirilishi;

- to'garak, klub va guruhlarning bu boradagi faoliyati yoshlar yyetakchisi tomonidan muvofiqlashtirilishi;

- yoshlar yyetakchisi lavozimiga ishga qabul qilingan kadrlarni umumiy o'rta ta'lim muassasasi direktori o'rinbosari lavozimiga zaxiraga kiritilishi;

- umumiy o'rta ta'lim muassasalarida radiotarmoqlarni joriy etilishi hamda Ittifoq radiosi sifatida boshlang'ich tashkilotga birlashtirilishi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o'rta ta'lim maktabidagi boshlang'ich tashkiloti Ittifoqning maqsad-vazifalarini ta'lim muassasasi miqyosida amalga oshiradigan, ta'lim muassasalardagi o'quvchilar va yosh o'qituvchilarni o'z atrofida birlashtiradigan, ularning manfaatlari va haq-huquqlarini himoya qiladigan eng quyi tuzilma hisoblanadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktabining kamida besh nafar Yoshlar ittifoqi maqsad-vazifalariga xayrixoh yoshlari tashabbusi bilan boshlang'ich tashkilotlar tuziladi hamda Ittifoqning mahalliy Kengashlari tomonidan ro'yxatga olinadi.

Boshlang'ich tashkilotlar umumiy o'rta ta'lim maktablarida O'zbekiston yoshlar ittifoqi hamda «Kamalak» bolalar tashkiloti faoliyatini o'zaro birlashtiradi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi boshlang'ich tashkilotlar o'zlari joylashgan hududdagi Ittifoqning mahalliy Kengashlariga birlashadi.

Boshlang'ich tashkilotlar, ularning yetakchi va sardorlari faoliyat yo'nalishi, qiziqishi hamda yoshlarning talab-istaklaridan kelib chiqqan holda, Ittifoqning mahalliy va hududiy Kengashlari qoshida o'z tashkilotlari (uyushmalar, markazlar, klublar, to'garaklar va hokazo)ni tuzish tashabbusini bildirishi yoki mavjud tashkilotlarga ixtiyoriy qo'shilishi mumkin.

Boshlang'ich tashkilotlar faoliyati Yoshlar ittifoqining tegishli mahalliy Kengashlari hamda ta'lim muassasasi tomonidan muvofiqlashtirib boriladi.

Boshlang'ich tashkilot o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, qonunlari, Yoshlar ittifoqi Ustavi, «Kamalak» bolalar tashkiloti Nizomi, ta'lim muassasasi faoliyatiga oid me'yoriy hujjatlar hamda mazkur Nizom asosida tashkil etadi.

Boshlang'ich tashkilotning asosiy maqsadi – ta'lim muassasalarida yoshlarning ta'lim-tarbiya olishi uchun munosib shart-sharoit yaratib berilishiga

ko'maklashish, yoshlarning huquq-manfaatlarini himoya qilish hamda har tomonlama barkamol avlodni tarbiyalashga ko'maklashishdan iborat.

Boshlang'ich tashkilot o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

- yosh avlodni ona Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning ongiga milliy istiqlol g'oyasi, milliy qadriyatlar, diniy bag'rikenglik, millatlararo totuvlik va oilaviy ijobiy an'analarni chuqur singdirish;

- yoshlarga O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarida belgilangan fuqarolik huquq va burchlarini anglatish, ularga mamlakatda amalga oshirilayotgan demokratik va huquqiy islohotlarning mazmun-mohiyatini tushuntirish;

- ta'lim muassasasi yoshlarining muammolari, ta'lim sifati, bolalarning fanlarni o'zlashtirish darajasi, davomati, darsliklar va kutubxonadan foydalanish darajasini o'rganib borish, yoshlar murojaatlarini ko'rib chiqish va hal etishda yordam berish;

- yoshlarning chuqur bilim olish, chet tillarini o'rganish va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini puxta egallashi hamda ularni kasb-hunarga yo'naltirishga qaratilgan loyihalarni amalga oshirish;

- iste'dodli yoshlarni kashf etish, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishga qaratilgan ishlarni amalga oshirish, intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga ko'maklashadigan turli klub va to'garaklar faoliyatini tashkil etish;

- imkoniyati cheklangan yoshlar hamda maxsus ehtiyojli bolalarga inklyuziv ta'lim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan ishlarni qo'llab-quvvatlash;

- notinch oila farzandlari, tarbiyasi og'ir va nosog'lom muhitga tushib qolgan yoshlarning jamiyatga ijtimoiy moslashuvi hamda darslarni muntazam qoldirib kelayotgan o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qaytarishga qaratilgan tizimli ishlar olib borish;

- yoshlar o'rtasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikning oldini olishga qaratilgan huquqiy-tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish;

- yoshlar o'rtasida kitobxonlikni keng yoyish, ularning kitobga bo'lgan muhabbatini oshirish va kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish;

- yoshlarda «ommaviy madaniyat» niqobi ostida kirib kelayotgan zararli illatlar, axborot xurujlari, diniy aqidaparastlik, missionerlik va ekstremistik g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish;

- ta'lim muassasasi yoshlari o'rtasida yoshlar turizmini rivojlantirish, o'quvchilarning hududga yaqin joydagi tarixiy obidalar, muqaddas qadamjolar,

muzeylar, teatrlar, mustaqillik davrida barpo etilgan inshootlarga tashriflarini uyushtirish;

- yoshlar, ayniqsa qiz bolalar o'rtasida sportni keng targ'ib etish, ularning sportga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash va turli sport musobaqalarida ishtirok etishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratib berish;

- yoshlar o'rtasida tibbiy madaniyat, xususan shaxsiy gigiena, ratsional ovqatlanishga rioya etish va kasalliklardan himoyalaniish yo'llarini keng tushuntirishga qaratilgan targ'ibot tadbirlarini tashkil etish;

- yoshlar o'rtasida ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni targ'ib qilish orqali ularda ekologik madaniyatni yuksaltirish, yoshlarning ekologik tashabbuslarini qo'llab quvvatlash.

2. O'zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi boshlang'ich tashkilotning huquq va majburiyatlari

Boshlang'ich tashkilotning huquqlari quyidagilardan iborat:

- ta'lim muassasasi yoshlarining huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan o'quv, tarbiya va boshqa jarayonlarda ishtirok etish, mas'ul xodimlar va o'qituvchilardan zarur axborot va ma'lumotlarni olish;

- ta'lim muassasasidagi darslar sifati, o'qituvchilar saviyasi va o'qituvchilarga munosabati, shuningdek, kutubxona, sport ob'ektlari va boshqalar faoliyati yuzasidan o'rganishlar, reydlar, ijtimoiy so'rovlar o'tkazish;

- ta'lim muassasasidagi sharoitlardan to'la foydalanish, yoshlar ishtirokida to'garaklar, klublar tashkil etish, ish rejasidagi chora-tadbirlarning ta'lim muassasasi tomonidan moliyalashtirilishini talab etish;

- ta'lim muassasasi yoshlarining muammolari, taklif-tashabbuslari yuzasidan ta'lim muassasasi rahbari va yuqori tashkilotlarga takliflar kiritish;

- Nizomda belgilangan tartibda ta'lim muassasasida o'zining tuzilmalarini tashkil etish;

- o'z faoliyatiga doir ma'lumotlarni tarqatish, targ'ib etish.

Boshlang'ich tashkilot tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda nazarda tutilgan boshqa huquqlardan ham foydalanishi mumkin.

Boshlang'ich tashkilotning majburiyatlari quyidagilardan iborat:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, qonunlari, Yoshlar ittifoqi hamda ta'lim muassasasi tomonidan qabul qilingan me'yoriy hujjatlar doirasida faoliyat yuritish, ularda belgilangan tartib-qoidalarga rioya qilish;

- yuqori tashkilotlar, ta'lim muassasasi pedagogik kengashi hamda rahbariyatning tegishli topshiriqlari va ko'rsatmalarini bajarish;

- Yoshlar ittifoqining mahalliy kengashi hamda ta'lim muassasasi rahbariga o'z faoliyati to'g'risida hisobotlarni o'rnatilgan tartibda taqdim etib borish;

- boshlang'ich tashkilot uchun ajratilgan xonalar, moddiy-texnik vositalar va mablag'lardan to'g'ri foydalanish;

- ta'lim muassasasining o'quv, tarbiya va boshqa ishlariga ko'maklashish.

Boshlang'ich tashkilotning tashkiliy tarkibiga quyidagilar kiradi:

- hisobot-saylov (umumiy) yig'ilishi;

- boshlang'ich tashkilot kengashi (yoshlar yetakchisi, sardorlar kengashi);

- boshlang'ich tashkilot qoshidagi yoshlar tuzilmalari (to'garaklar, klublar va boshqalar);

- sinf sardorlar kengashi.

Boshlang'ich tashkilotning hisobot-saylov yig'ilishi tartibi:

- hisobot-saylov yig'ilishi boshlang'ich tashkilotning rahbar organi bo'lib, har o'quv yilining boshi (sentyabr oyi)da o'tkaziladi;

- hisobot-saylov yig'ilishida boshlang'ich tashkilotning hisoboti tinglanadi, uning faoliyatiga baho beriladi, kengash tarkibi shakllantiriladi, yoshlar yetakchisi tanishtiriladi, sardorlar kengashi a'zolari saylanadi, kelgusidagi asosiy vazifalar va o'quv yili ish rejasi belgilab olinadi;

- ta'sis yig'ilishda yoshlar yetakchisi tanishtiriladi hamda sardorlar kengashi a'zolari saylanadi;

- umumiy yig'ilish – yoshlar yetakchisi hamda umumiy o'rta ta'lim muassasasining ma'naviy-marifiy ishlar bo'yicha o'rinbosari tomonidan haftaning har payshanba kuni YOshlar ittifoqi hamda haftaning har juma kuni «Kamalak» bolalar tashkiloti bo'yicha o'tkazilib, unda umumiy o'rta ta'lim muassasasi psixologi, umumiy o'rta ta'lim muassasasining sardorlar kengashi a'zolari, sinf YOshlar ittifoqi va «Kamalak» sardorlari hamda tegishli o'quvchi-yoshlar ishtirok etadi.

Boshlang'ich tashkilot kengashining faoliyati tartibi:

- boshlang'ich tashkilot kengashi ijrochi organ bo'lib, boshlang'ich tashkilotning maqsad-vazifalari va rejalarining to'liq bajarilishini ta'minlaydi;

- boshlang'ich tashkilot kengashi hisobot-saylov yig'ilishida kamida 18 nafar a'zodan iborat (yoshlar yyetakchisidan tashqari) tarkibda ochiq ovoz berish yo'li bilan saylanadi;

- boshlang'ich tashkilot kengashi faoliyatiga yoshlar yyetakchisi rahbarlik qiladi.

Sardorlar kengashini shakllantirish tartibi:

- sinf, maktab, mahalliy, hududiy hamda Respublika Sardorlar Kengashiga Yoshlar ittifoqi va «Kamalak» bolalar tashkiloti va (yoki) ularning muayyan loyihasini qo'llab-quvvatlash istagini bildirgan, 7 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan 1

– 7-sinf o‘quvchilari hamda 14 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan 8 – 11-sinf o‘quvchilari saylanadi;

- sardorlar kengashi sinf, maktab, mahalliy, hududiy va respublika miqyosida saylanadi hamda faoliyat olib boradi;

- sinflarda saylangan sardorlar umumiy o‘rta ta’lim maktabi, mahalliy, hududiy hamda respublika sardorlar kengashida faqat bitta yo‘nalish bo‘yicha sardorlik qilish huquqiga ega;

- sardorlar kengashi Yoshlar ittifoqi va «Kamalak» bolalar tashkilotining o‘zini o‘zi boshqarish organi hisoblanadi;

- sardorlar kengashi a’zolari muassisning Ijroiya qo‘mitasi qarori bilan tasdiqlangan imtiyozlardan foydalanish huquqiga ega bo‘ladi.

Boshlang‘ich tashkilot faoliyatini sinflar miqyosida tashkil etish uchun sinf sardorlar kengashi faoliyat yuritadi.

Yoshlar ittifoqi sardorining faoliyati tartibi:

- Yoshlar ittifoqi sardori ta’lim muassasasining 8–11-sinf o‘quvchilari orasidan saylanadi;

- besabab dars qoldirmay, namunali xulq-atvori bilan tengdoshlariga o‘rnak ko‘rsatadi;

- tabiiy sardorlik, tashkilotchilik qobiliyatiga ega, tengdoshlarini o‘zi ortidan ergashtira oladi va jamoat ishlarida faol ishtirok etadi;

- Yoshlar ittifoqi va «Kamalak» bolalar tashkiloti faoliyati, shuningdek, o‘zi sardorlik qilayotgan yo‘nalishlar bo‘yicha etarli ma’lumotga ega bo‘lishi talab etiladi;

- Yoshlar ittifoqi sardori 8–11-sinflarda boshlang‘ich tashkilot faoliyatining samarali tashkil etilishini muvofiqlashtiradi, 8–11-sinflar sardorlar kengashlari faoliyatiga rahbarlik qiladi, tizimdagi barcha sardorlar faoliyatiga uslubiy ko‘mak ko‘rsatadi, taklif-tashabbuslarini yoshlar yetakchisiga olib chiqish kabi vazifalarni bajaradi;

- o‘z tizimidagi sardorlar faoliyatiga rahbarlik qiladi.

“Kamalak” sardorining faoliyati tartibi:

- «Kamalak» sardori ta’lim muassasasining 1–7-sinf o‘quvchilari orasidan saylanadi;

- besabab dars qoldirmay, namunali xulq-atvori bilan tengdoshlariga o‘rnak ko‘rsatadi;

- tabiiy sardorlik, tashkilotchilik qobiliyatiga ega, tengdoshlarini o‘z ortidan ergashtira oladi va jamoat ishlarida faol ishtirok etadi;

- Yoshlar ittifoqi va «Kamalak» bolalar tashkiloti faoliyati, shuningdek, o‘zi sardorlik qilayotgan yo‘nalishlar bo‘yicha etarli ma’lumotga ega bo‘lishi talab etiladi;

- «Kamalak» sardori 1–7-sinflarda boshlang‘ich tashkilot faoliyati samarali tashkil etilishini muvofiqlashtiradi, 1–7-sinflar sardorlar kengashlari faoliyatiga rahbarlik qiladi, o‘z tizimidagi sardorlar faoliyatiga uslubiy ko‘mak ko‘rsatadi, taklif-tashabbuslarini yoshlar yetakchisiga olib chiqish kabi vazifalarni bajaradi;

- o‘z tizimidagi sardorlar faoliyatiga rahbarlik qiladi.

Sardorlar kengashi a‘zolarining (Yoshlar ittifoqi bo‘yicha) faoliyati tartibi:

- *ma’naviy-ma’rifiy va axloqiy ishlar yo‘nalishi sardori* – o‘quvchilar o‘rtasida Yoshlar ittifoqining maqsad-vazifalarini targ‘ib etadi, ularda milliy g‘urur, vatanparvarlik va fidoyilik tuyg‘ularini shakllantirish, ma’naviy kamolotini yuksaltirish, shuningdek, umumiy o‘rta ta’lim maktabining ichki tartib-qoidalariga o‘quvchilarning to‘liq rioya etishi, tarbiyasi og‘ir (profilaktik nazoratda turgan), o‘zlashtirishi past o‘quvchilar bilan ishlash chora-tadbirlarini belgilaydi, «Yetakchi» klubi sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- *siyosiy-huquqiy savodxonlik yo‘nalishi sardori* – o‘quvchi-yoshlarning fuqarolik huquq va burchlarini anglashi, ijtimoiy-siyosiy va huquqiy savodxonligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshiradi, yuristkonsult bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- *iste’dodli yoshlar yo‘nalishi sardori* – o‘quvchilarning maktab va sinfdan tashqari bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etadi hamda iqtidori, iste’dodi, ijtimoiy faolligi, tashabbuskorligini rivojlantirish borasida chora-tadbirlarni amalga oshiradi, tashkiliy bo‘lim sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- *tashabbus va loyihalar yo‘nalishi sardori* – umumiy o‘rta ta’lim maktablaridagi yoshlarning har qanday murojaat va tashabbuslarini qabul qiladi, taklif-tashabbuslarini o‘rganadi va muammolarga amaliy yechim topish uchun yetakchi bilan birgalikda maktab direktori hamda Yoshlar ittifoqining tuman (shahar) kengashiga yetkazadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- *sport va harbiy vatanparvarlik yo‘nalishi sardori* – o‘quvchilar o‘rtasida ommaviy sport tadbirlarini tashkil etadi, harbiy sport mashg‘ulotlariga doir musobaqalarni o‘tkazadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- **salomatlik va ekologiya yo'nalishi sardori** – o'quvchilar o'rtasida sog'lom turmush tarzi va ekologik madaniyatni targ'ib etadi, sanitariya-gigiena qoidalariga rioya etilishini nazorat qiladi, maktab va turarjoylarda obodonlashtirish-ko'kalamzorlashtirish ishlarini tashkil etadi, mehnat bo'limi sardori va «Ekosan» klubi sardori bilan «Eng ozoda sinf» tanlovlarini o'tkazadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- **ijtimoiy himoya yo'nalishi sardori** – kam ta'minlangan oilalar farzandlari, yakka tartibda uyda ta'lim oluvchi o'quvchilar bilan ishlaydi, ularning ma'nan sog'lom shaxs sifatida shakllanishida yordam beradi, keksa va nafaqadagi faxriylar holidan xabar olish ishlarini tashkil etadi, «Mehr-shafqat» klubi sardori bilan doimiy aloqani o'rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- **press klub sardori** – yoshlar ittifoqi va «Kamalak» bolalar tashkiloti faoliyatiga oid ma'lumotlar, o'tkazilgan tadbirlarni maktab devoriy gazetalari, ommaviy axborot vositalarida yoritilishini ta'minlaydi, 8 – 11-sinflarda Yoshlar ittifoqi burchaklarini tashkil etadi hamda maktab radiosi faoliyatini tashkil etadi, matbuot bo'limi sardori bilan doimiy aloqani o'rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi.

Sardorlar kengashi a'zolarining («Kamalak» bolalar tashkiloti bo'yicha) faoliyati tartibi:

- **yuristkonsult** – sardorlar kengashining ish rejasidagi tadbirlarni muvofiqlashtiradi, yig'ilishlarni tashkillashtiradi va qarorlarning bajarilishini nazorat qiladi, sardorlar kengashi a'zolari yuritayotgan hujjatlarni nazorat qiladi va tartibga soladi, siyosiy-huquqiy savodxonlik yo'nalishi sardori bilan doimiy aloqani o'rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- **o'quv bo'limi sardori** – o'quv reydlarini amalga oshiradi, «Kamalak» sardori bilan birgalikda turli xil bayram, ko'rik-tanlov, viktorina, musobaqa va shoular ssenariylarini tuzadi, tashkiliy bo'lim va iste'dodli yoshlar yo'nalishi sardori bilan birgalikda tadbirlarni uyushtiradi, monitoring ishlarini olib boradi, maktab o'quvchilarining kundaligini nazorat qiladi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- **matbuot bo'limi sardori** – «Kamalak» bolalar tashkiloti burchagi va uni muntazam ravishda boyitib borilishiga shaxsan javob beradi, sardorlar kengashi tomonidan olib borilayotgan ishlarni muntazam ravishda ommaviy axborot vositalari orqali yoritib borilishini ta'minlaydi, doimiy ravishda turli rasmlar ko'rgazmasi va devoriy gazetalar tanlovlarini uyushtiradi, tashkilot tomonidan o'tkazilayotgan har bir ko'rik-tanlov, bayram va kechalarda tadbirlar zalini jihozlaydi, 1 – 7-sinflarda «Kamalak» burchaklarini tashkil etadi, press-klub

sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- **tashkiliy bo‘lim sardori** – «Kamalak» sardori bilan birgalikda turli bayram, ko‘rik-tanlov, viktorina, musobaqa va shoular o‘tkazadi, tashkilotdagi barcha tadbirlarni yuqori saviyada o‘tishini ta‘minlaydi, iste‘dodli yoshlar yo‘nalishi sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- **mehnat bo‘limi sardori** – «Ekosan» klubi sardori bilan hamkorlikda turli xil tadbirlarni amalga oshiradi, haftaning har shanba kuni hasharlar uyushtiradi, salomatlik va ekologiya yo‘nalishi sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib boriladigan ishlar yuzasidan hisobot berib boradi;

- **“Yyetakchi” klubi sardori** – o‘quvchilarni «Kamalak» bolalar tashkilotiga tayyorlaydi, otaliqqa olingan sinflarda turli bayram va tadbirlarni uyushtiradi, proferentatsiya ishlarini olib boradi, ma‘naviy-ma‘rifiy va axloqiy ishlar yo‘nalishi sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- **“Ekosan” klubi sardori** – mehnat bo‘limi sardori bilan hamkorlikda muntazam ravishda hasharlar o‘tkazadi, «Eng yaxshi ko‘kalamzorlashtirilgan bog‘» mavzuida tanlov, ekibanalar ko‘rik-tanlovini o‘tkazadi, salomatlik va ekologiya yo‘nalishi sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi;

- **“Mehr-shafqat” klubi sardori** – xonadonlarda istiqomat qilayotgan qariyalar ro‘yxatini tuzadi, tashkiliy bo‘lim va ijtimoiy himoya yo‘nalishi sardorlari bilan birgalikda qariyalar uchun turli xil bayram kechalarini tashkil etadi, Xotira va qadrlash kuni munosabati bilan turli tadbirlar uyushtiradi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi.

Boshlang‘ich tashkilot tizimida yoshlarning qiziqishi va taklif-istaklaridan kelib chiqib, «Yosh kitobxonlar», «English conversation», «Yosh ixtirochilar», «O‘quvchi - yoshlar teatri», «Zakovat», «Munozara», «Yosh qalamkashlar», «Yosh hunarmandlar» to‘garaklar va boshqa tuzilmalar tashkil etilishi mumkin.

Boshlang‘ich tashkilot qoshidagi tuzilmalar (to‘garak, klub va boshqalar)ga koordinatorlari boshlang‘ich tashkilot kengashi yig‘ilishida saylanadi.

Boshlang‘ich tashkilot qoshidagi tuzilmalar (to‘garak, klub va boshqalar) faoliyatini tashkil etishga ta‘lim muassasasining tegishli mutaxassislik bo‘yicha o‘qituvchi-pedagoglari jalb etiladi hamda ularning faoliyati yoshlar yyetakchisi tomonidan muvofiqlashtiriladi.

Nazorat savollari

1. O'zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi boshlang'ich tashkiloti qaysi me'yoriy hujjat asosida faoliyat yuritadi?
2. O'zbekiston yoshlar ittifoqi boshlang'ich tashkilotlari ish faoliyati uchun qanday shart-sharoitlar yaratish ko'zda tutilgan?
3. Boshlang'ich tashkilot o'z faoliyatini qanday me'yoriy hujjatlar asosida yuritadi?
4. Boshlang'ich tashkilot kengashining faoliyati tartibini tushuntirib bering.
5. Sardorlar kengashini shakllantirish tartibini tushuntirib bering.

3-MAVZU: Prezidentning beshta muhim tashabbusini amalga oshirish yo'llari (2 soat ma'ruza)

Reja:

1. Prezident yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha muhim vazifalari.
2. Beshta tashabbusni amalga oshirishda e'tibor qaratiladigan masalalar

Tayanch iboralar: tashabbus, yoshlar, ijodkorlik, sport, axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalar, raqamli texnologiyalar, xotin-qizlar, "Yoshlar – kelajagimiz" dasturi, "Axborot-resurs markazlari", "Yoshlar klublari".

1. Prezident yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha muhim vazifalarni belgilab berdi.

"Ma'naviyatimiz, g'urur-iftixorimiz birinchi o'ringa chiqadigan vaqt keldi. Farzandlarimizni ana shunday etuk avlod qilib tarbiyalash uchun barchamiz mas'ulmiz. Biz buning uchun mablag' va vaqtimizni ayamaymiz, bor imkoniyatimizni ishga solamiz" – dedi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2019-yil 19-mart kuni yoshlarga e'tiborni kuchaytirish, ularni madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, ularga axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini singdirish, yoshlar o'rtasida kitobxonlikni targ'ib qilish, xotin-qizlar bandligini oshirish masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishi o'tkazildi.

Mamlakatimiz aholisining 30 foizini 14 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan yigit-qizlar tashkil etadi. Ularning ta'lim olishi, kasb-hunar egallashi uchun keng sharoit yaratilgan. Shu bilan birga, yoshlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishni tashkil etish dolzarb masala hisoblanadi. Yoshlar qanchalik ma'naviy barkamol bo'lsa, turli yot illatlarga qarshi immuniteti ham shunchalik kuchli bo'ladi.

Ma'lumki, davlatimiz rahbari ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalardagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha 5 ta muhim tashabbusni ilgari surgan edi.

Birinchi tashabbus – yoshlarning musiqa, rassomlik, adabiyot, teatr va san'atning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirishga, iste'dodini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Ikkinchi tashabbus – yoshlarni jismoniy chiniqtirish, sport sohasida qobiliyatini namoyon qilishlari uchun zarur sharoitlar yaratishga yo'naltirilgan.

Uchinchi tashabbus – aholi va yoshlar o‘rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni tashkil etishga qaratilgan.

To‘rtinchi tashabbus – yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish, ular o‘rtasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilish bo‘yicha tizimli ishlarni tashkil etishga yo‘naltirilgan.

Beshinchi tashabbus – xotin-qizlarni ish bilan ta‘minlash masalalarini nazarda tutadi.

Ana shu ezgu g‘oya Prezidentimizning Sirdaryo viloyatiga tashrifi chog‘ida boshlanib, qisqa vaqtda ulkan ishlar amalga oshirildi. Sirdaryo viloyatidagi tuman va shaharlar kutubxonalariga 300 ming nusxada badiiy adabiyotlar yetkazib berildi. Musiqa va san‘at maktablari cholg‘u asboblari, sport obyektlari jihozlar bilan ta‘minlandi.

Bu ishlar Namangan viloyatida ham davom ettirilib, “Ma‘rifat karvoni” tashkil etildi. Yoshlar uchun 25 ming dona kitob, 80 turdagi sport jihozlari va musiqa asboblari yetkazib berildi.

Bir so‘z bilan aytganda, ushbu 5 ta tashabbus xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz tomonidan katta qiziqish bilan kutib olindi.

Yig‘ilishda bu tajribani mamlakatimizning barcha hududlarida keng joriy qilish masalalari muhokama qilindi.

Bugungi kunda mamlakatimizdagi 800 dan ortiq madaniyat markazlari, 312 ta musiqa va san‘at maktablariga atigi 130 ming nafar o‘g‘il-qiz qamrab olingani, mazkur muassasalarning aksariyati o‘quv qo‘llanmalari, notalar to‘plami, musiqa asboblari, mebel va jihozlar bilan yetarli darajada ta‘minlanmagani ko‘rsatib o‘tildi.

Davlatimiz rahbari joylardagi madaniyat markazlari, musiqa va san‘at maktablarining moddiy-texnik bazasi va ulardan foydalanish holatini o‘rganib, ularning faoliyatini yaxshilash bo‘yicha topshiriqlar berdi.

Madaniyat vazirligi va Xalq ta‘limi vazirligiga hokimliklar bilan birgalikda tuman (shahar) madaniyat markazlari va umumta‘lim maktablarida yoshlarning qiziqishlaridan kelib chiqib, qo‘shimcha 1,5 mingta to‘garak tashkil etish vazifasi qo‘yildi. Tashabbuskor iste‘dodli yoshlar va mahalliy homiylarni jalb etgan holda, madaniyat markazlarida badiiy-havaskorlik jamoalari, yoshlar teatr-studiyalari va “Yoshlar klublari” tashkil qilish zarurligi ta‘kidlandi.

Atoqli san‘atkor va iste‘dodli ijodkorlarni tumanlardagi madaniy ishlarga ko‘makchi sifatida birlashtirish yaxshi natija berayotganini inobatga olinib, bu tajribani butun respublikaga yoyish bo‘yicha ko‘rsatmalar berildi. Unga muvofiq, taniqli artistlar tuman va shaharlarga ijodiy maslahatchi sifatida birlashtirilib, o‘sha

joylarda madaniyat va san'atni rivojlantirishga mas'ul bo'ladi, tuman va shaharlar hokimlari esa ushbu ishlarga moddiy va tashkiliy jihatdan yordam beradi.

Musiqqa va san'at sohasida oliy ma'lumotli kadrlarni ko'paytirish masalasiga ham e'tibor qaratildi.

Oliy va o'rta maxsus ta'lim hamda Xalq ta'limi vazirliklariga muayyan mavzular bo'yicha tarix darslarini muzeylar, tarixiy obidalar, qadamjo va teatrlarda sayyor o'tkazilishini tashkil qilish topshirildi.

Ikkinchi tashabbusga doir masalalar muhokama qilinarkan, mamlakatimizda 12 mingdan ziyod sport inshootlari borligi, lekin yoshlarni jismoniy tarbiya va ommaviy sportga qamrab olish darajasi yetarli emasligi qayd etildi. Umumta'lim maktablarining sport anjomlari bilan jihozlanish ko'rsatkichi respublika bo'yicha 56 foizni, jumladan, Surxondaryo viloyatida 12 foizni, Xorazmda 14 foizni, Qoraqalpog'istonda 15 foizni tashkil etadi, xolos.

Yig'ilishda yoshlarni jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish borasidagi chora-tadbirlar belgilab berildi.

Tuman va shaharlar hokimlarining yoshlar masalalari bo'yicha o'rinbosarlariga mutaxassislar bilan birgalikda yoshlarning sport turlariga qiziqishi hamda sport inshootlarining jihozlanish darajasini o'rganib, shu asosda takliflar berish, Vazirlar Mahkamasiga ularni amalga oshirish uchun zarur mablag'lar manbasini aniqlash vazifasi qo'yildi.

Olis va chekka qishloqlarda yengil konstruksiyali sendvich panellardan kichik sport zallari va sun'iy qoplamali maydonlar qurish, tashabbuskor tadbirkorlarga sport inshootlari tashkil etish uchun yer ajratish zarurligi ta'kidlandi. Bunday tadbirkorlarga O'zmilliybank tomonidan "Yoshlar – kelajagimiz" dasturi doirasida imtiyozli kreditlar ajratiladi.

Joylardagi sport maktablariga xalqaro musobaqalarda g'olib bo'lgan taniqli sportchilarni rahbar etib tayinlash, shuningdek, sportchilarni oliy o'quv yurtlarining maxsus sirtqi bo'limlarida maqsadli o'qitish yaxshi natija berishi qayd etildi. Bolalar-o'smirlar sport maktablari sonini ko'paytirish yuzasidan topshiriqlar berildi.

Videoselektorda yoshlarni internetdagi zararli xurujlardan asrash, ularni axborot texnologiyalaridan unumli foydalanishga o'rgatish masalalariga ham alohida ahamiyat qaratildi.

Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligiga ilg'or xalqaro tajribalar asosida barcha shahar va tumanlar markazlarida Raqamli texnologiyalar o'quv markazlarini tashkil etish bo'yicha topshiriq berildi. Bu markazlarda elektron tijorat va dasturlash bepul o'rgatiladi, axborot texnologiyalari

sohasida tadbirkorlik bilan shug'ullanish bo'yicha innovatsion ko'nikmalar beriladi, "startap" loyihalarga yordam ko'rsatiladi.

Bugungi kunda barcha maktablarda kompyuter texnikalari bo'lishiga qaramasdan, internet xizmatidan yetarli darajada foydalanilmayotgani tanqid qilindi. Xalq ta'limi vazirligi, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligiga 2021 yilgacha barcha maktablardagi kompyuter sinflarini zamonaviy texnologiyalar va yuqori tezlikdagi internet tarmog'i bilan ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish vazifasi qo'yildi.

Tashabbuskor tadbirkorlarni jalb qilgan holda, kompyuter o'yinlari markazlarini tashkil etish, ularda yoshlarning bilim va dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladigan test, viktorina, rivojlantirish strategiyalari va boshqa foydali dasturlar bo'lishi zarurligi ta'kidlandi.

Yoshlarda bolalik chog'idan kitobga mehr uyg'otish, mustaqil fikr va keng dunyoqarashni shakllantirish ularning hayot yo'llarida mustahkam zamin bo'ladi.

Lekin ko'plab qishloq va mahallalarda buning uchun zarur sharoit mavjud emas. Ilgarigi kutubxonalar o'rnida tashkil etilgan "Axborot-resurs markazlari" o'zlariga yuklatilgan vazifalarni bajara olmadi.

Shu holatlarni hisobga olib, yangi tashabbus doirasida yoshlar sonidan kelib chiqqan holda joylarga qo'shimcha kitoblar yetkazib berish rejalashtirilgan.

Davlatimiz rahbari mutasaddi vazirlik va uyushmalarga "Kitob karvoni" loyihasi doirasida badiiy, ma'rifiy, ijtimoiy mavzularda kitoblar chop etish hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi va barcha viloyatlarga 1 million nusxadan kam bo'lmagan miqdorda yetkazib berish bo'yicha topshiriq berdi.

Yig'ilishda mahalliy hokimliklar har bir shahar va tuman markazida bittadan namunali kitob do'koni tashkil etishi kerakligi ta'kidlandi. Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligiga barcha shahar va tumanlarda ko'chma kitob pavilyonlarini joylashtirish, Qoraqalpog'iston Respublikasi va barcha viloyatlarda "Bibliobus"larni yo'lga qo'yish orqali qishloq va ovullar aholisiga kutubxona xizmati ko'rsatish vazifasi qo'yildi.

Yig'ilishda xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash masalalari ham muhokama qilindi.

Shu maqsadda 2019-2020 yillarda barcha tumanlarda sendvich panellardan 195 ta tikuv-trikotaj korxonalarini qurish belgilangan. Ularni qurish uchun aholi zich yashaydigan, mehnat resurslari ko'p joylar tanlab olingan. Bu korxonalarni tashkil etish natijasida xotin-qizlar uchun 24 mingdan ortiq doimiy ish o'rni yaratish ko'zda tutilgan.

Prezidentimiz mehnat qilish istagidagi ayollar ish o‘rinlari sonidan ancha ko‘pligini hisobga olib, korxonalarda ishni 2 smenada tashkil etish, ularda xaridorgir mahsulotlar ishlab chiqarish zarurligini ta’kidladi.

Yig‘ilishda qayd etilgan 5 ta tashabbusni keng joriy qilish maqsadida barcha hududlarga mutasaddi rahbarlar mas’ul qilib biriktirildi. Shuningdek, bu vazifalarga Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi Raisi, Toshkent shahri, viloyatlar, tuman va shaharlar hokimlari, “Nuroniylar”, “Mahalla” jamg‘armalari, Xotin-qizlar qo‘mitasi, Yoshlar ittifoqi rahbarlari shaxsan mas’ul va javobgar etib belgilandi.

Nazorat savollari

1. Tashabbusni amalga oshirishda kimlar ishtirok etadi.
2. 5 ta muhim tashabbusni amalga oshirishda belgilangan vazifalar.
3. Yoshlar uchun qanday imtiyozli kreditlar ajratilgan.
4. Xotin-qizlar bandligini ta’minlashdagi vazifalar.

10-MAVZU: “Ommaviy madaniyat”ning yoshlar tarbiyasiga salbiy ta’siri va uning oldini olishga qaratilgan ishlar (2 soat ma’ruza)

Reja:

1. «Ommaviy» madaniyat tahdidi.
2. Yoshlar ongiga buzg'unchi ommaviy madaniyatning salbiy ta'siri.
3. Yoshlarni himoya qilishda ma’naviy tarbiyaning o’rni.

Tayanch iboralar: *axborot, ommaviy madaniyat, axborot xuruji, ta’lim-tarbiya, madaniyat, yolg’on axborot tarqatish, milliy – ma’naviy qadriyatlar, kiberterrorizm, o’rgimchak to’ri, axborot manbai, ijtimoiy ong, milliy, umuminsoniy, yoshlar, xuruj, informatsion, tahdid, internet, ijtimoiy tarmoqlar.*

1. Ommaviy madaniyat tahdidi

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi» to‘g‘risidagi Farmonida yurtimizni 2017-2021 yillarda rivojlantirishning 5 ta ustuvor yo‘nalishlari aniq belgilab berildi. Mazkur Strategiyaning 4-5-yo‘nalishlarida «yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish hamda axborot xavfsizligini ta‘minlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o‘z vaqtida va munosib qarshilik ko‘rsatish» dolzarb vazifa sifatida belgilangan.

Mustaqillikning ilk kunlaridanoq mamlakatimizda barkamol avlodni tarbiyalash masalasiga davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tibor qaratilib, kelajak avlodni intellektual, jismoniy rivojlanishi bilan bir qatorda ma’naviy va ahloqiy kamoloti yo‘lida keng qamrovli ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. YUrtimizda barkamol avlod tarbiyasi, ularda xar tomonlama milliy va ma’naviy qadriyatlarni yuksaltirish borasida fikr yuritar ekanmiz, «ommaviy madaniyat» masalasiga alohida e’tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Axborot vositalari rivojlanib borgan sayin ulardan g‘arazli maqsadlar uchun foydalanayotganlar ham ko‘payib bormoqda. Bunday maqsadlarni ko‘zlaganlar inson ruhiyatiga ta’sir etuvchi ma’lumotlarni tarqatish, avvallari insonlar qilishdan jirkanadigan ishlarni bemalol amalga oshirishning uyat va ayb sanalmasligiga ishontirish orqali tahdid solmoqdalar. Jamiyatning ma’naviy jihatdan zaif qatlami hisoblanuvchi yoshlar ongi va shuuriga ta’sir etuvchi, ularni hayosizlik va axloqsizlik ko‘chasiga olib kiruvchi illatlarni tap tortmasdan qilaverishga undovchi bu tahdid «Ommaviy madaniyat» niqobi ostida kirib kela boshladi.

O‘zbekiston Prezidenti SHavkat Mirziyoevning «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqida - «Ma’lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib

bormoqda. Tarbiya qancha mukammal bo'lsa, xalq shuncha baxtli yashaydi, deydi donishmandlar. Tarbiya mukammal bo'lishi uchun esa bu masalada bo'shliq paydo bo'lishiga mutlaqo yo'l qo'yib bo'lmaydi. E'tiqod, oilaviy qadriyatlarga putur etkazayotgan xavflarni sanab o'tdi. Diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, «ommaviy madaniyat» kabi xavf-xatarlar kuchayib, odamzod asrlar davomida amal qilib kelgan e'tiqodlar, oilaviy qadriyatlarga putur etkazmoqda», - deb ta'kidlaganlar.

O'zbekistonda izchil amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'un qabul qilish, ma'naviy va axloqiy fazilatlarga yangicha munosabatlar, an'analar shakllandi. Ayni paytda, jamiyatni demokratlashtirish jarayonida turli ma'naviy va axloqiy qadriyatlarga zid bo'lgan tahdidlar ham paydo bo'lib kelmoqda.

Bugungi butun dunyoda axborotlashuv va globallashtirish jarayoni avj olgan paytda turli kurashlar ham tobora kuchayib bormoqda. Ayrimlar buni yigirma birinchi asrning yangiligi deb, «madaniyat»ga o'xshatayotgan bo'lsada, bu jarayonlar o'sib kelayotgan yosh avlod qalbiga, ongu-shuuriga salbiy ta'sir ko'rsatayotganini aslo unutmasligimiz kerak. Bugungi kunda hech bir xalqning milliy va ma'naviy an'anasi, odatlariga to'g'ri kelmaydigan turli «urf-odatlar» ko'paymoqda. Achinarli jihati shundaki, ko'pchilik, xususan ayrim yoshlar uning ta'siriga tushib qolmoqda. Bu narsa yoshlarimizning yurish-turishida, kiyinishida, o'zini tutishi-yu boshqalar bilan bo'ladigan muomalasida ko'zga tashlanadi. Bunday yot g'oyalar esa bizning milliy qadriyatlarimiz va an'alarimizga aslo to'g'ri kelmaydi. Turli nayrang va xatarlardan ogoh, sergak va hushyor bo'lishimiz lozim. So'nggi paytlarda ma'naviyatimizga zid bo'lgan turli g'arazli kuchlar «ommaviy madaniyat» niqobi ostida yoshlarimiz ongiga ta'sir o'tkazishga harakat qilmoqda. «Ommaviy madaniyat» g'arb dunyosida o'tgan asrning ikkinchi yarmida shakllandi. Uni g'arbda «populyar» yoki qisqartirilgan holda, «pop-kultura» (ya'ni «ommaviy madaniyat») deb atashadi. Garchi «madaniyat» deb atalsa-da, aslida, tub mazmun-ma'nosiga, maqsad-niyatiga ko'ra «ommaviy madaniyat» chinakam madaniyatning kushandasidir.

Mutaxassislarining fikrlaricha, hali ilm-fanda «antikultura» («g'ayrimadaniyat») degan ilmiy tushuncha shakllanmaganligi uchun «ommaviy madaniyat» tushunchasi, nochorlikdan qo'llanilmoqda. Chunki, «ommaviy madaniyat», aslida madaniyatsizlik, ya'ni ma'naviyatsizlik va axloqsizlikning sinonimidir.

Bu ma'naviy-axloqiy illatlarning ta'siri natijasida kishilarda bir qator ko'rinishlar namoyon bo'ladi:

- axloqiy buzuqlik, ya'ni jamoat joylarda o'zini tuta olmaslik va film va suratlar ko'rish;
- zo'ravonlik va zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi filmlar va kompyuter o'yinlariga odatlanib qolish;
- o'zim bo'lsam bo'ldi, o'zga bilan ishim yo'q tushunchasida qotib qolish;
- barcha narsaga shaxsiy manfaat nazari bilan yondashish;
- shaxsiy manfaatni har narsadan ustun qo'yish. bu borada hech kim bilan hisoblashmaslik, hattoki ota-ona hurmati va fikrini ham mensimaslik;
- o'z nafsining quliga aylanish;
- hayosizlik, giyohvandlik, ichkilikka, tubanlikka yuz tutishlardan iborat.

SHundan ko'rinib turibdiki,»ommaviy madaniyat» yoshlarning madaniy ongini to'g'ri shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularni xudbin qilib voyaga etkazadi. «Senga erkinlik beriladi, bilganingni qil, yoshligingda ayshingni sur, xohlagan ishni qil, ozod va xursand, hattoki ota-onang ham senga xo'jayin emas» degan safsatalar yoshlarni har qanday dindan va madaniyatdan chalg'itadi va jamiyat oldidagi mas'uliyatini yo'qqa chiqaradi, farzandlik burchlaridan, insoniylikdan ham begona qiladi.

Ko'rinishidan va atalishidan oddiy narsaga o'hshagan «ommaviy madaniyat» niqobi ortidagi bu ommaviy axloqsizlikdan millatning kelajagi bo'lgan yoshlarni asrashimiz va o'z milliy va diniy qadriyatlarimizni ularga o'rgatishimiz shart va lozimdir.

Bunday yot g'oyalar ta'siriga tushib qolgan ayrim yoshlar hayotga faqat bir tomonlama boqadigan, engil hayotga intiluvchan bo'lib voyaga etishadi. Bu esa ularda buzg'unchilik, zo'ravonlik, faqat o'z manfaati uchun harakat qilish kabi illatlarni rivojlanishiga sabab bo'ladi.

SHu ma'noda keyingi davrda jamiyatimizda «ommaviy madaniyat» deb atalmish ma'naviy tahdid ham paydo bo'lganligi hech kimga sir emas. Bu tahdid avvalo jamiyatning ma'naviy-mafkuraviy omillariga xuruj qilmoqda.

Ommaviy madaniyat: u bilan bog'liq tushunchalar talqini. Bugungi kunga kelib, muayyan mamlakatni zabt etish, biror xalqni bo'ysindirish vositalari tubdan o'zgardi. Ilgari bu maqsadlarga erishish uchun qanchadan-qancha qurol-aslahalar, qimmatbaho texnika, minglab askarlar va ancha-muncha vaqt ham kerak bo'lar edi. Hozirda esa biror mamlakat yoki xalqni bo'ysindirish uchun ommaviy axborot vositalarining o'zi kifoya qilmoqda. Kuch ishlatish, majburlash, zo'ravonlik axborot orqali ta'sir qilish, odamlarni biror bir g'oyaga ishontirish, ongni boshqarish texnologiyalariga o'rin bo'shatyapti.

Siyosiy jarayonlarning motivlari hamda shaxsni siyosiy tarbiyalash, axborot xurujlariga qarshi immunitetni shakllantirish va rivojlantirish masalalarining

mohiyatini bilish va ularga faol ta'sir ko'rsatish talab qiladi. SHuning uchun ham Davlatimiz yoshlarning siyosiy va ijtimoiy faolligini yo'naltirish, ularning siyosiy, huquqiy, mafkuraviy ongini shakllantirishga juda katta e'tibor qaratmoqda.

«Ommaviy madaniyat» - XX asr o'rtalarida ommaviy muloqot va axborot vositalarining jamiyat hayotiga chuqur kirib borishi va barcha ijtimoiy guruhlar uchun etarli bo'lishi natijasida shakllangan va mohiyatan barcha yoshdagi aholi uchun tushunarli bo'lgan madaniyat namunalariidir.

Kuch orqali maqsadga erishish insoniyat tomonidan birdek qoralanadi, chunki bunda insonga jismoniy og'riq, shikast, moddiy zarar etkaziladi. Ishontirish vositasida xarakat qilayotganlarni esa biror narsada ayblash qiyin, zero, ular targ'ib qilayotgan g'oyalari ortida qanday manfaatlar yashiringanini bilish oson emas. Vaholanki, so'z, fikr, axborot orqali inson tafakkurini zabt etish ham xalq, mamlakat, hududni bosib olishning biroz madaniylashgan ko'rinishi hisoblanadi, biroq bunda istilochining kim ekani noma'lum bo'ladi, hatto aholi o'zini bosib olish uchun kim kurash olib borayotganini anglamaydi ham. Bu kurash yashirin ravishda, zimdan oshirilgani bois, unga uyushqoq holda qarshilik ko'rsatib bo'lmaydi, aynan shu omil bunday qarashlarning muvaffaqiyatini belgilab beradi.

Gegemoniyaning bu shakli «madaniy gegemoniya» (ustunlik, yo'lboshchilik) deb nomlanadi. Jahon miqyosida avj oldirilayotgan bunday madaniy gegemoniya kurashda aldanib qolmaslik uchun istilochilarning asl maqsad-muddaolarini bilish, qo'llanilayotgan uslub va vositalarni puxta o'rganish talab etiladi.

«Ommaviy madaniyat» tarkibidagi kishilarning dasturiy qarashi shundayki, ular insonni emas, aksincha, narsalar va buyumlarni e'zozlashadi. Ma'naviy dunyoni emas, maishiy-iste'molchilik his-tuyg'ularini qadrlaydilar va ularni keng ommalashtirishga intiladilar. Ularning ma'naviy pozitsiyasi – ma'naviyatni o'ldirish va «narsalarga qullik»ni rag'batlantirishdir. Amerikaning taniqli adibi R. Bredberi aytganidek, «ommaviy madaniyat» maktabidan o'tgan avlod uchun hayotning ma'nosi – avtomobil, televizor, kompyuter va shunga o'xshash texnik vositalargagina ega bo'lishdir.

«Ommaviy madaniyat»da «Ommaviy musiqa» alohida o'rin tutadi. «Ommaviy musiqa» ni «YAngi rok» belgilaydi. «YAngi rok», ta'bir joiz bo'lsa, kuchaytirilgan ritmik tuzilmali musiqadir. YA'ni jazavali ritm, zarb, shovqin ushbu musiqaning qiyofasidir. Bu musiqa tinglashga emas, balki vujud harakatiga, talvasali raqsga yo'naltirilgan. «Ommaviy madaniyat» dagi texnik-ijro vositalari musiqa imkoniyatlarini nihoyatda toraytirmoqda, polifonizm-musiqiy sadolar boyligi va rang-barangligini yo'qqa chiqarmoqda.

Hozirgi davrga kelib «ommaviy madaniyat» rivojlangan mamlakatlar va ayniqsa, rivojlanish jarayonida bo'lgan milliy davlatchilikka jiddiy xavf sola boshladi. Turli olimlar «ommaviy madaniyat» tushunchasini turli talqin etsalarda, «ommaviy madaniyat» XX asrda insoniyat yaratgan klassik madaniyatga salbiy ta'sir etishi bilan namoyon bo'la boshladi. Olimlar «ommaviy madaniyat»ni alohida olingan ijtimoiy omil sifatida talqin etib, uning kelib chiqishi, o'ziga xos xususiyatlari va rivojlanish tamoyillarini tadqiq etmoqdalar.

“Ommaviy madaniyat”ga qarshi kurash choralari. Jamiyatimizda demokratik qadriyatlar izchil tarkib topib bormoqda. Bu jarayonda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'un qabul qilish, ma'naviy va ahloqiy qoidalarga yangicha munosabat, mafkuraviy va ma'rifiy yangilanib borish kabi xususiyatlar shakllandi. Ayni paytda, demokratik turmush tarzining yuzaga kelishida ma'naviy va ahloqiy tubanlik illatlari ham paydo bo'lmoqda. Bunday holat ongli va maqsadli ravishda chetdan turib shakllantirilmogda.

«Ommaviy madaniyat» tushunchasi biz uchun yangi tushuncha hisoblanadi. Biroq u g'arb olami uchun ancha tanishdir. O'zbekistonda bu muammoga jamoatchilik e'tiborini ilk bor birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov qaratib, quyidagi fikrlarni bildirgan edi: **“Biz yurtimizda yangi hayot asoslarini barpo etar ekanmiz, bir masalaga alohida e'tibor berishimiz lozim... CHetdan biz uchun mutlaqo yot bo'lgan, ma'naviy va axloqiy tubanlik illatlarini o'z ichiga olgan “ommaviy madaniyat” yopirilib kirib kelishi mumkinligini unutmash kerak”**

Xullas, G'arb jamiyati ma'naviy hayotida inqiroz tushkunligi tufayli buzg'unchilik, ommaviy nevroz, axloqsizlik, tajovuzkorlik kabi holatlar namoyon bo'lib, tobora xatarli tus olmoqda. Zero, globallashuv jarayoni, zamonaviy kommunikatsiya tarmoqlarining jadal rivojlanishi, madaniyatlararo, insonlararo muloqot kengayib borayotgan bir pallada **Vatanimiz mustaqilligini mustahkamlash, ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy-madaniy me'rosni asrab-avaylash va kelgusi avlodlarga bekami-ko'st etkazib berish, yoshlarimizni aqli, dono, baxtli va barkamol etib tarbiyalash g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi!**

XXI – asrda global muammolar orasida ko'zga ko'rinmaydigan, ko'rinishidan sodda, hech ham ahamiyatga molik emasdek tuyiladigan, aslida esa inson ongini zabt qiladigan, o'zi bilmagan holda uning mafkurasiga ruhiyatiga ta'sir eta oladigan, munosabatlar tizimini, milliy qadriyatlar, milliy o'zligiga hamda madaniy tuzilmasiga zarba berib insonda o'zgacha yot qiyofani namoyon qila oladigan ayrim axborot ta'sirlari mavjud ekanligi sir emas.

Bu omma madaniyati sifatida taqdim etilayotgan holatlar psixologlar, sotsiologlar, madaniyatshunoslar hamda faylasuflar tomonidan qo'shtirnoq ichidagi “ommaviy madaniyat” – deb nomlanmogda.

Ommaviy madaniyatning o'ziga xosligi nimada, uning jamiyatdagi funksiyasi nimadan iborat, insonlar uchun foydali va salbiy jihatlari nimalarda namoyon bo'ladi, jamiyatning taraqqiyotidagi o'rni salbiymi yoki ijobiymi, u nimalarni madh qiladi, u nimalarga da'vat qiladi, uning chaqirig'ida qanday g'oyalar singdirilgan, insonlar ayniqsa yoshlarda qanday xulq-atvorni shakllantirmoqda, u ma'naviy tanazzul elchisimi? – degan bir qancha savollar bizni ushbu maqolaga qo'l urishga undadi.

Bizningcha ommaviy madaniyat ko'p qirrali jarayon. Inson yaralibdiki mavjud va hamma zamonlarda ham ommaviy madaniyat o'z faoliyati va maqsadlariga-yu kurashish mexanizmlari hamda usul-tamoyillariga ega bo'lib kelgan. Uning o'ziga xosligi shundaki, u zamon qarab o'z shakl-shamoyilini o'zgartirib turgan. Ommaviy madaniyat ishlab chiqaruvchilari inson psixologiyasini yaxshigina o'zlashtirishgan va qaysi yoshni tezroq o'zlariga og'dirishi-yu, o'zlarining yashirin maqsadlarini amalga oshirish mexanizmlarini chuqur ishlab chiqqanlar.

Bizning fikrimizcha, ularning asosiy maqsadi tez fursatda mo'may daromadga, moddiy ta'minotga ega bo'lishdir. Ular bu maqsadni har xil sabablar bilan yashirishga, hastpo'shlashga harakat qiladilar.

Tarixdan ma'lumki, buzg'unchi madaniyat targ'ibotchilari butun bir davlatlar, millatlarning madaniy meroslarini tanazzulga yuz tutishiga sabab bo'lishgan.

A. Shveyser madaniyat individlarning ham har xil hamjamiyatlarning ham taraqqiyoti hisoblanib, insonlarni ma'naviy yuksaltirishi kerak, - deb ta'kidlagan.

D. Bell esa madaniyat – ekspressiv simbolizm va “ifodalilik saltanati” deb aytadi.

L.G. Ionin madaniyat – bu insoniyatni hayvonot olamidanda ajratib turuvchi asosiy unsur deb izohlaydi.

Mutafakkir olimlarimizdan Abu Ali Ibn Sino madaniyatni insonning ruhiy quvvat oladigan ma'naviy manbai,- deb ta'kidlaydi.

Qarang, haqiqatdan ham madaniyat insonning xulq-atvori shakllanishida, tarbiyasida, ma'naviyatida o'ziga xos axloqiy mexanizm vazifasini o'tashi, insonga xos umuminsoniy, insonparvar g'oyalarni shakllanishiga undov vazifasini bajaradi. Endi ommaviy madaniyat shu funksiyani bajarayaptimi? Yo'q, aksincha, ayrim bir manfur insonlar, kuchlar, oqimlar tezlik bilan moddiy ta'minotga ega bo'lishida insonlar orasida o'zini buzg'unchi g'oyalarni tarqatib insonlarni yomon yo'llarga boshlab ular orasida axloqsizlik, zo'ravonlik, egotsentirizm (xudbinlik), hissizlik, loqaydlik, daxlsizlik, burchsizlik, ma'suliyatsizlik, jinoyatchilik, giyohvandlik, millatchilik, hayotga yengil yelpi qarash, maqsadsizlik, ishonchsizlik (o'ziga, boshqalarga, jamiyatga, davlat boshqaruv prinsiplariga), qadriyatsizlik, e'tiqodsizlik kabi illatlarni avj oldirishni uyushtiryaptilar.

Ular OAV lari imkoniyatlaridan o'zlarining g'arazli maqsadlarida foydalanib, ayniqsa yoshlar auditoriyasiga tezlik bilan kirib bormoqdalar. Ushbu buzg'unchi madaniyat ishlab chiqaruvchilari yoshlar orasida buzg'unchi mafkura siyosatini olib borib yoshlarni xulq-atvorida axloqsizlikka, zo'ravonlikka asoslangan quyidagicha targ'ibot ishlarini olib bormoqdalar:

- **OAV (kino, teatr, radio, internet, ijtimoiy tarmoqlar, reklama, aloqa mobillari) tamoyili:** - har qanday kinoda nimagadir chaqiriq yoki biron bir g'oya, mafkuraga da'vat mavjud bo'lib insonlarni qandaydir faoliyatga yo'naltiradi hamda o'z ortidan ergashtiradi. Demak, biz yuqorida filmlarda ochiq va yopiq mafkuraviy tahdidlarni mavjudligi-yu ular nimani madh etishi, insonlar xulq-atvorida axloqsizlikka, zo'ravonlikka asoslangan xulq modellarini shakllantirilishini tahlil qildik.
- **Shaxvoniy his-tuyg'ular targ'iboti-** bunda asosan erkin muhabbatni targ'ib etuvchi parnografiya orqali haqiqiy, sof tuyg'ular obro'sizlantirilib, uning o'rniga seks deviatsiyani: Fast Love (oniy qo'shilish), parafiliya (buzuqlik), gomeseksualizm kabi ko'ngil xushlikka mukkasidan berilish va shu sohaga yengil yelpi qarashni da'vat qiladi;
- **Yoshlar modasi-** turli submadaniyatlar elementlari ham bo'lgan, uyatga qo'yuvchi, xijolatga soluvchi modani, umum qabul qilingan libosni buzuvchi "diskoteka uchun modda"ni, uniseks (jinslar o'rtasidagi farqni aks ettirmaydigan uslubdagi kiyimlar), tungi kiyimlar deb behayo ochiq-sochiq kiyimlarni zamonaviy "modaga" yoyib ommalashtirishni ko'zlash;
- **Diviantlik (xulqiy ozish, to'g'ri yo'ldan ozish, aksentuatsiyalanish jarayoni) va jinoyat** - ta'qiqni va umum qabul qilingan xulq-atvor me'yorlarini buzish, ijtimoiy normalarga nisbatan hurmatsiz kayfiyatda bo'lish (o'z joniga qasd, qastdan shikast yetkazish, zo'ravonlik, agressiv xulqqa ega bo'lish, ochiqdan ochiq jinsiy aloqalarni uyushtirish, jins vakillarini xo'rlash yoki qarama qarshi jins vakillarini inobatga olmasdan bir xil jins vakillari o'rtasidagi intim munosabatlarni avj oldirish) kabi salbiy illatlarni targ'ib qilish;
- **Virtual olamni kuchaytirish tamoyili** - real hayot bilan virtual hayot o'rtasidagi kurashlar insonlar psixikasida juda kuchli emotsional zo'riqishni yuzaga keltirib psixologik muvozanatning buzilishiga erishiladi.
- **E'tiqodsizlikni avj oldirish tamoyili** - Bu tamoyilda insonlarda ishonchsizlik, maqsadsizlik, xudbinlik, axloqsizlik, zo'ravonlik, hukumronlik kabi jihatlar madh qilinib insonlar shu illatlarga undaladi.
- **Avlodlar o'rtasidagi aloqani uzish tamoyili:** - Barcha davrlarda barcha mamlakatlardagi ijtimoiy siyosat doimo bolalarning ota-onalardan ajratib qo'yilishga qarshi kurashgan edi, chunki bu aloqa davlat bilan fuqarolik jamiyati barqarorligini asosidir. "Ommaviy madaniyat" esa ko'pincha o'smir bilan uning ota-onasining bir-biriga qarshi qo'yadi, bu bilan o'smirlikda muqarrar yuz beradigan psixologik xususiyatlardan foydalanib ularni qo'llab quvvatlaydi va kattalar qadrlaydigan qadriyatlar eskilik sarqitiga yoyilib o'smirlarga yot buzg'unchi g'oyalarga to'la qadriyatlar madh qilinadi.
Xulosa shuki, biz tadqiq qilayotgan ommaviy madaniyatning salbiy illatlari har doim ham yaqqol namoyon bo'lavermaydi. Ammo mayda-chuyda ikir-chikirlar bo'lib ko'ringan masalalar kelajak avlod tarbiyasida chuqur salbiy iz qoldirishi mumkin. Bu borada asosiy e'tibor milliy qadriyatlarni avaylab asrash hamda yosh avlodni ajdodlar namunasi asosida tarbiyalash ekanligi bugungi kun haqiqatidir.

Globallashuv sharoitida axborot xurujining namoyon bo'lish shakllari

Ayni paytda axborotning aksariyat qismi internet orqali dunyoga tarqalmoqda. Internetdagi axborotning hajmi juda katta bo'lib, turli xilligi tufayli yoshlarning ongiga salbiy ta'siri ham ko'rsatmoqda. YA'ni informatsion jarayon ijobiy bo'lishdan tashqari o'zining salbiy tomonlari bilan o'ziga xos ma'noda fojeadir. Taraqqiyot jarayonida har bir axborot kuchli strategik maqsadda amalga oshiriladi. Bugungi kunda ayrim kishilar reallik va noreallikni ajrata olmaydi.

«Informatsion» (lot. bayon etish) atamasi XX asrning 80-yillarida yuzaga kela boshladi. YAngi kompyuter va kommunikativ texnologiyalarning rivoji dunyoni global tarmoq bilan qurshab olib, imkoniyatning barcha informatsion makoniga ta'sir etish imkoniyatini qo'lga kiritdi.

Barcha ommaviy axborot vositalari kanallaridan foydalangan xolda dunyoning istalgan burchagidagi inson huquqlarini buzilishi yoritib berildi va ayrim davlatlar o'zlarining uzoq muddatga mo'ljallangan siyosiy fikrlarini dunyoviy, jamoaviy fikrlarida shakllantirdilar. XX va XXI asr chegarasida jahonda yuz bergan bir qator ijtimoiy-mafkuraviy holatlar, globallashuv va integratsiya jarayonlari dunyoni bir tomondan ko'p qutbga ajratgan bo'lsa, ikkinchi tomondan esa, bir-biriga uzviy bog'lab qo'ydi. Globallashuv bilan bog'liq jarayonlar dunyo taraqqiyoti va mamlakatlar iqtisodiyoti, siyosati va ma'naviy hayotiga o'tkazayotgan ta'siri barqarorlik va xavfsizlik masalalarini dolzarblashtirmoqda.

Global tizim - bu shunchaki bir oddiy muhit emas, uning sharoitida turli jamiyatlar ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy aloqalar davlatlar chegaralarini kesib o'tmoqda hamda u erda yashovchi odamlar taqdiriga ta'sir ko'rsatib, o'z hukmini o'tkazmoqda.

Internet orqali tarqalayotgan axborot bugungi kunni global muammolaridan biri hisoblanadi. Globallashuv davrida axborotga bo'lgan talab yuqoriligi bois, inson o'ziga kerakli bo'lgan turli xil ma'lumotlarni oladi. Ayni paytda taraqqiyot jarayonida Internetda tarqatilayotgan axborotning xolis yoki haqqoniyligiga ishonish dolzarb masaladir. Misol uchun, Internetdagi ayrim xabarlar buzg'unchilik harakatlarini sodir etishga undaydi. Hozirgi vaqtda bunday axborot tarqatish usullaridan turli ekstremistik guruhlar, buzg'unchi tashkilotlar foydalanib kelayotgani butun dunyoni tashvishga solmoqda.

Taraqqiyot jarayonida telefon orqali kompyuterga ulanib dunyoning xohlagan burchagidagi insonlar bilan muloqotda bo'lish va o'ziga kerakli axborotni olishi mumkin. Axborot inson hayotiga turli yo'nalishlar orqali ta'sir

o'tkazadi. Axborot asrida «mavhumlashuv» yuz bermoqda ya'ni axborot -qudratli vositaga aylanib butun dunyoni tashvishlantiradigan muammolarni kelib chiqishiga turtki bo'lmoqda.

Ochiq axborot kommunikatsiya tizimida insonning axborot tahdidlarini baholash va xavfsizlikni ta'minlash imkoniyatlari. SHaxs turli mafkuraviy tahdidlardan qanday yo'llar bilan saqlanishi mumkin? Ushbu masalaga oydinlik kiritish uchun avvalo egotsentrizm kabi tushunchalarga izoh berish darkor. **Egotsentrizm** so'zi (lotincha *“ego”* — men va *“centrum”* – doira markazi so'zlaridan olingan)ning ma'nosi – o'z fikr-o'ylari, manfaatlari doirasida qotib qolgan insonning atrof-muhit va odamlarga oid o'z bilimlari va o'zgalarga munosabatini o'zgartira olmasligini bildiradi.

Globalashuv sharotida dunyoning mafkuraviy manzarasi hozirda juda murakkablashib ketdi. Unda ta'sir kuchiga ega bo'lishni eng maqbul yo'li sifatida, mablag' qancha ketishidan qat'iy nazar yirik axborot tarqatuvchilik mavqeini egallash ekanligi hozirda sir bo'lmay qoldi. Jahonda informatsion urush ketayotganini hatto oddiy insonlar ham sezishlari mumkin. Misol uchun biron mamlakat hududida ma'lum turmush tarzini, qadriyatlar tizimini ulug'lovchi risolalar, san'at asarlari, kinofilmlar, axborotlar va hokazolar tarqatilmoqda.

Hozirgi axborot inqilobi oldingi davrlarda paydo bo'lgan axborot uzatish usullarining ko'pgina tomonlarini o'zida sintez qilgan zamonaviy kompyuter texnologiyalariga asoslangan Internet kabi hodisalarning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Axborotni keng jamoatchilikka etkazib beruvchi matbuot, radio, televidenie kabi hodisalarni o'zida birlashtiruvchi ommaviy axborot vositalari jamiyat hayotiga ulkan ta'sir o'tkazish quvvatiga ega. Axborot oqimi hajman keng, mazmunan rang-barang, uzatilishga ko'ra tezkor bo'lgan bugungi kunda bu jarayon yanada chuqurlashib bormoqda. Ommaviy axborot vositalari muayyan xabarni uzatish yoki biror bir g'oyaning mohiyatini ochib berish orqali uning o'zlashtirilishiga, kishilar ongida barqaror tasavvurlar, obrazlar, qadriyatlarning shakllanishiga ham ko'maklashadi. Sodda qilib aytganda, u ijtimoiy fikrga doimiy va izchil ta'sir o'tkazish, uni shakllantira olish imkoniyatiga egadir.

«Kimki axborotga ega bo'lsa, u, dunyoga egalik qiladi»,- degan fikr bugungi kunda barcha tomonidan e'tirof etilgan. SHunday ekan, bugungi kunda har bir fuqaromizda axborot olami imkoniyatlaridan oqilona foydalanish malakasini shakllantirish hayotiy-amaliy ahamiyatga ega. Ommaviy axborot vositalari va ma'naviy-g'oyaviy tahdidlar haqida gap ketar ekan, eng avvalo g'araz maqsadlarda amalga oshirilayotgan tashqi g'oyaviy ta'sirlar, mamlakatimiz hayotida sodir bo'layotgan o'zgarishlarga xolis yondashuv bayrog'i ostida berilayotgan bir yoqlama axborotlar va baholarning oldini olish, ularga qarshi ob'ektiv

ma'lumotlarni kishilarga tezkor, tizimli va tadrijiy etkazib berish masalasi dolzarb bo'lib turganini alohida qayd etish zarur.

Bunday informatsiyalar jamiyatda ma'lum ijtimoiy fikrning shakllanishiga ta'sir etmay qolmaydi. SHu munosabat bilan birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov «Yoshlarni ochiq axborot olish davrida hukm surayotgan umumbashariy ahloqiy inqirozdan asrash muammosiga alohida e'tibor qaratgani diqqatga sazovor: - ...keyingi yillarda ko'plab namoyish etilayotgan jangarilik filmlarni ko'pchilik, ayniqsa, yoshlar maroq bilan ko'radi, chunki odamzot tabiatan mana shunday to'polonlarni tomosha qilishga moyildir. Afsuski, tarix tajribasi shundan dalolat beradi, insonni tabiatidagi insoniylikdan ko'ra vahshiylik, ur-yiqit instinktlari, ya'ni xatti-harakatlarini qo'zg'atib yuborishosonroq.

Ongi shakllanib ulgurmagan aksariyat yosh tomoshabinlar bunday filmlardan ko'pincha turli yovuzlik, yirtqichlik, shafqatsizliklarni o'rganadi, xolos. Natijada ularning diydasi qotadi, qalbidan toshbag'irlik, zo'ravonlik, axloqsizlik kabi illatlar joy olganini o'zi ham sezmay qoladi. Hatto shunday tomosha va filmlarning qahramonlariga ko'r-ko'rona taqlid qilishni istaydigan yigit-qizlar ham topiladi. Chunki ular bunday uydirma talqinlar ta'sirida qo'l urayotgan ishi qanday ayanchli oqibatlariga olib kelishini tushunib etmaydi.

Globalashuv jarayoniga jamiki insoniyat tortilayotgan bo'lsada, ammo yoshlarning ishtiroki jiddiy o'rganishni talab etadi. Bu biz yoshlarga kelajagimiz davomchisi sifatida g'amxo'rlik qilishgina emas, balki globalashuv jarayoni aynan yoshlar ishtirokida keng qamrovli ahamiyat kasb etayotgani bilan izohlanadi. Chunki globalashuv tufayli erishilgan yutuqlar va orttirilgan «ommaviy madaniyat» dinamik harakterda bo'lib, uning tarqatish vositalari – zamonaviy kommunikatsiya va axborot texnologiyalari, internet tarmoqlari va kompyuter tizimlari tezlikni talab qiladi va bu imkoniyat yoshlarda aks etgan. Qolaversa, ushbu tizimlarning faoliyatiga bo'lgan qiziqish ham yoshlarga xos jarayon. «Bugungi kunda yoshlarimiz nafaqat o'quv dargohlarida, balki radio-televidenie, matbuot, internet kabi vositalar orqali ham rang-barang axborot va ma'lumotlarni olmoqda. Jahon axborot maydoni tobora kengayib borayotgan shunday bir sharoitda bolalarimizning ongini faqat o'rab-chirmab, uni o'qima, buni ko'rma, deb bir tomonlama tarbiya berish, ularning atrofni temir devor bilan o'rab olish, hech shubhasiz, zamonning talabiga ham, bizning ezgu maqsad-muddaolarimizga ham to'g'ri kelmaydi.» - deb ta'kidlaganlari bejiz emas.

Taassufki, bugun yoshlarimizning aksariyati globalashuv tufayli Evropa va xorijiy ma'naviy-madaniy oqimlar ta'siriga ko'proq ishtiyoqmand bo'lib, milliy ma'naviyatimizning hayotbaxsh, yuksak axloqiylikka asoslangan tamoyillarga ixlosmandligi sust kechmoqda. Inson qadri, mas'uliyati, axloqiga bepisandlik ba'zi

yoshlarning kiyinishi, fe'l-atvori, yurish-turishida yaqqol ko'zga tashlanib qolmoqda.

Ta'kidlash joizki, globallasuv sharoitida intellektual zahiralarning o'zaro boyitishi va muloqot imkoniyati o'sibgina qolmay, balki milliy madaniyat boyitilib, umuminsoniy qadriyatlarga erishish imkoniyati ortadi. SHuningdek, globallasuv etnomilliy omillarning siqib chiqarilishi bilan bog'liq xavfni vujudga keltirib, yoshlarda o'z turmush madaniyatini o'rganishga ishtiyoqning susaytirishi, g'arb madaniyati ta'sirida ma'naviy-mafkuraviy qashshoqlashish, xalqona qadriyatlarning unifikatsiyalashuvi kabilarning yuzaga kelishiga imkoniyat tug'dirishi ham mumkin. Bunda globallasuvning o'zi madaniyatga to'g'ridan-to'g'ri, bevosita ta'sir ko'rsatmay, balki axborot texnologiyalari va telekommunikatsiya tarmoqlari (sputnik televidenie, internet)ning keng tarqalishi va intensiv o'sishi va rivojlanishi katta ta'sir ko'rsatadi.

3. Yoshlarni axborot xurujlardan himoya qilishda ma'naviy tarbiyaning o'rni.

Bugun biz tez sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan, insoniyat hozirga qadar boshidan kechirgan davrlardan tubdan farq qiladigan o'ta shiddatli va murakkab bir zamonda yashamoqdamiz... kimdir uni yuksak texnologiyalar zamoni desa, kimdir tafakkur asri, yana birov yalpi axborotlashuv davri sifatida izohlamoqda. Axborotga muayyan voqea-hodisalar to'g'risidagi xabar yoki ma'lumot, ularni tushuntirish, tushunish va idrok etishda qadim zamonlardan buyon qo'llanib kelinayotgan, kibernetika va informatikaning taraqqiyoti tufayli keyingi vaqtda yangi, keng ma'no kasb etayotgan tushuncha sifatida ta'rif beriladi. O'tgan asrning oxiri va hozirgi asr boshida axborot vositalarining jadal rivojlanishi XXI asrning «Axborot asri» deb atalishiga sabab bo'ldi.

Bugungi kunda zamonaviy axborot texnologiyalari, axborotlashgan jamiyatning intellektual salohiyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda axborot asosida ta'lim-tarbiya jarayoni olib borilmoqda, ijtimoiy hayot samarali boshqarilmoqda. Hozirgi kunda hayotning biror-bir sohasini axborotsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Axborotlar banki, axborot texnologiyalari kishilik faoliyatining ajralmas qismiga aylanmoqda. Axborotlarni aniq maqsadda yig'ish, saqlash, tizimlarga ajratish va ulardan ommaviy tarzda foydalanishda texnik, dasturiy, algoritmik ishlar va ularning tashkiliy vositalari beqiyos ahamiyatga ega.

Axborotlashtirilgan jamiyatning har bir bo'g'inida axborotlar bankiga murojaat qilinadi va shu asosda zamonaviy ta'lim texnologiyalari yaratiladi va ta'lim-tarbiya jarayonlarini optimal boshqarish imkoniyati vujudga keladi. Mustaqil rivojlanish yo'lidan borayotgan jamiyatimizning hayotida sodir

bo'layotgan ijtimoiy siyosiy o'zgarishlarga e'tibor berar ekanmiz, hozirgi kunda tobora avj olib borayotgan, mamlakat taqdiriga bevosita daxldor bo'lgan masalalardan biri, ya'ni aholini axborot psixologik xurujlardan himoya qilish masalasi eng dolzarb muammolardan biri sifatida baholanmoqda. Axborot psixologik xurujlar bugungi kunda insonning o'zligiga va kelajagiga tahdid solayotgan vositalardan biri ekan, albatta, bunda ana shu xurujlardan himoyalani sh yo'llari, usullari ishlab chiqilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Hayot sur'atlari juda ham tezkor darajada ilgari lab ketayotgan bir davrda yashamoqdamizki, bunday vaziyatda, albatta, jamiyat a'zolarini atrofda bo'layotgan voqea hodisalarga nisbatan hushyor, e'tiborli, mavjud shart sharoitlarga nisbatan holis, mantiqan to'g'ri va aniq baho bera olish qobiliyatlarini shakllantirish tahdidlarga qarshi kurashishda alohida ahamiyat kasb etadi. Darhaqiqat, tarixan qisqa davr ichida O'zbekiston bir qancha rivojlangan mamlakatlar e'tiboriga tushganiga guvoh bo'lib turibmiz.

Bu hozirgi kunda ta'lim, iqtisod, sport va boshqa shu kabi sohalarda erishayotgan ko'plab yutuqlarimiz orqali o'z isbotini topmoqda. Bugungi kunda hayotimizni radio televideniesiz, internetsiz tasavvur eta olmaymiz. CHunki yuqorida aytib o'tilgan har ikki soha ham o'zida juda katta darajadagi axborot sig'imini qamrab olganki, ulardan rangba rang ma'lumotlar, axborotlar, yangiliklarni, qulay va tez sharoitda olish imkoniyatiga egamiz. Lekin masalaning yana bir e'tiborli va ayni mahalda eng dolzarb tomoni borki, u ham bo'lsa internet va shu singari zamonaviy telekommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda keng jamoatchilik, ayniqsa, endigina o'sib unib kelayotgan, hali qalbi shuuri erilishlarga tez berilib ketadigan yoshlarni ma'naviyatiga, ma'rifatiga, ahloqi, ta'lim tarbiyasiga salbiy ta'sir etayotganligi kishini larzaga keltiradi.

Biz yurtimizda ochiq va erkin demokratik jamiyat qurish vazifasini o'z oldimizga maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, dastlabki o'rinda axborot xurujlaridan himoyalani sh yo'llarini ishlab chiqishimiz va bu yo'lda har birimiz chinakam jonbozlik ko'rsatishimiz darkor. Biz xalqimizning ma'naviy olamini boyitish, ma'naviy bo'shliq paydo bo'lishini oldini olish, mafkuraviy immunitetni qaror toptirish axborot xurujlaridan saqlanish, himoyalani shda ahamiyatlidir. Buning uchun esa avvalambor, Vatanimiz taraqqiyotining mustahkam poydevorlari bo'lmish yoshlar ongi va qalbida sog'lom hayot tarzini barpo etish, ularda o'z tarixidan faxrlanish tuyg'usini shakllantirish, milliy va umummilliy qadriyatlarga nisbatan ehtirom, izzat ikrom singari ezgu fazilatlarni singdirishimiz zarurdir.

Hozirgi kunda bir qancha davlatlar axborot xurujlarini uyushtirish ustida ish olib bormoqda. Buning uchun ular juda katta mablag' sarflashdan ham tap tortishmayapti. Ayniqsa ma'naviy tahdidga, yoshlar ongini egallashga qaratilgan

axborot xurujlari avj olsa olyaptiki,aslo pasaymayapti.Ba'zi g'arazli kuchlar tomonidan bu borada turli usul va uslublardan foydalanilmoqda. Jumladan, yolg'on axborot tarqatish, ijtimoy ongni manipulyasiya qilish, milliy – ma'naviy qadriyatlarni emirish, mentalitetga yot bo'lgan qadriyatlarni targ'ib etish, xalqning tarixiy xotirasini buzish va o'zgartirish,kiberterrorizm kabi turlari keng tarqalmoqda. Eng achinarlisi, yoshlar asosiy axborot manbai sifatida «o'rgimchak to'ri» deb nom olgan internet tarmog'iga murojaat qilmoqda.

Albatta, bu tarmoqning qulay axborot manbai ekani, istagan narsalaringizni undan bir zumda topa olishingiz mumkinligini, zarur bo'lsa dunyoning narigi chekkasi bilan bog'lanish imkoniyati mavjudligi muhim. SHu bilan birga, zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalarining cheksiz in'omidan g'arazli manfaatlarda foydalanuvchilar soni ortib borayotganidan ham ko'z yuma olmaymiz. Masalan, ayni paytda internet tarmog'ida o'z joniga qasd qilishning oson yo'llarini targ'ib qiluvchi 9 mingtadan ziyod saytlar mavjud. Undagi 49 foiz kompyuter o'yinlari zo'ravonlik va yovuzlikni targ'ib qilayotir. Xalqaro ekspertlar dunyo miqyosida 38 foiz bola millatchilik tusidagi veb sahifalarni muntazam kuzatib borishini aniqlashgan. Axborot xurujlari avj olgan glaballashuv sharoitida har bir mas'ul xodim, targ'ibotchi, tarbiyachi va rahbar o'z ish uslublarini o'zgartirishi, muloqot qobiliyatlarini takomillashtirishi talab etiladi. Bu esa ta'sir ko'rsata olish samaradorligini oshirish bilan birga yoshlarda mustaqil, erkin tafakkurning rivojlanishi uchun real zamin yaratadi.

Yoshlarni ma'naviy jihatdan barkamol qilib tabiyalashda, turli qaltis ta'sirlardan, tashqi xavf va xurujlardan asrashda axloqiy qadriyatlardan foydalanish, shaxs psixologiyasining nozik tomonlarini bilish va ta'sir ko'rsatish texnologiyasini amalda tatbiq eta bilish davr zaruratiga aylanmoqda. Pedagoglarning fikricha, farzandlarimizni axloqiy poklikka o'rgatish, jismonan va ma'naviy yuksak bo'lishga undash jarayoni tazyiqni, kuch ishlatishni rad etadi. Ma'muriy tazyiq yoshlarni yot ta'sirlaridan asrab qolaolmaydi. Buning yagona yo'li - munosabatda insonparvarlik tamoyillarini ustun qo'yish, erkin fikr almashish muhitining yaratilishidir. Ma'naviyat halqlarni birlashtiradigan, jiplashtiradigan qadriyatlar tizimidir. Zamonaviy kommunikatsion vositalar esa hokimiyatning samarador resursini tashkil etadi. SHu asosda axborot texnologiyalaridan globallashuv jarayonlarini o'z izmida xizmat qildirishga harakat qilayotgan kuchlar(davlatlar) dunyoga yetakchilik qilish niyatini amalga oshirish yo'lida foydalanmoqda.

Axborot vositalariga egalik ularga, bir tomondan, keraksiz, maqsadlariga mos kelmagan nuqtai nazar, mavzu va butun boshli xalq,davlatlarni muloqatdan chiqarish imkonini bersa, ikkinchi tomondan, dunyo hamjamiyatining ongu

tafakkurini egallash, o'z iste'molchilik jamiyati qadriyatlarini umuminsoniy qadriyatlar sifatida taqdim etib, yagona dunyo, yagona hokimiyat hamda yagona boshqaruv markazi to'g'risidagi g'oyalarni singdirish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Nazorat uchun savollar

1. «Ommaviy madaniyat» deganda nimani tushunasiz?
2. Yoshlarni axborot xurujlardan himoya qilishda nimalarga e'tibor berish kerak?
3. Egotsentrizm deganda nimani tushunasiz?
4. Axborot xurujining namoyon bo'lish shakllari nimalardan iborat?
5. Ma'naviy-axloqiy illatlarning ta'siri natijasida kishilarda nimalar namoyon bo'ladi?
6. Axborot xurujining maqsadi nima?
7. Informatsion so'zning ma'nosi nimani anglatadi?
8. «Ommaviy madaniyat»ning ko'rinishlari nimalarda namoyon bo'ladi?
9. OAVlari orqali ko'rsatiladigan ko'rsatuvlarni yosharni tarbiyasiga ta'siri nimada?
10. Internetdagi turli o'yinlarni yoshlar ongiga ta'siri?

IV

**AMALIY MASHG'ULOT
MATERIALLARI**

2-MAVZU: O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta‘lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkiloti faoliyati va yo‘nalishlari (4 soat amaliy mashg‘ulot)

Ishning maqsadi: tinglovchilarda O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta‘lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkilot faoliyati va yo‘nalishlari bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish.

Ushbu amaliy mashg‘ulotda «Bumerang» va «SWOT tahlili» metodlaridan foydalaniladi.

1-TOPSHIRIQ:

Amaliy mashg‘ulotning borishi:

«Bumerang» metodi ta‘lim oluvchilarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o‘rganilgan materialni yodda saqlab qolish, so‘zlab bera olish, fikrini erkin holda bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha ishtirokchilarni baholay olishga qaratilgan.

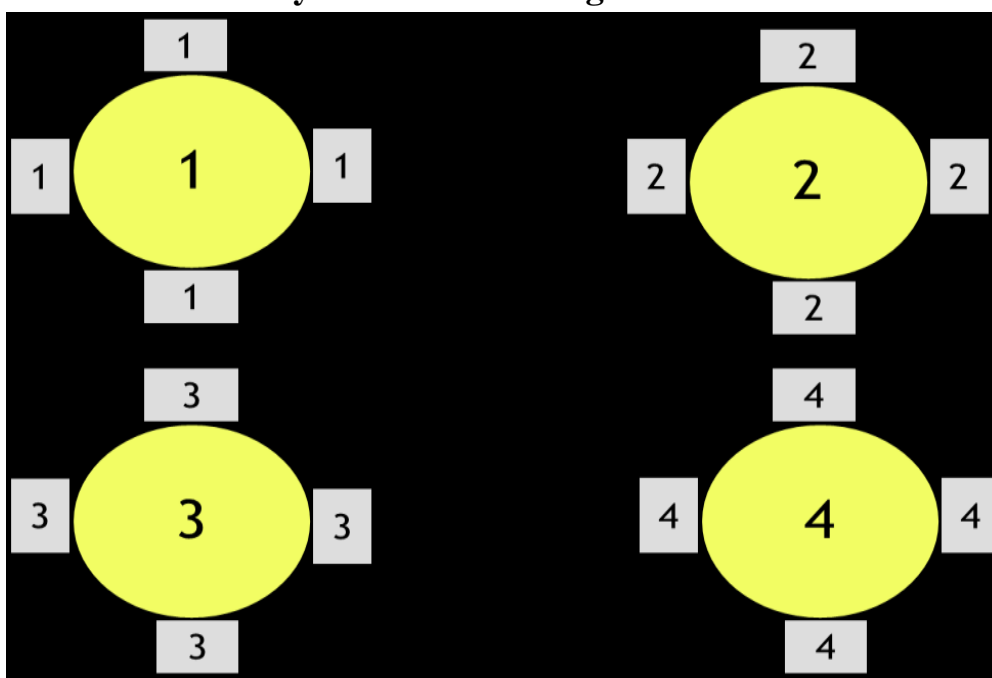
Ushbu metodda tarqatma materiallar ishtirokchilar tomonidan yakka va guruh holatida o‘zlashtiriladi hamda o‘zaro suhbat, bahs- munozara, turli savollar orqali ularning matnni qay darajada o‘zlashtirilganligi nazorat qilinadi va kichik guruhlarning faolliklari va o‘zlashtirish darajalari tezkor baholanadi.

«Bumerang» metodi bir necha bosqichda o‘tkaziladi:

1- bosqich. Raqamli kartochkalar yorlamida 4-5 kishidan iborat kichik guruhlarni tashkil etish va o‘rganiladigan mavzu matnini guruhlar soniga mos holda alohida bo‘laklarga ajratgan holda guruhlarga tarqatish.

(Har bir guruhga alohida topshiriq beriladi, tarqatma matnlar ham har bir ishtirokchiga berilishi lozim)

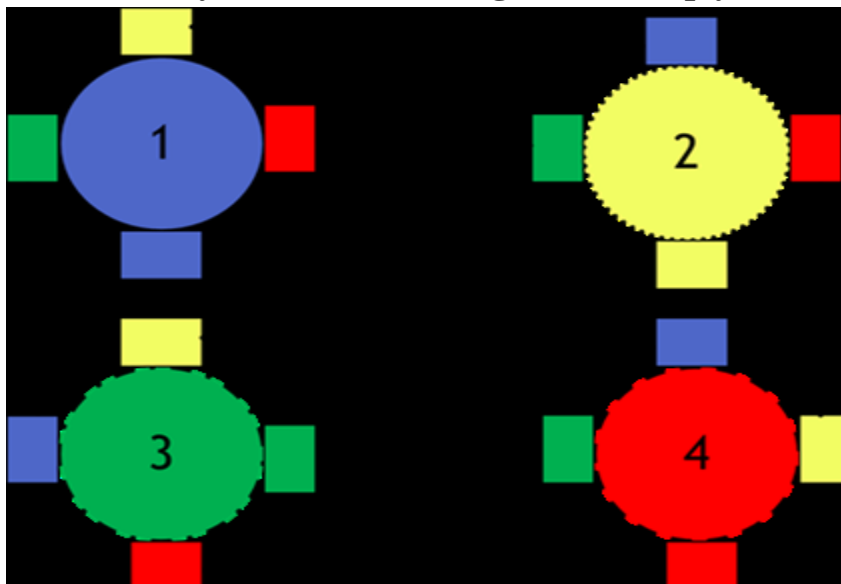
Raqamli kartochkalar yordamida kichik guruhlarni shakllantirish

2-bosqich. Guruh a'zolariga berilgan matnlar ishtirokchilar tomonidan yakka tartibda, so'ng guruh bilan mustaqil o'rganiladi.

3-bosqich. Rangli kartochkalar (ranglar kichik guruh ishtirokchilarining soniga mos bo'lishi kerak) kichik guruh ishtirokchilariga tarqatiladi.

Rangli kartochkalar yordamida kichik guruhlarni qayta shakllantirish

4-bosqich. Har bir kichik guruhlardagi bir xil rangli kartochka egalari alohida stol atrofida birlashadilar. Bu bosqichda har bir ishtirokchi ham «ta'lim beruvchi», ham «ta'lim oluvchi» rovida ishtirok etadi. «Ta'lim beruvchi» sifatida o'rganib kelgan materialini sheriklariga tushuntiradi, «ta'lim oluvchi» sifatida guruhdoshlari tushuntirgan matnlarni o'rganadi.

5-bosqich. Guruh ishtirokchilari savollar asosida bir-birlarini tekshirib ko'radilar. Baholash esa guruhlarning bir-birlariga savol berishi yoki test savollari yoki o'rganilgan matnning taqdimoti ko'rinishida olib borilishi mumkin.

3-MAVZU: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining beshta muhim tashabbusini amalga oshirish yo‘llari (2 soat amaliy mashg‘ulot)

Ishning maqsadi:

Yoshlar yetakchilari mashg‘ulot jarayonida har bitta tashabbus bo‘yicha qanday ishlarni amalga oshirish bo‘yicha ish olib boradi.

1- topshiriq.

Tinglovchilar yetakchining kasbiy, shaxsiy, umummadaniy, maxsus kompetensiyasini klaster metodi yordamida yoritib berishi kerak.

2- topshiriq.

Tinglovchilarni 5 ta kichik guruhga ajratib olamiz.

Har bir guruhga topshiriq beriladi.

Guruhlarda ishlash uchun 7 daqiqa vaqt beriladi.

Tinglovchilar topshiriqni bajaradi.

Tinglovchilar tayyorlagan javoblarini taqdimot asosida yoritib beradilar.

Muhokama tahlil bilan yakunlanadi.

«Yoshlarning bo‘sh vaqtini qanday mazmunli tashkil etish mumkin?» degan vazifani har bir kichik guruh o‘z taqdimotlari orqali yoritib berishadi.

4-MAVZU: Yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etish (2 soat amaliy mashg'ulot)

Ishning maqsadi:

1. Yosh tadbirkorlik klasterlar faoliyatini tashkil etish va boshqarish

Yoshlarni ish bilan ta'minlash masalasi biz uchun hamon eng dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Bugungi kunda yoshlar uchun yangi ish o'rinlari ochish, ularning halol mehnat qilib, daromad topishi maqsadida ko'p ishlar qilinmoqda. Shunga qaramasdan, bu borada muammolar ham oz emas. O'zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoyev 30 iyun kuni bo'lib o'tgan "Kamolot" qurultoyida shu mavzuga to'xtalib, «Yurtimizda ishsizlarning aksariyat ko'pchilik qismini kollej bitiruvchilari tashkil etmoqda. Masalan, 2016 yili 477 ming 743nafar yosh yigit-qiz kollejlarni bitirib chiqqan va ularning 438 ming 503 nafari yoki 91,8 foizi ish bilan ta'minlangani to'g'risida ma'lumot berilgan. Yoshlarni ish bilan ta'minlash uchun avvalo ular o'rtasida tadbirkorlikni keng rivojlantirish, bu borada yangi imkoniyatlar yaratish maqsadida biz bir qator chora-tadbirlarni ko'zda tutmoqdamiz. Bu borada Iqtisodiyot vazirligi, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, Davlat raqobat qo'mitasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlariga har bir tuman (shahar) markazida Yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etish vazifasi topshiriladi. Ana shu klasterlar faoliyatini yo'lga qo'yish uchun elektr energiyasi, tabiiy gaz, suv va transport kommunikatsiyasi, aloqa vositalari va Internetga ulanish imkoniyati mavjud bo'lgan hududlarda foydalanilmay yotgan davlat ob'ektlari yosh tadbirkorlarga «nol» qiymati bilan ijaraga beriladi. Hamma hududlarda tashkil etilayotgan iqtisodiy zonalarda, shaharlarda esa kichik sanoat zonalarida O'zbekiston yoshlar ittifoqining a'zosi bo'lgan yosh tadbirkorlardan ijara haqi olinmaydigan tartib joriy etiladi. Bundan tashqari, o'z biznesini boshlayotgan yosh tadbirkorlarga imtiyozli narxlarda yuridik, texnik va boshqa maslahat yordamlarini ko'rsatishni yo'lga qo'yish lozim», deb ta'kidladi.

Shu bilan birga, Iqtisodiyot vazirligi, Davlat soliq qo'mitasi, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi hamda «Hunarmand» uyushmasiga hunarmandlik yo'nalishidagi tadbirkor yoshlar, ayniqsa, qizlarning kasanachilik bilan band bo'lishi uchun qulay sharoit yaratib berilishi to'g'risida topshiriq berildi. Bu borada bo'sh turgan ob'ektlardan imtiyozli shartlar asosida joy ajratish, mini-texnologiyalar, asbob-uskuna va zarur jihozlar o'rnatib berish ko'zda tutilmoqda.

Jumladan, yosh hunarmandlarga xom ashyo sotib olish uchun kreditlar berish, o'z biznesini boshlagan yosh tadbirkorlar tomonidan Pensiya jamg'armasiga to'lanadigan sug'urta badalini olingan kreditlarni qoplashga yo'naltirish tizimi joriy etiladi.

11 yillik majburiy o'рта ta'lim tizimiga o'tish munosabati bilan bo'shaydigan kollej ustaxonalari negizida yoshlarni, ayniqsa, uyushmagan yoshlarni 6 oygacha bo'lgan muddatda bepul o'qitish va kasbga qayta o'qitish markazlari tashkil etilishi vazifasi belgilandi.

Ayni paytda qo'liga diplom olib, mustaqil ish boshlayotgan yoshlarimiz uchun ham qo'shimcha imkoniyat va imtiyozlar yaratib berilmoqda.

2018 yilning 1 yanvaridan boshlab kasb-hunar kollejlari, akademik litseylar va oliy ta'lim muassasalarining birinchi marta ishga joylashgan bitiruvchilari bu imkoniyatlardan foydalanadi. Ya'ni, ta'lim muassasasini tamomlaganiga uch yil bo'lmagan bo'lsa, ularning ish haqidan olinadigan daromad solig'i birinchi yili 50 foiz, ikkinchi va uchinchi yillarda esa 25 foiz kamaytiriladi.

Shuningdek, O'zbekiston yoshlar ittifoqi qoshida barcha turdagi soliqlardan 10 yilga ozod qilingan sho'ba korxonalarini tuzish vakolati beriladi. Ushbu korxonalar uchun aniq faoliyat yo'nalishlarini, misol uchun, turli fanlar, jumladan, chet tillarni o'rgatish, kompyuter dasturlarini tuzish va tadbirkorlik asoslarini o'qitish tizimlarini belgilanadi. Mazkur korxonalar tomonidan to'lanadigan soliq tushumlarining 20 foizini O'zbekiston yoshlar ittifoqiga o'tkazib berish tartibini joriy etiladi.

Yana bir masala – O'zbekiston yoshlar ittifoqi viloyat va tumanlarda zamonaviy «Yoshlar kinoteatrlari»ni barpo etish, buning uchun «O'zsanoatqurilishbank» tomonidan 5 yil muddatga beriladigan imtiyozli kreditlar asosida alohida dastur ishlab chiqish va amalga oshirish taklif etildi.

Yoshlar ittifoqining faol a'zosi bo'lgan, bakalavriat va magistratura talabalariga o'rtacha o'zlashtirish ko'rsatkichi 86 foiz va undan yuqori bo'lgan taqdirda ta'lim bo'yicha shartnoma to'lovi miqdorining 35-40 foizini tashkilot hisobidan to'lash orqali moddiy yordam ko'rsatish ham ko'zda tutilmoqda.

O'zbekiston yoshlar ittifoqi tizimida 3-5 yil va undan ko'proq faol ishlab kelayotgan, ipoteka krediti asosida uy-joy sotib olish istagini bildirgan xodimlarning har yili 140 nafariga 25-30 foiz miqdoridagi boshlang'ich to'lov tashkilot mablag'lari hisobidan to'lanadi.

Shuningdek, Yoshlar ittifoqining viloyat, shahar va tuman kengashlari raislarini rag'batlantirish, tashkilotning faoliyat samaradorligini oshirish maqsadida tijorat banklarining 10 yil muddatgacha mo'ljallangan, boshlang'ich to'lovi 15 foizlik imtiyozli kreditlari asosida ularga o'zimizda ishlab chiqarilgan «Matiz» va «Damas» avtomobillarini shaxsiy mulk sifatida sotib olishda qulaylik yaratiladi.

Yana bir muhim masala –viloyat va tuman hokimlarining yoshlar siyosati, ijtimoiy rivojlanish va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha o'rinbosarlari, tuman

ichki ishlar bo'limi boshliqlarining yoshlar bo'yicha o'rinbosarlari O'zbekiston yoshlar ittifoqi tavsiyasi bilan lavozimga tayinlanadi.

Bu albatta joylardagi davlat boshqaruv idoralarining O'zbekiston yoshlar ittifoqi tuzilmalari bilan hamkorligini sifat jihatidan oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida» 2017 yil 5 iyuldagi PF-5106-son Farmoni ijrosi yuzasidan, shuningdek biznesni tashkil etish va yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga faol jalb etish uchun yanada qulay sharoitlar yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 16 oktyabrda «Yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi 834-sonli qarori qabul qilindi.

Quyidagilar klasterlar faoliyatining asosiy vazifalari etib belgilandi:

- yoshlarga tadbirkorlik faoliyatini boshlash va yuritish uchun klaster hududida ishlab chiqarish maydonlari taqdim etish orqali ularni tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilish;

- yosh tadbirkorlarga ruxsat beruvchi hujjatlarni, kreditlar olish, biznes-rejalar tayyorlash, marketing tadqiqotlari o'tkazish, savdo bozorlarini topish va boshqalar uchun zarur hujjatlarni tayyorlashda amaliy ko'maklashish;

- yoshlarga biznesni yuritish asoslarini o'rgatish, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash kurslarini tashkil etish, shuningdek yosh tadbirkorlarga malakali xodimlarni tanlashda yordam berish;

- startaplar tashkil etish uchun biznes-inkubatorlar vazifalarini amalga oshirish, yosh tadbirkorlarning raqobatbardoshligini oshirish, ular faoliyatini barqaror rivojlantirish.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 16 oktyabrdagi 834-sonli qarori asosida «Yoshlar tadbirkorlik klasterlari to'g'risida»gi Nizom qabul qilindi.

Ushbu Nizom yoshlar tadbirkorlik klasterlari faoliyatini tashkil etish, shuningdek yoshlar tadbirkorlik sub'ektlarini tanlash va klasterlar hududida joylashtirish tartibini belgilaydi.

Ushbu Nizom maqsadlari uchun quyidagi asosiy tushunchalardan foydalaniladi:

- **yoshlar tadbirkorlik klasteri** (keyingi o'rinlarda klaster deb ataladi) – muhandislik-texnik kommunikatsiyalar bilan ta'minlangan va yoshlar tadbirkorlik sub'ektlariga uzoq muddatli ijara huquqida foydalanish uchun beriladigan ishlab chiqarish maydonlarini o'z ichiga olgan hudud;

- **yoshlar tadbirkorligi** – yosh fuqarolar yuridik shaxs tashkil etmasdan, shuningdek ta’rischilari yoshlar hisoblangan yuridik shaxslar amalga oshiradigan tadbirkorlik faoliyati;

- **klaster ishtirokchisi** – klaster ishlab chiqarish maydonlarida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiradigan yoshlar tadbirkorlik sub’ekti;

- **ishlab chiqarish maydoni** – klaster ishtirokchilariga 5 yildan ko‘p bo‘lmagan muddatga ijara to‘lovining «nol» stavkasi bo‘yicha ijaraga beriladigan ishlab chiqarish va qo‘shimcha binolar, inshootlar.

Klasterlar tadbirkorlik faoliyatini boshlash va yuritish uchun yosh tadbirkorlarga ishlab chiqarish maydonlarini taqdim etish orqali ularni tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilish maqsadida tashkil etiladi. Klasterni tashkil etish haqidagi qaror Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari tomonidan O‘zbekiston yoshlar ittifoqi bilan kelishilgan holda qabul qilinadi hamda unda klasterni tashkil etish uchun beriladigan binolar va inshootlar belgilanadi, ularning umumiy ishlab chiqarish maydoni ko‘rsatiladi.

Ishlab chiqarish maydonlari klaster ishtirokchilariga O‘zbekiston yoshlar ittifoqining tuman va shahar kengashlari tomonidan taqdim etiladigan asoslangan hisob-kitoblarga muvofiq, klasterning kommunal va boshqa foydalanish xarajatlarini qoplash sharti bilan ijara haqining «nol» stavkasi bo‘yicha beriladi.

O‘zbekiston yoshlar ittifoqining tegishli tuman va shahar kengashlari klasterlar faoliyatini boshqarish vazifalarini amalga oshiradi.

O‘zbekiston yoshlar ittifoqining tuman va shahar kengashlari klaster faoliyat ko‘rsatadigan davrda klasterlarni tezkor boshqarish huquqi asosida joylashtirish uchun belgilangan tartibda taqdim etilgan mulkka egalik qilish, undan foydalanish va ijaraga berish huquqiga ega.

Quyidagilar klasterlar faoliyatini tashkil etishni moliyalashtirish manbalari hisoblanadi:

- O‘zbekiston yoshlar ittifoqi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahrining tegishli mahalliy byudjetlari mablag‘lari;

- klaster ishtirokchilariga pulli xizmatlar ko‘rsatishdan tushadigan daromadlar;

- klaster ishtirokchilarining foydalanish to‘lovlaridan tushadigan daromadlar.

Klasterlar faoliyati qonun hujjatlariga zid bo‘lmagan boshqa manbalar hisobidan ham moliyalashtirilishi mumkin.

Klasterlar faoliyatini boshqarishda quyidagilar O‘zbekiston yoshlar ittifoqi tuman va shahar bo‘limlarining asosiy vazifalari va funksiyalari hisoblanadi:

- klaster ishtirokchilari bilan loyihalarni amalga oshirish to‘g‘risida bitimlar (keyingi o‘rinlarda bitim deb ataladi) va ishlab chiqarish maydonlarining ijara

shartnomalari, shuningdek klaster hududida xizmatlar ko'rsatish haqida shartnomalar tuzish;

- klaster ishtirokchilarining bitimlar va ijara shartnomalariga muvofiq o'z zimmasiga olgan vazifalarni bajarishining monitoringini olib borish;

- klasterning tashkiliy-boshqaruv faoliyatini amalga oshirish;

- klaster ishtirokchilarini ularning ishlab chiqarish ehtiyojlariga muvofiq muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari bilan ta'minlanishi monitoringini olib borish;

- klaster ishtirokchilariga ishlab chiqarish faoliyati bilan bog'liq masalalarni hal etishda ko'maklashish;

- klaster ishtirokchilari o'rtasida, shuningdek boshqa ishlab chiqarish korxonalarini bilan kooperatsiya aloqalarini rivojlantirishga yordam berish;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklariga klasterlardan tashqarida tadbirkorlik faoliyatini davom ettirish hamda yanada rivojlantirish uchun er uchastkalari ro'yxatini shakllantirish bo'yicha buyurtmanomalar taqdim etish.

O'zbekiston yoshlar ittifoqining tuman va shahar kengashlari klaster ishtirokchilarining faoliyatini tashkil etish va yoshlar tadbirkorlik sub'ektining faoliyat ko'rsatishi bilan bog'liq pulli xizmatlar (uskunalar, mebel, texnika va boshqa jihozlarni ijaraga berish, marketing va boshqa tadqiqotlar o'tkazish, hujjatlar tayyorlash, texnik xizmatlar ko'rsatish va boshqalar) ko'rsatish huquqiga ega.

2. Klaster ishtirokchilarini tanlash va joylashtirish tartibi.

Yoshlar tadbirkorlik sub'ektlariga klasterning ishlab chiqarish maydonlarini berish uchun ular birinchi navbatda, tarmoqlararo kooperatsiyani rivojlantirish va ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradigan sanoatning turdosh tarmoqlari va xizmatlar ko'rsatish korxonalarini tashkil etish hisobga olingan holda, O'zbekiston yoshlar ittifoqining tegishli tuman va shahar kengashlari tomonidan tanlab olinadi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqining tuman va shahar kengashlari, zarurat bo'lganda, yoshlar tadbirkorlik sub'ektlariga klaster ishlab chiqarish maydonlari berish uchun ularni tanlab olishda Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari, Savdo-sanoat palatasi, shuningdek boshqa davlat organlarining tegishli mutaxassislarini jalb etishi mumkin.

Yoshlar tadbirkorlik sub'ekti klaster ishlab chiqarish maydonlarida tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish uchun O'zbekiston yoshlar ittifoqining tuman

yoki shahar kengashiga tadbirkorni joylashtirish uchun Nizomga muvofiq shaklda loyiha pasporti ilova qilingan arizani taqdim etadi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqining tuman yoki shahar kengashi yoshlar tadbirkorlik sub'ekti taqdim etgan loyiha pasportini uning quyidagi mezonlarga mos kelishi bo'yicha ko'rib chiqadi:

- O'zbekiston yoshlar ittifoqiga a'zolik;
- 50 kvadrat metrdan ortiq bo'lmagan ishlab chiqarish maydoniga ehtiyoj mavjudligi;
- texnik va texnologik uskunalarni ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun montaj va demontaj qilish engil hisoblanadi va 2 kundan ko'p vaqtni olmaydi;
- klasterlar ishlab chiqarish maydonlarida joylashtiriladigan loyihalarda savdo faoliyatini amalga oshirish, ekologik xavfsizlikni ta'minlashning yuqori normalarini talab etadigan kimyoviy, ekologik xavfli mahsulotlar ishlab chiqarish nazarda tutilmagan;
- taxmin qilinayotgan tadbirkorlik faoliyati ko'p energiya talab qiladigan ishlab chiqarish hisoblanmaydi;
- klaster hududida joylashtiriladigan tadbirkorlik sub'ekti xodimlari umumiy sonining kamida 70 foizi 35 yoshgacha bo'lgan xodimlardan iborat.

O'zbekiston yoshlar ittifoqining tuman yoki shahar kengashi arizani olgan sanadan boshlab, 5 ish kuni mobaynida yoshlar tadbirkorlik sub'ektining taklifi va loyiha pasportini ko'rib chiqadi hamda loyiha parametrlari Nizomning 10-bandi talablariga mos kelsa, sub'ekt bilan loyihani amalga oshirish to'g'risida bitim va ishlab chiqarish maydonini taqdim etish uchun ijara shartnomasini tuzadi.

Yoshlar tadbirkorlik sub'ektlarining klasterning ishlab chiqarish maydonlarini berish uchun arizalari sxema bo'yicha ko'rib chiqiladi.

Bir kunda bitta ishlab chiqarish maydoni uchun ikki yoki undan ko'p ariza tushganda, yaratiladigan yangi ish o'rinlari soni, ishlab chiqariladigan mahsulotning (ishlar, xizmatlarning) raqobatbardoshligi va xaridorgirligi, loyihani amalga oshirish muddatlari va ishlab chiqarish faoliyatini boshlash bo'yicha eng jozibador takliflarni taqdim etgan da'vogar maqbul deb topiladi.

Boshqa teng sharoitlarda ekspertbop mahsulotlar ishlab chiqarishni tashkil etadigan va loyihani amalga oshirish uchun real moliyaviy imkoniyatlarga ega da'vogarlar ustunlikka ega bo'ladi.

Loyihani amalga oshirish to'g'risidagi bitimda:

- bitim predmeti;
- loyihani amalga oshirish bo'yicha vazifalarning hajmlari, turlari va jadvali, shu jumladan yangi ish o'rinlari yaratish majburiyatlari;
- tomonlarning huquqlari va majburiyatlari;

- bitimni bekor qilish shartlari;
- nizolarni hal etish tartibi nazarda tutilishi zarur.

Tomonlarning ixtiyoriga ko'ra, loyihani amalga oshirish to'g'risidagi bitimda boshqa shartlar ham ko'rsatilishi mumkin.

3. Klaster ishtirokchilarining huquqlari va majburiyatlari.

Klaster ishtirokchilari:

- tuzilgan ijara shartnomasi doirasida ajratilgan ishlab chiqarish maydonlariga mustaqil egalik qilish va ulardan foydalanish;
- muhandislik-texnik kommunikatsiyalarning uzluksiz ishlashi ta'minlanishini talab qilish huquqiga ega.

Klaster ishtirokchilari quyidagilarga majbur:

- klasterda bitim yoki shartnoma tuzilgandan so'ng 3 oydan kechiktirmasdan ishlab chiqarish faoliyatini boshlashi shart. Bunda loyihani amalga oshirish borasida ob'ektiv sabablar mavjud bo'lsa, ishlab chiqarish faoliyatini boshlash muddatini 3 oydan ortiq bo'lmagan muddatga uzaytirishga ruxsat etiladi;
- ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirish boshlangan paytdan ikki oydan kechiktirmasdan yangi ish o'rinlarini tashkil etish va bitim yoki ijara shartnomasida nazarda tutilgan miqdorda qo'shimcha xodimlarni yollashni ta'minlash;
- tuzilgan bitim va shartnoma shartlarini o'z vaqtida bajarish.

Klaster ishtirokchilari loyihani amalga oshirish shartnomasi tuzilgan sanadan boshlab, O'zbekiston yoshlar ittifoqining tuman va shahar kengashlariga har oyning loyihani amalga oshirishning holati, yaratilgan ish o'rinlari, mahsulot (xizmatlar) ishlab chiqarish hajmlari, shuningdek tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga to'sqinlik qilayotgan muammoli masalalar xususida batafsil axborot taqdim etadi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqining tuman va shahar kengashlari Klaster ishtirokchilari tomonidan taqdim etilgan axborot asosida har oyda loyihaning amalga oshirilishi, shuningdek klaster ishtirokchilarining ishlab chiqarish ehtiyojlariga muvofiq muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari bilan ta'minlanishi monitoringini olib boradi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqi umumlashtirilgan natijalarga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga klasterlar faoliyatini tashkil etish, shuningdek klasterlarda loyihalarni amalga oshirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar haqida har chorakda axborot taqdim etadi.

O'zbekiston Savdo-sanoat palatasi nazorat qiluvchi organlar bilan, jumladan, huquqbuzarliklarning oldini olish tadbirlari doirasida o'zaro hamkorlik masalasida klasterlar faoliyatini muvofiqlashtiradi.

Ishning maqsadi: tinglovchilarda tadbirkorlik klasterlarini tashkil etish bo'yicha ko'nikma va malakalarini rivojlantirish

Topshiriq mazmuni: Kichik guruhlarda biror bir tadbirkorlik faoliyatiga doir klaster loyihasini ishlab chiqish.

Amaliy mashg'ulotning borishi:

Ushbu amaliy mashg'ulotda «Loyihalash» metodidan foydalaniladi.

«Loyihalash» metodi - bu ta'lim oluvchilarning individual yoki guruhlarda belgilangan vaqt davomida, belgilangan mavzu bo'yicha axborot yig'ish, tadqiqot o'tkazish va amalga oshirish ishlarini olib borishidir. Bu metodda ta'lim oluvchilar rejalashtirish, qaror qabul qilish, amalga oshirish, tekshirish va xulosa chiqarish va natijalarni baholash jarayonlarida ishtirok etadilar. Loyiha ishlab chiqish yakka tartibda yoki guruh bo'lishi mumkin, lekin har bir loyiha o'quv guruhining birgalikdagi faoliyatining muvofiqlashtirilgan natijasidir. Bu jarayonda tinglovchilarning vazifasi belgilangan vaqt ichida yangi tadbirkorlik klasteri loyihasini ishlab chiqishdan iborat bo'ladi.

Loyiha o'rganishga xizmat qilishi, nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiq etishi, ta'lim oluvchilar tomonidan mustaqil rejalashtirish, tashkillashtirish va amalga oshirish imkoniyatini yaratadi.

Quyidagi chizmada «Loyiha» metodining bosqichlari keltirilgan.

“Loyiha” metodining bosqichlari

- 1. Ma'lumot yig'ish**
- 2. Reja tuzish**
- 3. Qaror qabul qilish**
- 4. Amalga oshirish**
- 5. Tekshirish**
- 6. Xulosa chiqarish**

«Loyihalash» metodi quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Professor-o‘qituvchi klaster loyihasi bo‘yicha topshiriqni ishlab chiqadi. Kichik guruhlar mustaqil ravishda tarqatma materiallar asosida topshiriqqa oid ma’lumotlar yig‘adi.

2. Kichik guruh a‘zolari mustaqil ravishda ish rejasini ishlab chiqadi. Ish rejasida ta’lim oluvchilar ish bosqichlarini, ularga ajratilgan vaqt va texnologik ketma-ketligini rejalashtiradi.

3. Kichik guruhlar ish rejalarini taqdimot qiladi. Kichik guruh a‘zolari ish rejasiga asosan topshiriqni bajarish bo‘yicha qaror qabul qiladi. Kichik guruhlar professor-o‘qituvchi bilan birgalikda qabul qilingan qarorlar bo‘yicha erishiladigan natijalarni muhokama qilishadi. Bunda har xil qarorlar taqqoslanib, eng maqbul variant tanlab olinadi. Professor-o‘qituvchi kichik guruh a‘zolari bilan birgalikda «Baholash varaqasi»ni ishlab chiqadi.

4. Kichik guruhlar ish natijalarini «Baholash varaqasi» asosida o‘zlarini tekshiradilar. Bundan tashqari kichik guruhlar bir-birlarining ish natijalarini tekshirishga ham jalb etiladilar. Tekshiruv natijalari «Baholash varaqasi»da qayd etiladi. Kichik guruhlar hisobot beradilar. Ish yakuni quyidagi shakllarning birida hisobot qilinadi: materiallarni namoyish qilish orqali hisobot; loyiha ko‘rinishidagi yozma hisobot.

6. Professor-o‘qituvchi va kichik guruhlar ish jarayonini va natijalarni birgalikda yakuniy suhbat davomida tahlil qilishadi.

Nazorat savollari:

1. «Yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi qaror qachon qilingan va uning mohiyati nimadan iborat?

2. Klasterlar faoliyatining asosiy vazifalarini aytib bering.

3. Nizomda qanday asosiy tushunchalardan foydalanilgan?

4. Klasterlar faoliyatini boshqarishda nimalar O‘zbekiston yoshlar ittifoqi tuman va shahar bo‘limlarining asosiy vazifalari va funksiyalari hisoblanadi?

5. Klaster ishtirokchilarini tanlash va joylashtirish tartibini tushuntirib bering.

6. O‘zbekiston yoshlar ittifoqining tuman yoki shahar kengashi yoshlar tadbirkorlik sub’ekti taqdim etgan loyiha pasportini qanday mezonlarga mos kelishi bo‘yicha ko‘rib chiqadi?

7. Loyihani amalga oshirish to‘g‘risidagi bitimda nimalar aks etishi kerak?

8. Klaster ishtirokchilari qanday huquqlarga ega?

9. Klaster ishtirokchilarining majburiyatlarini aytib bering.

10. Klaster loyihalarining amalga oshirilishi monitoringi qaysi muddatlarda olib boriladi?

5-MAVZU: O‘quvchi-yoshlardagi muammolarni yechishda psixologik yondashuv (4 soat amaliy mashg‘ulot)

Ishning maqsadi:

Yoshlarimizni mustaqil fikrlovchi faol, shijoatli, o‘ziga ishonuvchan, bilimdon, demokratik munosabatlarning sub’ekti qilib tarbiyalashni amalga oshirish uchun so‘zsiz ijtimoiy psixologiya va uning metotlari muxim rol o‘ynaydi. U tarbiya jarayonini sof ijtimoiy munosabatlarning maxsuli deb qaraydi. Yangicha fikrlash va tafakkurning muhim sharti sifatida demokratik munosabatlarga asoslangan muommala jarayonini taxlil qiladi. Uning asosida ta’lim beruvchi bilan ta’lim oluvchi o‘rtasidagi yangicha "sub’ekt - sub’ekt" shaklidagi muomala ustuvor bo‘lishi kerak.

Bu munosabatlarning asl moxiyati shundaki asosiy vazifa professor - o‘qituvchilarning o‘qitishini emas, balki uni o‘qishga o‘rgatish orqali ta’lim - tarbiya jarayonining faol sub’ektiga aylantirishdir. Boshqacha qilib aytganda, yangicha munosabatlar ta’lim - tarbiya jarayonida ishtirok etuvchi shaxslarning munosabati o‘zaro xurmat, hamkorlik va bir-birini tushunish shartiga bo‘ysingan bo‘lishini taqozo etadi.

Shunday qilib agar biz o‘qituvchilarni eskicha steriotiplardan, ya’ni o‘zining mutloq bilimdonligi, talabaning vazifasi esa faqat uni tanqidsiz qabul qilishi, tinglash va takrorlash ekanligi bilan bog‘liq turgan qarashlardan holi qila olsak ilm oluvchini esa erkin fikr yuritish va o‘z fikr muloxazasini bayon etishga o‘rgata olsak shaxs psixologiyasi va munosabatlarida yangicha holat yuzaga keladi, shunda shaxs o‘zini:

- a) erkin his qiladi;
- b) o‘z imkoniyati va iqtidori xaqida to‘g‘ri tasavvurga ega bo‘ladi;
- v) tafakkurning alternativ, muqobil bo‘lishini to‘liq anglaydi;
- g) xar bir shaxsning ichki "men" dasturi mukammalashib boradi;
- d) o‘z fikr va qarashlarining, xulk-atvorning asl sabablarini anglashga yordam berishi kerak.

Tarbiyaning umumiy ijtimoiy vazifasi – yosh avlodda bilim, ko‘nikma, ijtimoiy tajriba va axloq normalarini shakllantirishdan iborat. SHu maqsadda yosh avlodga tarbiya berish maqsadga yo‘naltirilgan tarbiyaviy ta’sir, ijtimoiy hayotda munosabatga kirishish me’yorlarini va shu asosda zaruriy shart-sharoit yaratishni nazarda tutadi.

Yoshlar yetakchilari yoshlar bilan samarali ish olib borishlari uchun ularning psixologik xususiyatlarini to‘liq o‘rganib olishlari lozim.

Yoshlar bilan ishlashdan avval ulaning o‘smirlik xususiyatlarini o‘rganish lozim.

O'smirlik – bolalikdan kattalikka o'tish davri bo'lib, fiziologik va psixologik jihatdan uziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi. Bu bosqichda bolalarning jismoniy va psixik taraqqiyoti juda tezlashadi, hayotdagi turli narsalarga qiziqishi, yangilikka intilish ortadi, xarakteri shakllanadi, ma'naviy dunyosi boyiydi, ziddiyatlar avj oladi. O'smirlik balog'atga etish davri bo'lib, yangi hislar, sezgilar va jinsiy hayotga taalluqli chigal masalalarning paydo bulishi bilan ham xarakterlanadi.

Bular ta'sirida o'smirning xarakteri, atrofdagi kishilar bilan muomalasi, jamiyatda sodir bo'layotgan voqkealarga munosabati tez o'zgarib boradi. Ba'zan ijtimoiy masalalar to'g'risida noto'g'ri tasavvur va yanglish fikrlar hosil bo'lishi tufayli u muayyan tartib-qoidalarga tanqidiy ko'z bilan qaraydi.

O'smirda psixik jarayonlarning keskin o'zgarishi bilan aqliy faoliyatida ham burilishlar seziladi. Shuning uchun shaxslararo munosabatda, o'quvchi bilan o'qituvchi muloqotida, kattalar bilan o'smirlarning muomalasida qat'iy o'zgarishlar jarayonida qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Bular avvalo ta'lim jarayonida ro'y beradi: yangi axborot, ma'lumotlarni bayon qilish shakli, uslubi va usullari o'smirni qoniqtirmay qo'yadi.

Odobli, dilkash o'smir kutilmaganda qaysar, intizomsiz, qo'pol, serzarda bo'lib qoladi. O'smir xulqidagi bunday o'zgarishlar tajribasiz o'qituvchi va otanasini qattiq tashvishga soladi.

Xo'sh, o'smirlarning psixik o'tishini xarakatga keltiruvchi kuch nima? O'smirning psixik o'sishini xarakatga keltiruvchi kuch - uning faoliyatini vujudga keltirgan yangi ehtiyojlar bilan ularni qondirish imkoniyatlari o'rtasidagi qarama-qarshiliklar tizimining namoyon bo'lishidir. Vujudga kelgan ziddiyatlarni psixologik kamolotni tahminlash, faoliyat turlarini murakkablashtirish orqali o'smir shaxsida yangi psixologik fazilatlarni tarkib toptirish bilan asta-sekin yo'qotish mumkin.

O'smirda ruy beradigan biologik-jismoniy o'zgarish natijasida uning psixik dunyosida tub burilish nuqtasi vujudga keladi.

O'smir o'zining qobiliyati va kuchini to'g'ri baholamay turib, murakkab hayotiy masalalarni hal qilishga urinadi, ammo fikr yuritish qobiliyati yuzaki bo'lganligi sababli kundalik hayotida qator kamchiliklarga yo'l qo'yadi. Lekin u o'z xatosini tan olishdan ko'ra kattalar bilan bahslashishni afzal ko'radi. Tanqid qilgan kishilarni yoqtirmaydi, har bir tanqid go'yoki uni mensimaslik belgisi, atayin qilinayotgan ish bo'lib ko'rinadi. Buning natijasida o'smirning psixik faoliyatida salbiy o'zgarishlar yuzaga keladi. U mustaqil, o'zboshimchalik bilan ish tutishga urinadi, kattalarning maslahatiga ehtibor bermaydi. Ayrim o'smirlar o'zining kattalar safiga qo'shilganligini namoyish qilish uchun turli xil odatlarga

o'rgana boshlaydilar. Ota-onalar va pedagoglar o'smirlar bilan alohida ishlab, ularning ko'nglini topishi va xatti –harakatlarini o'z vaqtida to'g'ri yo'lga solishlari lozim.

O'smirlik yoshi dunyoqarash, e'tiqod, o'zligini anglash, baholash kabilar shakllanadigan davr hisoblanadi. O'smir o'z faoliyatini muayyan prinsip, e'tiqod va shaxsiy nuqtai nazari asosida tashkil qila boshlaydi.

Psixologlar o'tkazgan tadqiqotlardan ko'rinadiki, o'smirlarning ko'pchiligini qat'iyatlilik, kamtarlik, mag'rurlik, samimiylik, dilkashlik kabi ma'naviy, axloqiy tushunchalarni to'g'ri anglaydi. Ularning turmush tajribasida fan asoslarini egallash natijasida barqaror e'tiqodiy va ilmiy dunyoqarash tarkib topadi, shular zahirida axloqiy ideallar yuzaga kela boshlaydi.

O'smir o'g'il-qizlar shaxsining kamol topishida o'zini anglash jarayonida o'ziga baho berish mayli va istagi o'zini boshqa shaxslar bilan taqqoslash, o'ziga bino qo'yish ehtiyoji paydo bo'ladi. Bular esa o'smirning psixik dunyosiga aqliy faoliyatiga, tevarak-atrofga munosabatning shakllanishiga ta'sir qiladi.

O'smirlik yoshida psixologik jihatdan eng muxim xislat - voyaga etish yoki kattalik hissining paydo bo'lishi alohida ahamiyatga ega. Kattalik hissi ijtimoiy-axloqiy sohada, aqliy faoliyatda, qiziqishda, munosabatda, ko'ngil olish jarayonida, xulq-atvorning tashqi shakllarida o'z ifodasini topadi. O'smir o'z kuchi va quvvati, chidamliligi ortayotganini, bilim saviyasi kengayayotganini anglay boshlaydi.

O'smirlik davri xususiyatlarini talqin qilgan P.I.Leventuev, D.B.Elkonin, T.V.Dragunovning ta'kidlashicha, o'g'il va qizlarning bu yoshda o'rtoqlari bilan munosabatlarga intilishi, tengdoshlari jamoasining xayotiga qiziqishi erkin namoyon bo'ladi.

O'quv fanlarning ko'payishi, axborotlar. ma'lumotlar tarmog'ining kengayishi ularning fikr yuritishini shakllantiradi. O'smir o'quvchilar o'rganayotgan fan asoslari ularning mavxum tafakkurini o'stirishga qaratiladi. Ularning aqliy faoliyati xususiyatlaridan biri - mavxum tafakkurining rivojlanishidir. Maktab ta'limi va mustaqil bilim olish faoliyati ta'siri ostida o'smirda analitik-sintetik faoliyat jadal sur'at bilan rivojlana boshlaydi.

O'smirning eng muhim xususiyatlardan yana biri mustaqil fikrlash, aqlning tanqidiyligi tez rivojlanishidir. Bu esa o'smirning aqliy faoliyatida yangi davr boshlanganini bildiradi. Aqlning tanqidiyligi ayrim xollarda o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida «anglashilmovchilik g'ovi»ni vujudga keltiradi. Aqlning tanqidiyligi o'smirning asosiy xususiyatlaridan biri bo'lib, o'z g'alalar mulohazasidan, darslikdan xato va kamchiliklar topishga, o'z gapida turib, ayrim fikrlarga kat'iy e'tiroz bildirishga urinib va baxslashishiga moyil bo'ladilar. Tafakkurning

mustaqilligi inson uchun katta ahamiyatga ega. O‘qituvchi dars jarayonida va darslardan tashqari vaqtlarda, har qanday og‘ir shart-sharoitlarda ham turli usullar bilan bu xislatni qo‘llab kuvvatlashi, uning rivojlanishi uchun imkoniyat yaratishi kerak.

«Endi u bola emas–u, hali katta ham emas»-bu formula o‘smirlik davri xarakterini bildiradi. Bu yoshda o‘smir rivojida keskin o‘zgarishlar ro‘y bera boshlaydi. Bu o‘zgarishlar fiziologik, hamda psixologik o‘zgarishlardir.

Kattalarga nisbatan agresiv munosabatning paydo bo‘lishi, negativizm singari nohush xulq–atvor alomatlari o‘z–o‘zidan kelib chiqadigan bevosita jinsiy etilish tufayli paydo bo‘ladigan belgilar bo‘lmay, balki ular bilvosita ta’sir ko‘rsatadigan o‘smir yashaydigan ijtimoiy shart–sharoitlar vositasi orqali: uning tengdoshlari, turli jamoalardagi mavqei tufayli, kattalar bilan munosabati, maktab va oilasidagi o‘rni munosabatlari sababli yuzaga keladigan xarakter belgilaridir. Mana shu ijtimoiy sharoitlarni o‘zgartirish yo‘li bilan o‘smirlarning hulq–atvoriga to‘g‘ridan–to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatish mumkin. O‘smirlar niho‘tda taqlidchan bo‘lib, ularda hali aniq bir fikr, dunyo qarash shakllanmagan bo‘ladi. Ular tashqi ta’sirlarga va hissiyotlarga juda beriluvchan bo‘ladilar. Shuningdek ularga mardlik, jasurlik, tantiqlik ham xosdir. Tashqi ta’sirlarga beriluvchanlik o‘smirda shaxsiy fikrni yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi, lekin bu shaxsiy fikr aksariyat xollarda asoslanmagan bo‘ladi. Shuning uchun ham ular ota–onalarning, atrofdagi kattalarning shuningdek, ustozlarning to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatishlariga qaramay o‘z fikrlarini o‘tkazishga harakat qiladilar.

O‘smirlik davrida yetakchi faoliyat–bu o‘qish, muloqat hamda mehnat faoliyatidir. O‘smirlik davri muloqotining asosiy vazifasi bu do‘stlik, o‘rtoqlikdagi elementar normalarini aniqlash va egallashdir. O‘smirlar muloqotining asosiy xususiyati shundan iboratki, u to‘la o‘rtoqlik kodeksiga bo‘ysinadi.

O‘smirlarning ota–onasi, kattalar bilan qiladigan muloqoti asosan ularning katta bo‘lganlik hissi asosida tuzilgan bo‘ladi. Ular kattalar tomonidan qilinadigan haq–huquqlarini cheklashlariga, qarshilik va e’tirozlariga qattiq qayg‘uradilar. Lekin shunga qaramasdan u muloqotda kattalarning qo‘llab–quvvatlashlariga ehtiyoj sezadilar. Birgalikdagi faoliyat o‘smirga kattalarni yaxshiroq tushinishlari uchun yordam beradi. O‘smir o‘zida bo‘layotgan o‘zgarishlar, uni tashvishga solayotgan muamolar xaqida kattalar bilan bo‘lishishga katta ehtiyoj sezadi, lekin buni hech qachon birinchi bo‘lib o‘zi boshlamaydi. O‘smir o‘ziga nisbatan yosh bolalardek qilinadigan muomala – munosabatiga qattiq norozilik bildiradi. O‘smirlar muloqoti niho‘sida o‘zgaruvchanligi bilan xarakterlanadi. O‘smirlik davriga kimningdir hatti –harakatini imitatsiya qilish xosdir. Ko‘pincha ular

o'zlariga tanish va yoqadigan kattalarning hatti-harakatlarini imitatsiya taqlidchanlik qiladilar.

Qayd etib o'tilgan yo'nalganlik albatta kattalarning ham muloqot va munosabatda mavjud, lekin ular kattalarnikidan o'z emotsionalligi bilan farqlanadi. Tengdoshlari, shuningdek sinfdoshlari guruhida o'smir o'zining kelishuvchanlik xususiyati bilan namoyon bo'ladi. O'smir o'z guruhiga bog'liq va qaram bo'lgani holda shu guruhning umumiy fikriga qo'shilishga va uning qarorini doimo bajarishga tayyor bo'ladi. Guruh ko'pincha o'smirda «Biz» hissining shakllanishiga yordam beradi va uning ichki holatini mustaxkamlaydi. O'smir yoshdagi bola uchun do'st tanlash juda katta axamiyatga ega. O'smirlik davrida do'st juda qadrlil hisoblanadi. Do'stlar doimiy ravishda ruhan, qalban yaqin bo'lishga ehtiyoj sezadilar. Bu ehtiyoj o'smir do'stlarning so'rashishi va ko'rishishlarida (qo'l berib, quchoqlab ko'rishish) birga o'tirish va birga yurishga xarakat qilishlarida ko'rinadi. Ko'pgina ana shunday juda yaqin munosabatlar, o'smirlarning shaxs bo'lib shakllanishdagi, birgalikdagi harakatlarini izi inson qalbida va xotirasida bir umrga saqlanib qoladi.

O'smirlar kattalarning ularga bildiradigan ishonchlariga katta ehtiyoj sezadilar. Kattalarning o'smir yoshdagilar uchun ta'sir ko'rsatish, tarbiya berish uchun eng qulay sharoit—bu umumiy mehnat bilan shug'ullanishidir. Agar kichik yoshdagi bolalar yordamchi bo'lish rollaridan qoniqsalar, o'smirlar, ayniqsa katta o'smirlar kattalar bilan teng ravishda faoliyat ko'rsatayotganlaridan, lozim bo'lganda ularning o'rnilariga ham ishlay olishlaridan qoniqadilar. O'smirlar o'zlarini kattalardek tutishga xarakat qiladilar. Ular o'zlarining layoqat, qobiliyat va imkoniyatlarini ma'lum darajada o'rtoqlari va o'qituvchilarga ko'rsatishga intiladilar. Bu xolatni oddiy kuzatish yo'li bilan xam osongina ko'rish mumkin. O'smirlik yoshiga xos bo'lgan psixologik xususiyatlarni o'rgana turib, o'smirlar shaxsining shakllanib, rivojlanib, kamolatga erishish yo'llarini va unga ta'sir etadigan biologik va ijtimoiy omillarning bevosita ta'sirini tushunish mumkin. Bu davrda o'smir baxtli bolalik bilan xayrlashgan, lekin kattalar hayotida hali o'z o'rnini topa olmagan xolatda bo'ladi. O'smirlik davri «O'tish davri», «Krizis davr», «Qiyin davr» kabi nomlarni olgan psixologik ko'rinishlari bilan xarakterlanadi.

O'smirlik davrida bolalarning atrofdagi odamlar bilan shaxsiy va ish yuzasidan bo'ladigan munosabatlaridagi mavqei o'zgaradi. Endi o'smirlar o'yin hamda damga kamroq vaqtlarini ajratgan holda ko'proq jiddiy ishlar bilan shug'ullana boshlaydilar va ularda bilish jarayonlari jadal rivojlana boshlaydi. O'qish o'smirlar hayotida katta o'rinni egallaydi. O'smirlar o'qishidagi asosiy motiv bu ularning kattaliklarini his ettiradigan, anglatadigan o'qish turlariga

tayyorlanishlaridir. Ular uchun mashg'ulotlarning asosan mustaqillik beriladigan shakllari yoqadi.

Boshqa davr bolalariga nisbatan o'smirlarning fanlarni muvafaqqiyatli o'zlashtirishlari qiziqishlarining orttirishlari o'qituvchining o'quv materialini tushuntira olish mahoratiga bog'liq. Bilim o'rganish ehtiyojlari asosida asta-sekinlik bilan umuman o'quv fanlari nisbatan qat'iy ijobiy munosabat shakllanadi. Bu davrda o'qishning yangi motivlari yuzaga keladi.

Bu motivlar asosan o'smirning hayotiy rejalari kelajak kasbi va ideali bilan bog'liq bo'ladi. Aynan o'smirlik davridan boshlab bolalar hayotiy ilmiy, badiiy bilimlarni kengaytirishga alohida ehtiyoj sezadilar va bunga harakat qiladilar. Bilimli bola tengdoshlari orasida hurmatga sazovor bo'ladi. Bilim o'smirlarga alohida bir quvonch bag'ishlaydi va uning tafakkur qilish layoqatini rivojlantiradi.

O'smirlarning o'quv materiallarini faqat mexanik xotiraga asoslanishlari xalaqit berishlari mumkin. Bu davrda o'quvchilarga beriladigan o'quv materialining xajmi katta bo'lgani uchun ham uni eslab qolishi yoki bir necha marta takrorlash yo'li bilan o'zlashtirish qiyin. Buning uchun albatta o'quvchi o'quv materialini mazmunini tahlil qilishi, undagi mantiqiy tuzilishni bilishi muhim. Bu davrda bolalarning idrok, diqqat va tasavvurlari o'zgaradi, lekin bu o'zgarish bolaning o'ziga va atrofdagilarga sezilmagan xolda kechadi. SHu bilan birga bu davrda bolaning xotirasi, nutqi, tafakkur jarayonlari ham jadal rivojlanadi.

Bu o'zgarishlar atrofdagilarga sezilarli darajada bo'ladi. O'smirlik davrda bolani anglash va o'z-o'zini anglash darajasi ko'tariladi va unda o'zi, boshqa odamlar, olam haqidagi bilimlari chuqurlashadi. O'yin faoliyati asta-sekin kamayib, yangi faoliyatlar yuzaga kela boshlaydi.

Psixik rivojlanishning yangi bosqichi boshlanadi. O'smirlik davrida o'z faoliyatini nazorat etish rivojlana boshlaydi va o'zini-o'zi boshqarishga intilishi kuchayadi. Bir so'z bilan aytganda o'smirlik davri psixik rivojlanishda keskin burilish davri hisoblanadi.

1. Maktabda tashkil etilgan yoshlar yetakchisining o'quvchilarga ko'rsatadigan yordamining samarali yullarini qidirishi, shart-sharoitlar va muhitini har tomonlama to'liq o'rganib chiqishni, har bir o'quvchining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda individual va guruhii ishlash uslublarini aniqlashi lozim.

2. Yoshlar yetakchisi o'quvchilar orasida uchrab turadigan muammolarni to'liq o'rganishi, ularni keltirib chiqaruvchi omillar va ijtimoiy psixologik shart - sharoitlarni tahlil qilishi lozim.

3. Yoshlar yetakchisi maktab psixologi bilan hamkorlikda turli yoshdagi o'quvchilarning qobiliyatlari, yunalishi layoqatlari va kasbiy qiziqishlariga doir aniq ilmiy taxlillar, test natijalari asosida tuzilgan ma'lumotlar bankiga ega bo'lishi

kerak. Bu ma'lumotlarga asoslanib, psixolog ularga alohida-alohida yondashish, ayrimlarga qo'shimcha darslar tashkil etish, maktab, oila va jamoatchilik hamkorligida qobiliyatlarni o'stirish bilan bog'liq aniq ko'rsatmalar ishlab chiqishi lozim.

Ishning maqsadi:

Yoshlar yetakchisi yoshlardagi muammolarni xal qilishda ularning individual, psixologik holatlarini inobatga olgan holda yordam ko'rsatiladi.

TRENINGLAR

Trening mashg'ulotlari slaydlar orqali amalga oshiriladi

“Sog'lom avlod – millat ko'rki”.

Maqsad: O'smir yoshlarni OITS, giyohvandlik, alkogolizm va ishsizlik bo'yicha kerakli ma'lumotlarga ega bo'lish darajasini oshirish, ularda ijobiy xulq – atvorni shakllantirish va sog'lom turmush tarzini targ'ib etish.

Jihozi: Mavzuga oid devoriy gazeta, buklet, vatmanqog'ozi, markerlar, kichik broshyuralar, musiqa yozilgan disk, kopok.

Mashg'ulotlarning borishi:

1. Kirish. Salomlashish. Boshlovchi o'zini tanishtiradi. Mashg'ulot mavzusi va maqsadlarini e'lon qiladi.

2. Tanishish.

a) Ishtirokchilar qog'oz kartochkalarga ismlarni yozadi va ko'ksiga ilib qo'yadi.

b) Boshlovchi o'z ismini, 1 ta ijobiy va salbiy tomonini aytib, ko'ptokni keyingi ishtirokchiga o'tkazadi.

3. Guruh qoidalari ishlab chiqiladi va vatman qog'ozga yoziladi.

4. Guruhlarga bo'linish.

5. «O'rgimchak to'ri» ni yasash.

6. «Sog'lom avlod – millat ko'rki», «Uzoq umr siri - mehnatda», «Qari bor zari bor» iboralari qanday ma'noni anglatadi? Fikrlar tinglanadi.

7. «Noqobil farzand»ni nimaga o'hshatish mumkin? Fikrlar tinglanadi.

8. Baxt nima? Fikrlar tinglanadi.

9. Sizga odamlarning qaysi fazilatlarini yoqadi? Fikrlar tinglanadi?

10. Qaysi fe'l – atvor, odat, hatti – harakat odamni falokatga sudraydi?

11. «Kungaboqar» (o'yin). O'zaro bir – biriga yaxshi tilaklar bildirish.

12. Mashg'ulot to'g'risida fikrlar tinglanadi.

1. Tanishuv

Guruh ishtirokchilaridan bir varaq qog'oz va qalam olish so'raladi. Qog'ozga har bir ishtirokchi o'z nomini ikki ko'rinishda yozishi kerak: «Qog'ozga

Sizga yaqinlaringiz, do'stlaringiz qanday murojaat qilsalar yoqadi, shu nomni yozing. Keyingi kishilar qanday murojaat qilsalar yoqmaydi, shu nomni yozing».

Ishtirokchilar topshiriqni bajargach, ularga ko'zni yumish va o'z ichki dunyosini tassavvur etib, «Men kimman?» savoliga javob berish so'raladi: «Inson atrofdagilarni o'zidan ko'ra yaxshiroq biladi. Ular haqida gapirishi mumkin, lekin o'zining kimligi, u qanday inson ekanligi haqida kam o'ylaydi. Ko'zingizni yumib ichki dunyoyingizga sayohat qiling. Siz kimsiz, o'ylab ko'ring».

Bir necha daqiqa ishtirokchilarga vaqt beriladi. Shundan keyin har bir ishtirokchi qog'ozga ot va sifat bilan izohlanadigan so'zlar yordamida o'zining kim ekanligini yozadi. Masalan: jiddiy, injiq, sadoqatli do'st, xushbichim, urushqoq, ezma, aka, a'lochi o'quvchi va h.k. Yozuv bir, ikki so'zdan oshmasligi, o'zi haqida ishtimoiy hoxish (ideal)ni emas, haqiqiy (real) jihatlarini yozitish so'raladi.

Ishtirokchilarga 5 daqiqa vaqt beriladi. Hamma yozib bo'lganidan so'ng, qog'ozlarni ko'krakka qadash yoki ushlash so'raladi va guruh a'zolari o'rinlaridan turib so'zsiz bir – birlari bilan tanishadilar. Ishtirokchilar yaqinlashib bir – birlarining kimligini uning yozuvidan o'qib bilib oladilar. Guruhda hamma ishtirokchilar bir – birlari bilan tanishishlari uchun vaqt va imkon beriladi. Ular imkon qadar guruhdoshlarining yoqtirgan nomlari va shaxs sifatlarini ko'proq eslab qolishga harakat qilishlari lozim.

Tanishuv tugagandan so'ng, ishtirokchilar davra ko'rib o'tirishadi va mashqni bajarishdan olgan taassurotlarini gapirib berishadi: «Hamma bir – biri bilan tanishib oldi. Biz faqat familiyasi va nomi bilan birovni bilishimiz qiyin. Kishining o'zi haqidagi tasavvuri atrofdagilarga bo'lgan munosabatini izohlaydi.

Guruhdoshlaringizning yaxshi tomonlarini eslab qoling, ayniqsa ularga qanday murojaat qilsa yoqadi, unutmang. Mashg'ulotlarimiz davomida bir – birimizga shu nom bilan murojaat qilamiz. Mashqni bajarish davomida kim o'zini qanday his qiladi? Tortinish, uyalish bo'ldimi, nimalarni bilib oldingiz?».

2. O'rgimchak to'ri

Maqsadi:

a) Ijodiy fikrlash: o'quvchilar yangi qarashlar va nuqtai nazarlar hosil qilish uchun o'zlarining belgilangan imkoniyatlaridan tashqariga chiqa olishlari kerak.

b) Muammo echish: o'quvchilar axborotni boshqarish, ijodiy fikrlash va intuitsiya yordamida hayotlarining barcha javhalaridagi muammolarni echa olish imkoniyatiga ega bo'lishlari lozim.

v) Munosabatlar haqida tushunchaga ega bo'lish: o'quvchilar fenomenlar o'rtasidagi shakllar, bir xilliklar va munosabatlarni tushuntirishlari lozim.

g) To'liq tushunchaga ega bo'lish: o'quvchilar o'zlarining shaxsiy va madaniy taassurotlarini mavjud holat, fikr yoki voqeani butunning bo'lagi shaklida ko'rish shaklida ko'rish uchun ishlata olishlari lozim.

Kerakli ashyolar: har bir guruh uchun oq qog'oz, markerlar, yopishadigan qog'oz, belgilarga mos keluvchi rangli 4 dona kalava ip.

Sinfda quyidagicha joylashuv mumkin bo'ladigan katta joy ajratilishi lozim.

Har bir yopishadigan qog'oz boshiga tanlangan 4 ta mavzular bittadan yozilishi kerak. Mavzular quyidagicha: «Narkomaniya», «Spid», «Alkogolizm», «Ishsizlik», Mavzular yana belgilar to'plamiga yozilishi kerak.

- bugun men sizlar bilan butun jahon bo'yicha insonlarni tashvishga solayotgan muammolar yuzasidan gaplashmoqchiman.

Kelinglar bir o'ylab ko'raylik «Narkomaniya», «Spid», «Alkogolizm», «Ishsizlik».

Sabablari nimada? Bu muammolarni qanday hal qilsa bo'ladi? Bu muammolarning echimi nimada?

Buning uchun sizlar 4 ta guruhga bo'lindinglar. Hozir men har bir guruhga zarur bo'lgan materiallar beraman.

«Har bir guruh o'zi tanlagan mavzu bo'yicha kichik guruh» ichida 8 daqiqa davomida muhokama qiling va klaster tuzing. Ishtirokchilar vazifani bajarishga kirishadilar.

- Endi, barcha guruhdan «Prezident», «Statist» va 2 ta «Harakatlanuvchi» muzokarachilar tayinlashadi. «Statist» muzokarachilar kalavalar uchlarini ularning belgilariga boylab, aylana shaklida joylashtirishlari lozim. Ularning vazifasi bir joyda turishgina bo'lib qolmay, ixtiyoriy 3 ta boshqa guruhlarning «Harakatlanuvchi» muzokarachilari vazifasi: borib mavzular orasidagi aloqa, bog'liqlik yoki munosabatlarini muzokara qiladi.

Har bir orasidan aloqa munozara qilib kelishib bo'lingach, ikki ip kalavasi ikki guruh «Statist» muzokarachilaridan aylana bo'ylab bellaridan o'tkaziladi. Ipning tarang tutib turilishi va kalavaning har gall qaysi «Statist» muzokarachilardan boshlangan bo'lsa, unga qaytib kelishi muhim. Har ikki guruhning o'z yopishadigan qog'ozlariga «Harakatlanuvchi» muzokarachilarning har biri kelishuv orqasida fikrlarni yozib olish ham juda muhim.

Mashg'ulot davom etarkan, o'rgimchak to'ri kabi 4 ta masala orasidagi bog'liqlik hosil bo'ladi.

- Barchangizga rahmat. Sizlar juda yaxshi mehnat qildingizlar. Qaranglar bizning oldimizda «O'rgimchak to'ri» hosil bo'ldi.

- «Spid» muzokarachasiga savol: Siz qanday qilib to'rni hosil qildingiz. Tushuntirib bering (bolalar fikrlari tinglanadi).

- Aziz o‘quvchilar, hozir men bir prezident o‘tirgan stulni orqaga tortaman. E’tibor bering, bir muammo ketidan boshqa muammolar ham kelib chiqyapti. Demak bir muammo ketidan 2,3, 4 muammolar ham yuzaga kelyapti.

- Agar er yuzida «Narkomaniya» yo‘qolsa, o‘z – o‘zidan qolgan savollar asta – sekin echiladimi?

- Ha, echiladi.

Huddi shunday «Alkogolizm»ni stulini tortib qo‘rish va xulosa chiqarish.

Bunday salbiy illatlarning oila farovonligiga, farzand tarbiyasiga, oila iqtisodiga, umuman, jamiyat rivojiga to‘sqinlik qilishini aniq dalillar orqali tushuntirib berish.

Endi har bir guruh o‘z klaster ishini taqdimot qilib berishi kerak. Har bir guruh vakillari navbatma – navbat o‘z ishlarini namoyish qiladi.

Boshlovchi:

Mashg‘ulotimiz oxirida sizlardan quyidagi savollarga o‘ylab javob berishlaringizni so‘rayman.

1. Mashg‘ulotimiz sizlarga manzur bo‘ldimi?
2. Bugun qanday yangi narsalarni o‘rgandingiz?
3. Siz o‘zingizni mashg‘ulot davomida qanday his qildingiz?
4. O‘zingiz uchun qanday xulosalar qildingiz?

3. Kungaboqar

Har bir o‘quvchi qog‘ozdan kungaboqar yasaydi, markaziga doira joylashtirib, unga barglar yopishtiradi va uzun tayoqchaga mahkamlab qo‘yadi (namunaga qarang).

O‘quvchining ismi bargga yozilib, barcha gullar devorga yopishtiriladi. Etarli miqdorda qog‘oz barglar sinfda oldindan tayyorlab qo‘yilishi kerak. Qachon o‘quvchi boshqa o‘quvchi haqida maqtov bildirishni xoxlasa, u maqtovni bargga yozib, uni o‘sha o‘quvchining guliga joylashtirib qo‘yadi. shu orqali har bir o‘quvchining guli vaqt o‘tishi bilan o‘sib boraveradi.

Muammoli vaziyatlarni hal etish

Maqsad va vazifalari: O‘z – o‘zini anglash ko‘nikmalarini rivojlantirish, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri echim qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Jihozlash: Musiqa yozilgan disk, kompyuter, vatman qog‘oz, markerlar, koptok.

Mashg‘ulotning borishi.

1. Kirish. Salomlashib bo‘lgandan keyin boshlovchi o‘zini tanishtiradi. Mashg‘ulot mavzusi va maqsadlari tanishtiradi.

2. Tanishuv: a) Ishtirokchilar qog‘ozkartochkalarga katta harflar bilan ismlarini yozadi va ko‘ksiga ilib qo‘yadi..

b) boshlovchi o'z ismining ikki – uchta ijobiy tomonini aytadi va koptokni, keyingi ishtirokchiga o'tkazadi.

3. Guruh qoidalari ishlab chiqish va qabul qilish. Vatman qog'ozga mashg'ulot qoidalari yozilib ilib qo'yiladi.

4. Muammoli vaziyat. «Meni nima uchun yoqtirmaydi». Muammoli holat: Meni sinfdagilar yomon ko'radi. Sabab: Men har doim haqiqatni gapiraman. Masalan, sinifimizda G. ismli qiz musiqa kollejini tugatib konservatoriyaga o'qishga kirmoqchi. Men esa unga uning ovozi yo'q ekanligini, hech qachon xonanda bo'la olmasligini aytdim. Bu so'z haq.. chunki men mutaxassis tanishimdan buni bilib oldim. Agar kimdir yangi kiyim kiyib kelsa men unga bu kiyim tushmaganini darrov aytaman. Odamlar meni yaxshi ko'rinishi uchun yolg'on gapirishni xoxlamayman. Ishtirokchilar bu vaziyat va holat bo'yicha o'z fikrlarini aytadilar.

5. Ikkinchi muammoli vaziyat: «Sinfdoshlar Lolaning tug'ilgan kuni bilan tabriklash uchun keldilar. Bolalar tanishinglar bu mening singlim Shohida, alochi va tennis bo'yicha chempion. Keyin Shaxnozaga qarab: Shaxnoza tanishib qo'y bu Shuxrat, taniqli boksyor Akmal borku, men senga gapirib bkergandim, shuning ukasi. O, taniqli baksyor Akmalni kim tanimaydi deysiz – dedi Shaxnoza va salomlashish uchun qo'lini Shuxratga cho'zdi. Shuxrat anchadan buyon Shaxnoza bilan tanishmoqchi bo'lib yurgandi. Lekin Lolaning so'zlaridan keyin nimagadir bu tanishish uni nimagadir hursand qilmayotganini angladi. Nima uchun?»

6. Barcha ishtirokchilar mashg'ulot mavzusi bo'yicha o'z fikrlarini va xulosalarini aytadilar.

7. Muammoli vaziyatlarni yuzaga kelishi va ularni echish insonni o'z – o'zini bilishi va anglashi bilan bog'liq ekanligini bo'yichv xulosasi chiqariladi.

Muammoli vaziyat: Internatga chet eldan mehribonlik yordami: o'yinchoqlar, har xil kanselyariya mollari olib kelindi. 7 sinf o'quvchilaridan o'yinchoqlar solingan korobkalarni ichkariga tashishda yordam so'raldi. Bir necha kundan keyin sinf tarbiyachisiga qiz bolalar keldi va ulardan qandaydir sir bor ekanliklarini aytdi. Sinifimizda bir nechta bola haligi o'yiinchoqlardan o'g'irlagan. Ayrimlari o'z sinfdoshlariga (o'yinchoqlarni tashishda ishtirok etmaganlarga) sotib ham ulgirgan.

Tarbiyachi psixologga murojaat qilib, vaziyatni tushuntirdi. O'g'irlik to'g'risida tarbiyachi, boshqa sinf tarbiyachisi, bitta o'qituvchi va psixolog biladi.

“Yaxshi so'z, jon ozig'i”

Maqsad va vazifalari:

O'zini va o'zgalarni anglashni rivojlantirish, guruhda yaxshi muhit hosil qilish, muloqot paytida paydo bo'ladigan to'siqlarni engib chiqish ko'nikmalarni rivojlantirish.

Jihozlash:

Koptok, musiqa yozilgan disk, kompyuter, multimedia, o'yinchoq (ayiq yoki kuchikcha) vatman, qog'oz, flamaster.

Mashg'ulotni borishi.

1.Kirish. Salomlashish. Boshlovchi o'zini tanishtiradi va qisqacha ma'lumot beradi.

2. Tanishish. Boshlovchi o'z ismini, 2 ta ijobiy tomonini aytib, koptokni keyinchi ishtirokchiga o'tkazadi.

3. Guruh qoidalari ishlab chiqiladi va vatman qog'ozga yoziladi.

4. **O'yin. (Razminka)** «Qancha aytsam shuncha» boshlovchi 3 ta desa 3 ta ishtirokchi joyidan turadi. Boshqalar bilan gaplashmasdan, maslahatlashmasdan ishtirokchilar aytgan son bo'yicha joyidan to'g'ri turishi kerak.

5. «Men yaxshi insonman» Ishtirokchilar boshlovchining ketidan «men», «juda», «yaxshi», «insonman» avval shivirlab, so'ng balandroq ovozda, keyin esa juda baland ovozda qaytaradi.

6. «Yaxshi so'z – jon ozig'i», «Dilda pishir, tilda gapir», «O'ynab gapirsang ham o'ylab gapir» iboralari qanday ma'noni anglatadi? Fikrlar tinglanadi.

7. Yaxshi so'z eshitsak o'zimizni qanday his qilamiz? Fikrlar tinglanadi.

8. Nima uchun ayrim paytlari inson yaxshi hazilni ham xazm qilmaydi?

Fikrlar tinglanadi.

9. «Onam aytgan yaxshi so'zlar» bolalar kichkina paytida onalari aytgan so'zlarini eslaydi (navbat bilan) va koptokni keyingi ishtirokchiga o'tkazadi.

10. «Sen menga yoqasan» Ishtirokchilar yonidagi do'stlariga yaxshi so'zlar aytadi. (Furqat sen menga yoqasan, sababi ochiq ko'ngil, mehnatsevar va to'g'ri so'zlis).

11. **Ayiqqa yaxshi so'zlar aytib maqta.** Koptokni bir – biriga uzatib ishtirokchilar ayiqchani maqtaydi. Keyin esa ishtirokchilar ketma – ket ayiqchaga aylanadi, ya'ni o'yinchoqni olib o'rtacha chiqadi. Ishtirokchilar unga yumshoq so'zlar aytib maqtaydi.

12. **Mashg'ulot to'g'risida fikrlar tinglanadi.**

Nazorat savollari

1. Yoshlar yyetakchisi o'quvchilar bilan ish olib borishda qanday yo'l tutishi kerak?

2. O'quvchilarning muammolarini xal qilishda yosh va individual xususiyatlarining ahamiyati nimada?
3. Yosh inqirozlariga xos qanday muammolarni bilasiz?
4. O'smirlar va kattalar o'rtasidagi muammoning asosiy mohiyati nimalardan iborat?
5. Yoshlar yetakchilari o'quvchilarning o'smirlik davrini hisobga olgan holda nimalarga e'tibor qaratishlari lozim?

6-MAVZU: Iqtidorli o‘quvchi-yoshlar bilan ishlashning usul va vositalari (4 soat amaliy mashg‘ulot)

Iqtidor - bu inson psixikasining butun umr davomida tizimli rivojlanuvchi sifati bo‘lib, insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir necha sohada yuqori natijalarga erishish imkoniga ega ekanligi bilan belgilanadi.

Psixologik lug‘atda «iqtidor» tushunchasi quyidagicha ta’riflanadi:

1) iqtidor bu - faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta’minlaydigan qobiliyatlarning o‘ziga xos uyg‘unlashuvidir;

2) iqtidor bu - insonning imkoniyatlari doirasi, faoliyatlari darajasi va o‘ziga xosligini belgilaydigan umumiy qobiliyatlar;

3) iqtidor bu - aqliy potensial, ta’lim olish qobiliyati va bilish imkoniyatlarining bir butun individual xarakteristikasi;

4) iqtidor bu - tabiat tomonidan in’om etilgan qobiliyatlar, qobiliyatlar tabiiy asoslarining o‘ziga xosligi va ularning namoyon bo‘lishi darajalari;

5) iqtidor bu - iste’dodlilik, faoliyatda yuqori natijalarga erishish uchun ichki imkoniyat va sharoitlarning mavjudligi.

Ushbu tavsiflardan kelib chiqqan holda, shuni ta’kidlash mumkinki, iqtidor asosida umumiy intellektual va insonning bilish imkoniyatlarini belgilaydigan, tabiat tomonidan in’om etilgan qobiliyatlar, biror bir faoliyatda (masalan, ta’lim, ijodiy, kasbiy, ilmiy) muvaffaqiyatga erishishni ta’minlaydigan maxsus qobiliyatlar yotadi.

Umumiy qobiliyat egalari yuqori intellektual imkoniyatlarga ega bo‘lib, muammoning yoki biron-bir masalaning echimini tezda topishi, faoliyatiga ijodiy yondashishi bilan ajralib turadi. Maxsus qobiliyat egalari esa biron-bir aniq (masalan, matematika, musiqa, rasm chizish, shaxmat o‘ynash, sport) faoliyat turiga qobiliyati bo‘lgan va mana shu faoliyat bilan shug‘ullanishni afzal ko‘radilar. Iqtidorli bolalar bu umumiy va maxsus qobiliyatlarni o‘zida mujassam etgan bolalardir. Ular boshqa bolalardan quyidagi belgilari bilan ajralib turadilar:

- qiziquvchanligi;
- doimo turli savollarga javob axtarishlari;
- nutqi, tafakkuri, xotirasining tez rivojlanishi;
- erta yoshdanoq musiqa, rasm chizish, kitob o‘qish, matematikaga qiziqishi;
- yuqori darajadagi bilish faolligi va o‘quv faoliyati;
- masalalarning echimini topishda maqsadga intiluvchanlik va originallik;
- tafakkurning unumdorligi;

Pedagogik nuqtai nazardan umumiy va maxsus qobiliyat yosh davrlarini inobatga olgan holda muhim jihatlarga bog'liq.

Erta yosh davrlar - maktabgacha va kichik maktab yoshida iqtidor umumiy hamda universal qobiliyat sifatida ko'rilishi va rivojlanishi mumkin. Vaqt o'tishi bilan bu «umumiy qobiliyat» o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib ma'lum bir yo'nalishni belgilaydi. Ayni vaqtda bu iqtidor bola tomonidan qay darajada namoyon bo'layotganligiga e'tibor qaratish kerak bo'ladi.

Aniq namoyon bo'lgan, ya'ni psixolog, pedagog, ota-onalar tomonidan e'tibor berilgan qobiliyat «aktual», atrofdagilar payqamaydigan qobiliyat «potensial» qobiliyat deyiladi. Ko'pgina mashhur olimlar, bastakorlar, rassom va yozuvchilar (masalan, yosh V.A.Motsart, F.Galton, I.Mechnikov, K.Gauss, N.Vinner, G.Leybnits, V.Gyugo) erta yoshdayoq o'zlarining qobiliyatlarini namoyon qilganlar. Va aksincha ko'p hollarda bolalikda hech qanday iqtidorga ega bo'lmagan bolalar etuklik davrda muvaffaqiyatlarga erishishlari mumkin. Bu aqliy potensialga ko'pincha atrofdagilar e'tibor bermasliklari mumkin. Tabiiyki, har bir holatda iqtidorni payqamaslikning sabablari turlidir.

Potensial qobiliyat haqiqatdan ham ma'lum bir vaqtgacha namoyon bo'lmagandir. Balki, ota-onalar pedagoglar va kattalar tomonidan bola qalbining nozik harakatlaridagi o'zgarishlarga etarlicha ahamiyat berilmagandir, intuitiv holda buni payqamagandirlar yoki bilimlari etmagandir. Yoki aksincha, bu narsalarni tushunmaganliklari sababli boladagi buyuk potensial imkoniyatlarni sezmagandir, va hattoki, bu ijodkorlikni, intellektual tashabbusni negativ xususiyat sifatida qabul qilganlar.

Boshqa, xususiyatlarni esa qadrliroq deb hisoblaganlar, ya'ni, hammamizga shaxsiy tajribamizdan ma'lumki, tirishqoqlik, itoatkorlik, saranjom-sarishtalik kabi xislatlarni fikrlar originalligi, dadillik, harakatlardagi va mulohaza yuritishdagi mustaqillikdan ustun qo'yadigan ota-onalar, o'qituvchilar, oliy o'quv yurtlari professor o'qituvchilari, rahbarlar uchraydi.

Amerikalik olimlar tomonidan 400 ga yaqin taniqli odamlarning tarjimai holi o'rganib chiqilganda ulardan 60 foizi maktab ta'limi davrida jiddiy muammolarga duch kelganliklari aniqlandi. Aktual va potensialqobiliyatlar tushunchasining mavjudligi rivojlanishni oldindan prognoz qilish muammosini muhim deb hisoblaydi.

Shaxsning qanday sifatlari va xarakter xususiyatlari, fe'l-atvoridagi va faoliyatidagi fazilatlarini kattalarga kelajakda bolaning buyuk olim, rassom yoki davlat arbobi bo'lishi mumkinligini aniqlashga yordam beradi. Bu savolga javob topish birmuncha mushkuldir. Psixologlar bolaning kelajagini «bashorat» qilish imkonini beradigan qator qonuniyatlarni belgilab berganlar, lekin asoslangan

prognozlar berishga hali erishilgani yo‘q. SHu bilan birga jahon pedagogika va psixologiyasi sohasidagi tajriba shuni ko‘rsatadiki, bolaning imkoniyatlariga ishonchning pedagoglar va ota-onalarning mahoratiga yo‘g‘rilganligi mo‘jizalar sodir etishga qodir. Ba‘zi hollarda hayotda insonga tabiat tomonidan berilgan qobiliyatdan ham ko‘ra u ana shu xususiyatni qanday rivojlantira olgani muhimdir.

Ulg‘aygan sari bolalarda aqliy salohiyatini o‘tib borishini kuzatish mumkin. Xayotining birinchi 10 yilligida bolalar aqliy faoliyatining eng qiyin davri, ko‘plab yangiliklarni o‘zlashtirish, xis-hayajonga to‘la davr bo‘ladi. Bundan tashqari bolalar yoshligi tufayli nerv sistemasi sezgir bo‘ladi. Xatto oddiy hisoblagan holatlarimiz ham ularning tez qabul qilishiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Bolalarni iqtidori turli yoshlarda namoyon bo‘ladi. Agar bolaning konkret rivojlanish vaqti o‘tkazib yuborilsa, bu kelajakda uning iqtidorini rivojiga to‘sqinlik qiladi. Bola iqtidorini sezgan ota-ona va o‘qituvchilar, bunday bolani e‘tiborsiz qoldirmasliklari kerak, chunki kelajakda u o‘zini qandaydir iqtidorini ko‘rsatishi mumkin.

O‘z tengdoshlaridan ilgarilab ketgan o‘quvchilar qiyinchilik ko‘rmaydi, degan xayol noto‘g‘ri, bunday bolalarni uyda va maktabda ko‘pqiyinchiliklar kutadi. Ko‘pincha bolalar ularni aqliy faollashuvi ota- onalarning qo‘rquvi va bezovtalanishiga sabab bo‘ladi, asosiysi bolalarga buni bildirmaslik kerak. Boshqa oilalarda bolalariga berilgan iqtidor ularni yaxshi kelajagini ta‘minlaydi.

Bolalarni rag‘batlantirishadi va ular bilan g‘ururlanishadi. Bunday bolalarda o‘ziga yuqori baho qo‘yish va mensimaslik holati yuzaga kelishi mumkin. Iqtidorli bolalarni o‘qitishda ehtiyot bo‘lish zarur. Ular atrofdagilarni qo‘llashi va tanqidiga juda sezgir bo‘lishadi. Oila sharoitida ham iqtidorli bolalarni «g‘alatiroq» hisoblashlari mumkin.

Shunday qilib, iqtidorli bolalar aqliy salohiyatining boshlang‘ich davridayoq muammolarga duch kelishadi. Ularni nafaqat uyda, balki maktabda ham tushunmasliklari mumkin. Maktabda ularni boshqa bolalar bilan birga o‘qitilishi, achinarlisi ular bilgan, ularga endi qizig‘i yo‘q mavzularni o‘qitilishi zeriktiradi. 1-sinf dan ular o‘qish, yozish va hisobni biladilar, boshqa o‘quvchilar alifbe va hisob - kitobni o‘rgangunga qadar iqtidorli bolalar bekorchi bo‘lib qoladilar. Albatta xammasi pedagog mahoratiga bog‘lik, lekin qanchalik pedagog alohida yondashuv bilan butun sinfga dars o‘tmasin, u kuchli o‘quvchilargagina diqqat - e‘tiborini qaratishi qiyin. Aqlli va faol o‘quvchi o‘qituvchining diqqatini berilgan vazifalarni tez va oson bajarishi bilan qaratib, o‘qituvchi va tengdoshlariga og‘irligi tushishi mumkin. Bunday o‘quvchilardan kamroq dars so‘ralishi kuzatiladi, faolligi kerak emasligini ko‘rgan o‘quvchi boshqa predmetlarga chalg‘ishi bilan o‘qituvchining mamnuniyasizligini keltirib chiqaradi. Bora - bora o‘qishni sevuvchi faol bola

maktabda o'zini ortiqcha sezadi va maktab unga kerakmasdek bo'lib qoladi. Muammoning sababi, iqtidorli bola bilimga chanqoqligi tufayli ko'proq ma'lumot olishni va ko'proq dars o'zlashtirishni hohlaydi, o'rta ta'lim maktabi dasturi esa u hohlagan bilimni berishga qodir emas.

Iqtidorli bolalarga alohida yondashilmasa oxir-oqibat o'rta maktab talabiga javob beradigan bo'lib qoladi. Natijada uning mustaqil fikrlashi, bilimga chanqoqligi va real imkoniyatlari e'tibordan chetda, talabsiz qoladi. Odatda, iqtidorli bolalardan, boshqa bolalarga nisbatan ko'proq talab qilinadi. Bunday bolalarda shu davrda tengdoshlari bilan qiyinchiliklar tug'ilishi, boshlang'ich maktabni tugatayotganda boshqa bolalar ularni o'zlaridan uzoqlashtirib, hatto xafa qiladigan laqablar ham qo'yishadi, bunday vaziyatda iqtidorli bolalar jamoadan ajralib qolmaslik uchun ulardan ortiqroq bilishi va harakatchanligini ko'rsatmaydi.

O'rta ta'lim maktabida o'qishga halaqitqiladigan iqtidorli bolalarni asosiy ko'rsatgichlaridan biri ular uchun berilgan oddiy vazifalarni bajarmasligi va o'qishga qiziqish yo'qligidir. Bunday bolalar o'zlari bemalol o'zlashtiradigan mashg'ulotlarni kimdir boshqarishini hohlamaydilar, hatto boshqarilsa xafa ham bo'ladilar.

Iqtidorli bolalarni o'qitishni birgina yo'li iqtidorli sinflar yoki maktablarni tashkil qilinishidadir. SHundagina iqtidorli bolalar maktabni tezroq tamomlab, tezroq o'zlari hohlagan oliygohlariga kirishlari mumkin. Bu ularga oldilariga qo'ygan maqsadlariga tezroq erishishlariga sabab bo'ladi. Iqtidorli bolalar o'z oldilariga qo'ygan maqsadlarga erishishi, Vatanimiz kelajagi va ravnaqi uchun salmoqli hissa bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, bola tarbiyasi kattalarni tarbiya muammolariga e'tiboriga emas, balki bolalarga berayotgan e'tiboriga bog'liqdir.

Ishning maqsadi: o'quvchilardagi iqtidorni erta yoshdan aniqlash va ularni to'g'ri yo'naltirishga ko'maklashish.

TRENINGLAR

Trening mashg'ulotlari slaydlar orqali amalga oshiriladi

Psixologiyada ijodiylik birinchi marta 1950 yilda ilmiy o'rganilgan. Mashhur amerikalik psixolog Dj.Gilford o'sha yili Amerika psixologlar assotsiatsiyasining kongressida ijodiy tafakkur va ijodiy jarayon haqida ma'ro'za qilib bu sohaga olimlarning diqqatini tortdi. Dj.Gilford bu sohada chuqur izlanishlar olib borib, 1967 yilda kreativ tafakkurni shakllantiruvchi va aniqlovchi testlar dastasini ishlab chiqdi. Ijodiy tafakkur bu kishilardagi aqliy faoliyatning asosiy xarakteristikasi bo'lib, tafakkurning individualligini xarakterlaydi. Dj.Gilford farazicha intellekt tuzilishi modelining tahlili bu jarayonni taminlaydi.

Dj.Gilfordning intellekt modeli uch o'lchovli o'zgaruvchanlikka ega bo'lgan to'g'ri burchakli geometrik shakldir.

Bunda barcha aqliy qobiliyat va harakatlar uch o'lchovga binoan muayyan shaklga keltiradi. Bular:

- a) aqliy jarayonlar;
- b) aqliy qoniqish;
- v) aqliy natijalardir.

Dj.Gilford farazicha aqliy jarayonlarga quyidagilar kiradi:

1. Bilish qobiliyati (kashfiyot yoki nimanidir e'tirof etish).
2. Xotira (muammoni esda saqlash).
3. Divergent tafakkur (muammo yuzasidan turli echimlarni izlashda va boshqarishda namoyon bo'ladigan tafakkur).
4. Konvergent tafakkur (muammoning echimini faqat bitta, yagona yo'l bilan topishda ifodalanadigan tafakkur).
5. Baholash (yaxshi va eng to'g'ri fikrlash, yaqinlashish, aynan o'xshash va boshqalar bilan belgilanadi).

Aqliy qoniqishlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Rasmi (ular ko'ruv idrokini boshqarish orqali ob'ektning xajmini, shaklini, rangini, to'zilishini aks ettiradi).
2. Simvolik (matematikada kelishilgan simvollarni yoki yozuvlarni sonlarni ifodalaydi).
3. Ma'naviy (adabiyotda tip va obrazlar)
4. Axloqiy (ijtimoiy ong, ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy aloqa vositalari va boshqalarda aks etadi).

Aqliy natijalar esa oldindan berilgan ikki o'lchovli usulga misol bo'la oladi. Ular quyidagilardan iborat:

1. O'lchov birligi (ishlab chiqarilgan simvollar va shakllar).
2. Darslar (o'lchov birligining natijasidan to'ziladi).
3. Munosabatlar (o'lchov birligi va darslar o'rtasida to'ziladi).
4. Sistemalar (o'lchov birliklarining to'zilishini ijod qilishdan, barcha xotimalarni mustahkam tashkil etishdan kelib chiqadi).
5. Qayta o'zgartirishlar (informatsiya turini qayta o'zgartirishni va o'zlashtirishni anglatadi).
6. Qatnashish (boshqa, qo'shimcha informatsiyalardan xulosa chiqarish).

Tajriba maqsadi: shaxsning ijodiy (kreativ) tafakkur xususiyatlarini aniqlash.

Tajriba materiali: Dj.Gilford kreativ tafakkurni o'rganishga mo'ljallangan 4 ta sub'testi. Qalam, qog'oz va toshiriqda ko'rsatilgan materiallar.

Sinaluvchiga ko'rsatma: «Quyida sizga har biri 3 tadan sub'testni o'z ichiga olgan 4 ta test beriladi. Har bir testni ko'rsatmaga binoan bajaring.

Rasmlar interpritatsiyasi: Bu nima? Bunda sinaluvchiga 3 ta rasm havola etiladi, har birida ma'lum shakl ifodalangan. Sinaluvchiga 2-3 minut vaqt beriladi. SHu vaqt ichida sinaluvchi ushbu shakl nima ekanligini ifodalovchi javoblarni imkon darajada ko'proq topishi kerak bo'ladi. Masalan:

Natijalar tahlili: Sinaluvchining rasmlar bo'yicha javoblari miqdori ajratilgan vaqt tugagach to'plab olinadi. Berilgan javoblar ichida yangicha, nostandart, originallari ajratib olinib, miqdori aniqlanadi. Agar sinaluvchi qanchalik ko'proq original, yangi javoblar keltirgan bo'lsa, u ijodiy fiklash xususiyatiga ega ekanligini ko'rsatadi.

Test № 2. Predmetlardan foydalanish testi.

Ushbu testda sinaluvchiga bir nechta real predmetlar havola etilib ulardan foydalanish usullari haqida yozma javob berish taklif etiladi.

Masalan:

- 1) bo'sh shisha idish;
- 2) katta mix;
- 3) daraxt qirindisi.

Havola etilgan predmetlarning har bir guruhining tavsifi uchun 2 minutdan vaqt ajratiladi. Sinaluvchi ajratilgan vaqt oralig'ida imkon darajada ushbu predmetlardan foydalanish usullarini ko'proq keltirishga harakat qilishi lozim.

Masalan: 1) Bo'sh shisha idish: uyning devorini ko'tarishda, sindirib lupa qilishda, hamir yoyishda, pul yoki tanga saqlashda, gul uchun vaza, qurol sifatida, musiqa chiqaruvchi instrument sifatida va hokazo.

2) Mix-uchli predmet sifatida, silarni aylantirishda, grabl uchun tish yasashda, ildirg'ich yasash maqsadida, shifer qoqishda, qalin yog'ochlarni birlashtirishda va hokazo.

3) Daraxt qirindisi –yonilg'i, uy pechkasi uchun o'tin, spirt uchun xom ashyo, polni tozalash maqsadida, o'yinchoq yasashda, dengiz yuzidagi neftni yo'qotishda, sport o'yinlarida, sirkda va hokazolar. Ushbu test natijalari ham o'ziga xos tarzda tahlil qilinib, eng original, qimmatli fikr eglari alohida aniqlanadi.

Test № 3.

Deduksiya-Bunda sinaluvchiga narsa va hodisalarga aloqador bo'lgan bir nechta sifat so'zlar havola etiladi. Sinaluvchilarning vazitfasi shu belgilar xos bo'lgan predmetlarni imkon darajada ko'proq keltirib ularni yozishdan iborat.

1. Qizil. 2. Yumaloq. 3. Tuganmas.

Bunda ham har bir belgi uun predmetlarni kueltirishga sinaluvchiga 2 minutdan vaqt ajratiladi va o'ziga xos yangi, original, ahamiyatli fikrlar alohida hisobga olinadi.

Masalan: 1) qizil-olma, ko'ylak, mato, qon, qalampir, tarvo'z, gul, mashina, uy va hokazo.

2) yumaloq-oyna, tuxum, o'zuk, g'or, tog'ora, geometrik shakl, aylana, qozon, doska va hokazo.

3) tuganmas, cheksiz-fazo, vaqt, kino, tarix, kuylar, havo, suv, olov, koinot, olam, dunyo va hokazo.

Test № 4.

Induksiya-ushbu testda sinaluvchiga bir nechta predmetlarning nomi aytiladi. Sinaluvchining vazifasi ana shu predmetlar qaysi ob'ektlarga va sinflarga tegishli ekanligini topishdan iborat. Original, yangi, takrorlanmas fikrlar natijalar tahlilida alohida hisobga olinadi.

1) olma, 2) benzin, 3) shahar.

Ushbu testni bajarishda sinaluvchiga har bir predmet ob'ekti va sinfini belgilash uchun 2 minut vaqt ajratiladi.

Masalan: 1) Olma - meva, hosil, ozuqa, tovar va hokazo.

2) benzin - yonilg'i, suyuqlik, tez yondiruvchi modda va hokazo.

3) shahar - poytaxt, aholi yashash joyi, Toshkent, savdo markazi, geometrik nomlanish va hokazo.

Dj.Gilford testi turli yoshdagi o'quvchilarning ijodiy tafakkur xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. SHuningdek bu metodika yordamida iste'dodli bolalarni tanlash ishlarini ham amalga oshirish mumkin.

Nazorat savollari

1. Iqtidor so'zining ma'nosini tushuntirib bering.
2. Iqtidor va qobiliyatning asosiy farqi nimada?
3. Qobiliyatning qanday turlarini bilasiz?
4. YOshlar iqtidorini qaysi vaqtdan boshlab rag'batlantirish mumkin?
5. Iqtidorni rivojlantiruvchi qanday omillar mavjud?

7-MAVZU: Muammoli o‘quvchilar bilan ishlash metodikasi (4 soat amaliy mashg‘ulot)

Ishdan maqsad: metodikalar va trening mashg‘ulotlari yordamida muammoli o‘quvchilar bilan ishlash va ularning muammolarini xal qilishga yordamlashish mumkin.

Ma’lumki, maxsus adabiyotlarda «og‘ishgan xulq» atamasi ko‘pincha deviant ahloq (deviatio – lotin tilida og‘ishgan) sinonimi bilan almashtiriladi. Kelgusida biz o‘zaro bir-birining o‘rnini to‘ldiruvchi sifatida har ikkala atamani ya’ni, «og‘ishgan», «deviant» so‘zlarini qo‘llaymiz. Bunda birinchi atama ilmiy, aniq va o‘rganilgan bo‘lgani sababli ko‘proq afzal ko‘riladi. O‘rganilayotgan tushunchaning murakkabligi hamda, uning fanlararo xarakterga ega ekanligini ta’kidlash o‘rinlidir. Hozirgi vaqtda atamadan ikki asosiy mazmunda foydalaniladi. Deviant xulq, birinchidan, «rasman o‘rnatilgan yoki haqiqatda ushbu jamiyatda yuzaga kelgan me’yorlarga mos kelmaydigan muomala va inson harakati» ma’nosida psixologiya, pedagogika va psixiatriyaning predmeti sifatida namoyon bo‘ladi. Ikkinchidan, «Inson faoliyatining ommaviy va mustaqkam shakllarga nisbatan ifodalanuvchi va rasman o‘rnatilgan yoki ushbu jamiyatda haqiqatda mavjud bo‘lgan me’yorlar va umidlarga mos tushuvchi ijtimoiy ko‘rinish» – ma’nosida u sotsiologiya, huquq, ijtimoiy psixologiyaning predmeti hisoblanadi. Ushbu qo‘llanmada biz og‘ishgan xulqni birinchi jihatdagi afzallikda – individual faollikning ko‘rinishi sifatida ko‘rib chiqishga harakat qilamiz. Ma’lumki, tushunchani ta’riflash ko‘rinishning muhim belgilarini ajratishni ko‘zda tutadi. Shu ma’noda shaxsning og‘ishgan xulqining shunday maxsus xususiyatlarini ajratish maqsadga muvofiqki, u bizga bu xulqni boshqa fenomenlardan farqlashda, shuningdek, aniq bir odamda uning mavjudligi hamda dinamikasini aniqlash zaruratiga yordam bersin.

1. Shaxsning og‘ishgan xulqi – bu umumqabul qilingan yoki rasman o‘rnatilgan ijtimoiy me’yorlarga mos tushmaydigan axloq. Boshqacha aytganda, bunday xulq mavjud qonunlar, qoidalar, an’analar va ijtimoiy buyruqlarga mos tushmaydi. Deviant xulq me’yordan og‘ishgan axloq yoki xulq sifatida aniqlaganda shuni esda tutish kerakki, ijtimoiy me’yorlar o‘zgaradi. Bu, o‘z navbatida, og‘ishgan xulqqa tarixan, o‘tkinchi xarakter beradi. Misol sifatida davr va davlat, chekishga munosabatdan va boshqalarni keltirish mumkin. SHubhasiz, deviant xulq – bu har qanday me’yor emas, balki ushbu jamiyat uchun shu davrda birmuncha muhim bo‘lgan ijtimoiy me’yorlarning buzilishidir.

2. Shaxs va deviant xulq hamda uning namoyon bo‘lishi boshqa odamlar tomonidan salbiy baholanadi. Salbiy baho jamoatchilik muhokamasi yoki ijtimoiy sanksiya (me’yorlar), shu jumladan, jinoiy jazo shakliga ega bo‘lishi mumkin.

Dastavval, sanksiyalar istalmagan xulqning oldini olish vazifasini bajaradi. Biroq boshqa tomondan ular shaxs stigmatizatsiyasi (Ma'nosini berilsa yaxshi bo'lardi) – unga tamg'a osish kabi salbiy 7 ko'rinishni olib keladi. Masalan, jazo muddatini o'tab, «me'yoriy» hayotga qaytgan odamning moslashuvidagi qiyinchiliklari ko'rinishida. Insonning yangi hayot boshlashga intilishi ko'pincha, atrofdagi odamlarning ishonmasligi va ularni rad etishi natijasida barbod bo'ladi. Deviant (giyohvand, jinoyatchi, o'z-o'zini o'ldiruvchi va q.k.) tamg'asi sekin-asta deviant barqarorlikni (o'z-o'zini his qilish) shakllantiradi. SHunday qilib, ahmoqona shuhrat xavfli yakkalanishni kuchaytiradi, ijobiy o'zgarishlarga to'sqinlik qiladi va deviant xulqning takrorlanishini keltirib chiqaradi.

3. Og'ishgan xulqning xususiyatlari shaxsning o'zi yoki atrofdagilarga ahamiyatli tarzda hayot sifatini pasaytirgan holda real zarar keltirishi hisoblanadi. Bu mavjud tartibning noturg'unligi, ma'naviy va moddiy zarar keltirish, jismoniy zo'rlik va dard-alam etkazish, sog'ligining yomonlashishi bo'lishi mumkin. Deviant xulq o'zining eng keyingi ko'rinishlarida hayot uchun bevosita xavf tug'diradi. Masalan, suitsidal xulq, zo'ravonlik jinoyatlari, «og'ir» giyohvand moddalar iste'mol qilish xulqlari. Zararning psixologik ko'rinishi o'sha odamning o'zi yoki uning atrofidagilarning aziyat chekishidir. Ushbu belgi shaklidan – destruktiv yoki autodestruktiv bo'lishidan qat'iy nazar og'ishgan xulqning parchalovchi ekanini bildiradi. Bizning nazarimizda radikallik, kreativlik va marginallik kabi yaqin ijtimoiy ko'rinishlar og'ishgan xulq bo'la olmaydi va ushbu belgini qoniqtirmaydi. Garchi ular ham umumqabul qilingan me'yorlardan cheklanib, aholining konservativ holatga mayli bo'lgan qismida g'ashlik uyg'otsada, bu fenomenlar jamiyat uchun xatardan ko'ra foydaliroqdir. Xullas, radikal moyil bo'lgan shaxslar jamiyatni tubdan yangilashni maqsad qiladilar, bu esa ularda istiqbolli o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Kreatorlar nostandartligi bilan farqlanib, tadqiqotchilar va ilk ochuvchilar sifatida chiqadilar. Marginallar ijtimoiy me'yorlarning chegaralarini kengaytirgan holda o'zlarini ko'pchilikka qarshi qo'yadilar. Sanab o'tilgan fenomenlar uyg'unlashishi mumkin. Masalan, ko'pincha o'smirlar xulqi barcha uchta tendensiyani o'zida aks ettiradi pirsing, tatuirovka yoki hatto chandiqli bilan eksperiment o'tkazgan o'smirni, albatta, deviantlar guruhiga kiritish mumkin emas. Biroq heroin iste'mol qiluvchi o'smir hayot uchun yuqori xatarli og'ishgan xulqni yaqqol namoyish qiladi. SHunday qilib, og'ishgan xulq o'z mohiyati bo'yicha destruktivdir.

4. Xulq og'ishini takrorlanuvchi (ko'p marotaba yoki uzoq muddatli), deb xarakterlash mumkin. Agar etti yoshli bola ota-onasidan so'ramay shirinliklar uchun uncha katta bo'lmagan mablag'ni olgan bo'lsa, kelgusida ijtimoiy tartibni buzmasa, ushbu xulqni og'ishgan sifatida ta'riflash odobdan bo'lmaydi. Aksincha,

o'smir tomonidan doimiy tarzda anglangan holda pul o'g'irligi sodir etilsa – bu og'ishgan xulq shakllaridan biri hisoblanadi.

5. Xulqni og'ishgan, deb tasnif qilish uchun u avvalo, shaxsning umumiy yo'nalganligi bilan muvofiqlashishi zarur. Bunda xulq nostandart vaziyatlar oqibati (masalan, jarohatdan keyingi sindrom doirasida axloq), inqirozli vaziyat oqibati (masalan, yaqin odamining o'limi tufayli birinchi 8 oy davomidagi qayg'u reaksiyasi) yoki o'z-o'zini muhofazalash oqibati (masalan, hayot uchun real xavfning mavjudligida) bo'lmasligi lozim.

6. Og'ishgan xulqning xususiyatlaridan yana biri u tibbiy me'yorlar chegarasida ko'rib chiqiladi. U garchi patologik holat bilan uyg'unlashsa-da, psixik kasalliklar yoki patologik holat bilan tenglashtirilmasligi darkor. Psixik parokandalik holatida psixik kasal odam patologik xulqni namoyon qilishi tabiiydir. Patologik xulq tibbiy me'yorlardan og'ishadi va darajasi tibbiy aralashuvni talab qiladi va psixiatriyada, masalan, psixik kasallarning deviant xulqi sifatida o'rganiladi. Patologik xulq - kasallik holati ta'siri ostida shaxsning o'z harakatlarini anglash va nazorat qilish qobiliyatining ahamiyatli tarzda pasayishini nazarda tutadi. Ayni damda muayyan sharoitlarda og'ishgan xulq patologik ko'rinishga o'tishi mumkin. Masalan, muhtoj bo'lib qolgan xulq tizimli kasallikka o'sib o'tishi mumkin – piyonistalik, giyohvandlik. SHunday qilib, og'ishgan xulqli shaxs «sog'liq – kasallik oldi – kasallik» psixopatologik ruhida istalgan joyni egallashi mumkin.

7. Og'ishgan xulqning xususiyatlaridan yana biri u ijtimoiy moslashishni izdan chiqishining turlicha ko'rinishlari bilan birga boradi. Ushbu xulq kasallik yoki o'limga olib kelishi shart emas, biroq u tabiiy suratda ijtimoiy moslashishning izdan chiqishi holatini keltirib chiqaradi. Moslashishning izdan chiqishi holati, o'z navbatida, shaxsning og'ishgan xulqini mustaqil sababi bo'lishi mumkin. 8. Og'ishgan xulqning oxirgi belgisi sifatida uning ifodalangan individual va yosh-jinsiy o'ziga xosligini ta'kidlash mumkin. Og'ishgan xulq dastavval, shaxsning jamiyatda tashqi mavjudligini aks ettiradi. U «ichki» jihatdan o'ta turli-tuman bo'lishi mumkin. Deviant axloqning bir xil turlari har xil odamlarda turli yoshda turlicha kuzatiladi. Odamlarning individual farqlanishi xulq sabablari, ko'rinish, dinamika shakllari, ifodalanganlik belgisi va darajasiga dahldordir. Masalan, deviatsiya shakli va uning ifodalanganlik darajasi shaxsning og'ishgan xulqini birmuncha yaqqol tavsiflash hisoblanadi. Ular to'la beozor ko'rinishdan shaxsning hayotiy faoliyatini kuchli buzilishigacha o'zgartirishi mumkin. Boshqa muhim individual xususiyat odamning og'ishgan xulqni qanday o'zi uchun begona, istalmagan xulq sifatida, vaqtinchalik qoniqtiruvchi yoki oddiy va maftunkor xulq sifatida qarashiga taalluqlidir. Shuning uchun shaxsning og'ishgan xulqqa

munosabati (shaxsiy nuqtai nazari) ko'p hollarda uning taqdirini belgilaydi. Barcha yuqorida aytilganlardan kelib chiqib, og'ishgan (deviant) xulqqa quyidagicha ta'rif berish mumkin – bu shaxsning birmuncha muhim ijtimoiy me'yorlardan og'uvchi, jamiyat yoki uning o'ziga zarar etkazuvchi, shuningdek, unda ijtimoiy moslashishning izdan chiqishi bilan birga boruvchi turg'un xulqidir. Individual darajadagi deviant xulq anchagina muammoli hisoblanadi. Chunki shaxsning o'zi va atrofdagi odamlar hayoti uchun zarar keltirishi, deviant xulqli shaxsning ijtimoiy muhit bilan nizoli vaziyatda bo'lishi va unda ijtimoiy moslashishning izdan chiqishi kabi salbiy fenomenlar bilan bog'liq bo'ladi. Xususan, og'ishgan xulq shaxsiy darajada – bu shaxsning deviant xulq va hayot tarzi shaklida yuzaga chiquvchi ijtimoiy nuqtai nazardir.

Ma'lumki, ko'pchilik odamlar istasalar jamiyatga nisbatan o'z nuqtai nazarlarini o'zgartirishlari mumkin. Ko'pgina fanlarda ko'rinishlarni «me'yoriy» va «anomal»ga bo'lish qabul qilingan. Masalan, tadqiqotchi J.Godfruaning haqqoniy e'tirozi bo'yicha «qanday xulqni me'yoriy, deb hisoblash mumkin», degan savol inson xulqini, shu jumladan, og'ishgan xulqni tushuntirish uchun markaziy hisoblanadi. Shuning uchun «me'yoriy» «nome'yoriy» yoki «patologik» xulq tushunchasining ma'nosiga hayotiy ta'rif berish murakkab, ular orasidagi chegara esa o'ta noaniq. Shunga qaramay, ilmda va kundalik hayotda ushbu tushunchalar birgalikda foydalaniladi. Bunda normal xulq atamasi ostida, qoidadagidek, og'riqli xafagarchilik bilan bog'liq bo'lmagan, shu bilan birgalikda, ko'pchilik odamlar uchun xarakterli bo'lgan me'yoriy - ma'qullangan xulq tushuniladi. Shunga o'xshash, nome'yoriy xulqni quyidagicha bo'lish mumkin: me'yoriy ma'qullanmagan, patologik, nostandart. «Me'yoriy» xulq deb, qat'iy mazmunda ayni vaqtda qabul qilingan me'yor - o'lchovga muvofiq keluvchi barcha narsalar hisoblanadi. Me'yorlarni olish usullarini ko'pincha mezon, deb ataydilar. Eng ko'p tarqalgan va umumiy hisoblangan mezonlardan biri – rivojlanish va taraqqiyotda uchraydigan darajalarni hisoblash yordamida istalgan ko'rinish uchun me'yorni aniqlashga imkon beruvchi statistik mezon (usul) hisoblanadi.

Matematik statistika nuqtai nazaridan tez-tez, ya'ni 50 foizdan kam bo'lmagan hollarda uchraydigan hamma narsa me'yoriydir. Me'yoriy taqsimot qonuniga muvofiq ravishda 2-3 foiz odamlar «me'yoriy»dan ikki tomon bo'yicha ko'pchilik muayyan bir sifat bo'yicha (intellekt, muloqotchanlik, hissiy turg'unlik) xulqning yaqqol buzilishiga, har ikki tomondan 20 foizi esa nisbatan katta bo'lmagan og'ishlarga ega. Statistik mezon ifodalanish va hayot uchun xatar darajasi bo'yicha axloqning sifat-miqdoriy bahosi bilan uyg'unlashadi. Masalan, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish aqlli chegaralarda (katta bo'lmagan doza va

chastotada) me'yoriy ko'rinish deb tan olinadi, biroq uni suiiste'mol qilish og'ishganlikni anglatadi. Boshqa tomondan odamning o'zi yoki atrofdagilar hayoti uchun to'g'ridan-to'g'ri xavf tuqdiruvchi axloq uning chastotasi, ba'zan esa ifodalanganlik darajasidan qat'i nazar og'ishgan sifatida baholanadi, masalan, suitsid yoki jinoyat. Gumanitarda fanlar statistika bilan bir qatorda shaxs axloqining me'yoriyligi nome'yoriyligini baholashning maxsus mezonlaridan ham foydalaniladi: psixopatologik, ijtimoiy-me'yoriy va individualpsixologik.

Psixopatologik mezonlardan tibbiyotda foydalaniladi. Uni shaxsning og'ishgan xulqi va boshqa sohalarda qo'llashga qiziqtiradigan narsalar orqali aniqlash mumkin. Ehtimol, bu deviant xulq tadqiqotlarining an'anaviy ravishda klinik sharoitlarda olib borilishi bilan bog'liqdir, medikamentoz terapiya esa bunday hollarda keng tarqalgan hisoblanadi. Sanab o'tilgan shakllar muammoning xarakteri bilan uyg'unlashganda murakkabliklar va tashqi belgilarning noaniqligi bilan xarakterlanadi. Masalan, «xarakter aksentuatsiyasi – bu uning me'yorida boshqalarga nisbatan yaxshi va hatto ko'tarinki mustaqkamlikda psixogen ta'sirlarning muayyan turiga munosabatda tanlangan zaiflik ma'lum bo'ladigan alohida chiziqlari o'ta kuchaytirilgan ko'rinish. Ma'lumki, qator hollarda aksentuatsiya qonunga qarshi harakat, suitsidal xulq, giyohvand moddalarni iste'mol qilish kabi og'ishgan xulq bilan uyg'unlashadi. SHuning uchun ham ayni damda aksentuatsiyalangan ko'pchilik odamlarning xulqi og'ishgan hisoblanmaydi. K.Leongardning fikriga ko'ra rivojlangan davlatlarda aholining 50 foizi aksentuatsiyali shaxsga taalluqlidir. Bunda ularning ko'pchilik qismi me'yoriy axloqni namoyish qiladi va hatto jamiyat oldida alohida xizmatlarga ham egaligi namoyon bo'ladi.

Navbatdagi ijtimoiy-me'yoriy mezon jamiyat hayotining turli sohalarida o'ta muhim ahamiyatga ega. Har bir odamning axloqi har kuni baholanadi va turli-tuman ijtimoiy me'yorlar yordamida boshqariladi. (Ijtimoiy me'yorlar, uning turlari va harakat mexanizmlari tushunchalari keyingi bo'limda yoritiladi.) Ijtimoiy-me'yoriy mezonlarga muvofiq axloqning ayni damda jamiyat talablariga mos tushishi me'yoriy, deb anglanadi va ma'qullanadi. Og'ishgan xulq esa aksincha, asosiy jamoaviy ko'rsatmalar va qadriyatlarga ziddir. Jamiyatning o'zi o'zgarsa, unda amal qilayotgan ijtimoiy me'yorlar ham o'zgaradi. Masalan, sho'rolar davlatida «kommunizm quruvchisi» sifati burch tuyg'usi, g'oyaga sadoqat, jamoaviy mas'uliyat, birlashgan tafakkur kabi keng yoyilgan g'oyalar bo'lgan. Qayta qurish vaqtidan boshlab, shaxsiy tashabbuskorlik, mustaqillik, tashabbuskorlik, tadbirkorlik muhim rol o'ynay boshladi. Ijtimoiy-me'yoriy mezon nuqtai nazaridan xulq me'yoriyligining yetakchi ko'rsatkichi shaxsning ijtimoiy moslashganlik darajasi hisoblanadi. Bunda me'yordagi, muvaffaqiyatli moslashuvi

qadriyatlararo, individning xususiyatlari va uni o‘rab turgan ijtimoiy muhitdagi talablar, qoidalarining maqbul muvozanati bilan xarakterlanadi.

Shubhasiz, ijtimoiy talablarni yaqqol inkor etish kabi individuallikning namoyon bo‘lishi, masalan, konformizm shaklida – shaxs manfaatlarini muhit bosimiga to‘liq bo‘ysundirish ham birdek muammo hisoblanadi. Etarlicha moslashmaganlik – bu shaxsiy ahamiyatli bo‘lgani kabi muhit talablarini qabul qilish va bajarishga, shuningdek, o‘z individualligini aniq ijtimoiy sharoitlarda ro‘yobga chiqarishi sust layoqat holati.

Ijtimoiy moslashuv sustligining ijtimoiy va individual ko‘rinishlarini ajratish mumkin. Moslashuv sustligining ijtimoiy ko‘rinishlari quyidagilar hisoblanadi:

- past o‘zlashtirish, o‘z mehnati bilan mablag‘ ishlab topishga layoqatsizlik;
- hayotiy muhim sohalarda surunkali yoki yaqqol ifodalangan omadsizlik (oilada, ishda, shaxslararo munosabatlarda, sog‘likda);
- qonun bilan nizolar;
- yakkalanib qolish.

Moslashmaganlikning individual ko‘rinishlari sifatida quyidagilarni ko‘rib chiqish mumkin:

- ijtimoiy talablarga munosabati yuzasidan salbiy ichki tartib (ular bilan kelishmaslik, tushunmaslik, norozilik, qarshi harakat);
- o‘zining mas‘uliyatdan qochishga intilishida atrofdagilarga ko‘tarinki e‘tiroz bildirish, egotsentrizm;
- surunkali hissiy noturg‘unlik;
- o‘z-o‘zini boshqarishning besamarligi;
- kelishuvchanlik va kommunikativ ko‘nikmalarning zaifligi;
- reallikni kognitiv buzib ko‘rsatish.

Muammoli o‘quvchilar bilan ishlash uchun testlardan namunalari

Siz qanday pedagogsiz?

Keltirilgan savollarga taklif etilgan javoblardan sizning fikringizga mos tushadiganini tanlab javob bering. Javob berish uchun uzoq o‘ylanib o‘tirmang. Hayolingizga kelgan birinchi javobni berishga harakat qiling. Iloji boricha tez va samimiy javob berishga intiling.

«Ha», «Ba‘zan», «Yo‘q»

1. Bolaning ba‘zi savollariga: « Qachon katta bo‘lganingda o‘shanda aytaman»-deb javob qaytarasizmi?
2. Mayda harajatlar uchun bolaga pul berasizmi?
3. Agar bolani biron nimada (biron masalada) inkor qilsangiz, unga sababini tushuntirib berasizmi?

4. Bolaning sizga beradigan yordamidan foyda kam yoki umuman bo‘lmasligini bila turib, unga xo‘jalik ishlarini bajarishda sizga yordam berishiga yo‘l qo‘yasizmi?

5. Siz bolaga nisbatan bo‘lgan munosabatda arzimas (kichik) yolg‘onning bo‘lishi mumkin deb hisoblaysizmi?

6. Siz bolada kuzatuvchanlikni rivojlantirish uchun har qanday hodisalardan foydalanasizmi?

7. Bolalar ishtirokida tanishlaringizni tanqid qilishni o‘zingizga ravo ko‘rasizmi?

8. Bolani aldash kerak emas, deb hisoblaysizmi?

9. Siz xatto kichkintoy bolalarga ham barcha hayotiy faktlarni to‘la tushuntirib berish kerak deb hisoblaysizmi?

10. Tarbiya bo‘yicha kitoblar o‘qiysizmi?

11. Siz, xatto eng kichik bolalar ham o‘z siriga ega bo‘lishga haqli deb hisoblaysizmi?

12. Agar bola ovqatlanganda idishda ovqatni qoldirsa (ovqatni oxirigacha emasa) uni jazolash bilan qo‘rqitish hollari bo‘lib turadimi?

13. Bolada mustaqillik va o‘ziga ishonchlikni hissini rivojlanishiga harakat qilaysizmi?

14. Bola quvonchini baham ko‘ra olishni bilasizmi?

15. O‘zingizni bo‘sh vaqtingizni bolalar bilan maroqli o‘tkaza olasizmi?

16. O‘z farzandingiz iqtidorini namoyish qilishni yoqtirasizmi?

17. Siz bir aytgandayoq aytganingizni qildirsa olasizmi?

18. Agar bolangiz injiqlik qilayotgan bo‘lsa. Siz butunlay xotirjamlikni saqlay olasizmi?

19. Farzandlaringiz do‘stlari bilan do‘stlikni oson bog‘lay olasizmi?

Javoblar	SAVOLLAR																		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Ha	0	3	3	4	0	5	1	3	0	4	3	0	5	3	5	0	5	5	4
Ba‘zan	2	4	2	3	3	2	2	4	3	2	2	1	1	2	1	1	0	1	2
Yo‘q	5	1	0	0	4	0	4	1	4	0	1	4	0	0	0	4	0	0	0

Test kalitidan foydalangan holda o‘z javoblaringizga baho qo‘yib chiqing va ularni jamlang.

Baholar izohi:

25 balldan kam bo‘lsa: - qattiqqo‘llik- yaxshi tarbiyaning yagona elementi emas. Sizning bu prinsipingiz bilan bolani quvnoq va barqaror kishi qilib tarbiyalash og‘ir bo‘ladi.

26-56 ball: Sizning prinsipingiz umuman to‘g‘ri, lekin sizga faqat mantiqiy bo‘lishlik etarli emasdek tuyulmayaptimi, yanada realroq (amaliyroq) bo‘lish kerak.

56 balldan yuqori: Sizning toqatingiz va bola psixologiyasini bilishingiz, so‘zsiz, muvaffaqiyatga olib keladi. Kimki sizni yaxshi tarbiyachi deb hisoblasa, u haq deb o‘ylaymiz.

“Kaktus” metodi

Kerakli jihoz: rangli qalamlar, A-4 formatdagi qog‘oz.

Psixolog o‘quvchiga qog‘ozga o‘zi yoqtirgan va tassavvur qilgan kaktus rasmini chizishni taklif etadi. Rasm chizish vaqtida savol berish va ortiqcha tushuntirishlar berilmaydi. Rasm chizib bo‘lgandan keyin suhbat o‘tkaziladi.

1. Kaktus xonakimi yoki yovvoyimi?
2. Uni ushlab mumkinmi?
3. Kaktusni parvarish qilsa unga yoqadimi?
4. Kaktusga yaqin qanday gullar bor?
5. Kaktus o‘sganda qanday o‘zgarish bo‘ladi?

Natijalar tahlili. CHizilgan rasmlarga qarab psixolog o‘quvchidagi emotsional holatlarni aniqlaydi.

Jahldorlik kuchli – kaktusda tikon soni ko‘p chizilsa, tikonlari uzun va yaqin joylashgan bo‘lsa.

Impulsivlik birinchi tashqi turtki yoki his-tuyg‘ular ta’siridayoq o‘ylab o‘tirmay, ma’lum so‘zlarni aytib yuborishga, harakatlarni bajarishga moyillik ifodalanadigan xarakter xislati- rasmni bosib chizish, alohida ajratilgan chiziqlar.

Egotsentrizm o‘z shaxsiy manfaatlari va ehtiyojlarini qondirishga kuchli hirs qo‘yish – rasm katta va varoqning o‘rtasida joylashgan bo‘lsa.

Tobelik, ishonchsizlik – rasm kichkina va varoq pastida bo‘lsa.

Ochiqlik va namoyishkoronalik – noaniq shakl, kurtaklar chizilsa.

Ehtiyotkorlik va yashirinlik – kaktus chetlarida zigizak chizilgan bo‘lsa.

Optimizim kelajakka ishonch bilan to‘lib-toshgan ijobiy harakter hislati yoki emotsional holat-yorqin ranglardan foydalansa.

Xavotirlanish – to‘q ranglardan foydalanib, shtrixlar chizilsa.

Nozik did egasi – kaktusni gullagani, chiroyli shakl va bezak berilsa.

Ekstravert tevarak-atrofdagi odamlarga, tashqi hodisalarga yo‘nalish bor agarda, rasmda boshqa kaktuslar va gullar chizilgan bo‘lsa.

Introvert shaxsning o‘z fikrlari, sezgilari, kechinmalari va his-tuyg‘ulariga tayanishi agarda, faqat bitta kaktus chizilgan bo‘lsa.

Oilaviy himoyaga intilish – gultuvak chiroyli bezalgan bo‘lsa.

YOlg‘izlikka intilish – yovvoyiga o‘xshagan kaktus chizilsa.

O'quvchining maktabga, bilim olishga va maktabdoshlarining unga bo'lgan munosabatini aniqlash

O'quvchiga jadvalda berilgan savollarga o'ziga ma'qul bo'lgan javoblarning faqat bittasini tanlab belgilashi taklif etiladi.

№	SAVOLLAR	JAVOBLAR
1.	Maktabda yoki kolejda o'qish senga yoqadimi?	Ha Bilmadim yo'q
2.	Sen har doim ta'lim muassasasiga bajonidil borasanmi yoki uyda qolishni istaysanmi?	Bajonidil boraman Har doim har xil Ko'proq uyda qolishni xohlayman
3.	Agar o'qituvchi ertaga hamma o'quvchilar maktabga kelishi shart emas deb qolgudek bo'lsa, sen qanday yo'l tutasan?	Maktabga borar edim Bilmadim Uyda qolar edim
4.	Senga ma'lum sabablarga ko'ra darslarning qoldirilishi yoqadimi?	YOqmaydi Har doim ham emas YOqadi
5.	O'qituvchi uy vazifasi bermasligini xohlarmiding?	Xohlamas edim Bilmadim Xohlar edim
6.	Ta'lim muassasasida faqatgina tanaffus bo'lishini xohlarmiding?	Yo'q Bilmadim Xohlar edim
7.	Ota-onangga va do'stlaringga o'qishing va u joy haqida gapirib berasanmi?	Doim Kamdan-kam Yo'q gapirmayman
8.	Sen o'qituvchining fe'lini yumshoqroq bo'lishini xohlarmiding?	Menga o'zimning o'qituvchim yoqadi Aniq bir narsa deyish qiyin Xohlar edim
9.	Sinfda do'stlaring ko'pmi?	Ko'p Kam Do'stlarim yo'q
10	Senga sinfdoshlaring yoqadimi?	YOqadi Unchalik emas yoqmaydi

Natijalar tahlili.

Har bir javob uchun-3 ball, oraliq javob uchun -1 ball, oxirgi javob uchun-0 ball.

Eng yuqori ball-30 ball.

25-30 ball. O‘qishga faolligi yuqori, o‘quvchining ta’lim muassasasiga va o‘ziga bo‘lgan munosabati yaxshi shakllangan.

20-24 ball. Maktabga nisbatan munosabati me’erida shakllangan.

15-19 ball. Ta’lim muassasasiga bo‘lgan munosabati ijobiy shakllangan bo‘lsada, lekin o‘quv jaraeni uni qiziqtirmaydi.

10-14 ball. O‘zini o‘quvchi sifatida his etish shakllanmagan.

10 balldan past. Ta’lim muassasasiga, o‘qishga munosabati salbiy.

8-MAVZU: O‘quvchilarda o‘zini-o‘zi boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llari (4 soat amaliy mashg‘ulot)

Ishdan maqsad: Trening mashg‘ulotlari yordamida o‘quvchilarda o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish.

“Biz to‘g‘ri tinglay olamizmi” testi.

Quyidagi javoblar yordamida har bir savol bo‘yicha o‘zingizni baholang:

1-hech qachon bunday qilmayman;

2-kamdan kam shunday qilaman;

3-deyarli har doim;

4-har doim.

1) Atrofdagilarni fikrlarini bo‘lmasdan gapirib olishlariga imkon beramanmi?

2) Insonlar bilan suhbat jarayonida berkitilgan mohiyatdagi gaplarni aniqlay olamanmi?

3) Eshitgan ma‘lumotlarimni eslab qolish qobiliyatini rivojlantiryapmanmi?

4) Eshitgan ma‘lumotlarimning zaruriy qismlarini yozib boramanmi?

5) Ma‘lumotlarni yozishda muhim qismlarni ajratib borishga harakat qilamanmi?

6) So‘zlovchiga uning ma‘lumotlarini asosiy qismini yaxshiroq eslab qolish uchun qayta gapirib beramanmi?

7) So‘zlovchini yoqtirmasam, yoki uning ma‘lumotlarini keraksiz, zerikarli deb bilsam uni to‘xtatishga harakat qilamanmi?

8) So‘zlovchining nutqi mening fikrlarimdan farq qilsa u bilan tortishib qolishdan o‘zimni olib qochamanmi?

9) Tinglash jarayonida o‘zimni chalg‘ib qolganimni sezib qolamanmi?

10) Atrofdagilarning gaplariga chinakam qiziqish bilan munosabatda bo‘lamanmi?

Ballar miqdori:

32va undan ortiq ball – siz ideal tinglovchisiz;

27-31 ball – o‘rtadan yuqoriroq darajadagi tinglovchi;

22-26 ball – tinglash qobiliyatini rivojlantiruvchi qo‘shimcha darslar **21 va undan kam ball** – ko‘p ma‘lumotlarni yuzaki, ahamiyatsiz qabul qiladi.

S.G. Korchaginaning “YOlg‘izlik” diagnostik so‘rovnomasi

Testdan maqsad: YOlg‘izlikni his qilishning chuqurligini diagnostika qilish.

Test yo‘riqnomasi: Sizga quyida 12 ta savol va ularga mos 4 ta javob taqdim etiladi. Javoblardan o‘zingizga mos tushadigan birini tanlang va belgilang

T/r	Savollar	Javob variantlari			
		Har doim	Ko‘pincha	Ba‘zida	Hech qachon
1.	Atrofdagilar (do‘stlaringiz) tomonidan tushunilmagan vaziyatlarga tushib turasizmi?				
2.	Sizda, xaqiqatda hech kimga kerak emasligingiz to‘g‘risidagi fikrlar paydo bo‘ladimi?				
3.	Butun olamda yolg‘izdek his qiladigan vaziyatlar bo‘ladimi?				
4.	Do‘stona muloqot jarayonida ham qandaydir etishmovchilik his qilasizmi?				
5.	Sizda, butun umrga yo‘qotilgan, qaytib kelmaydigan narsalarga nisbatan kuchli sog‘inch hissini paydo bo‘lib turadimi?				
6.	Sof muloqot imkoniyatini bermaydigan yuzaki ijtimoiy aloqalardan to‘yganingizni his qilasizmi?				
7.	Sizda boshqa odamlarga nisbatan tobelik hissi mavjudmi?				
8.	Hozirgi kunda boshqa odamlarning dardiga sof dardkashlik ko‘rsata olasizmi?				
9.	Odamlarga hamdarligingizni, ularni tushunayotganingizni ko‘rsatib bera olasizmi?				
	Boshqa odamlarning yutuq va omadlari o‘z				

10.	omadsizligingizdan achinish, o'zingizni				
11	Murakkab hayotiy vaziyatlarni xal qilishda o'z mustaqilligingizni namoish qila olasizmi?				
12	Hayotiy vazifalarni mustaqil xal qilish uchun etarlicha imkoniyatingiz borligini his qiliasizmi?				

Test natijalarining tahlili va interpretatsiyasi

So'rovnomatahlili juda oddiy. Sinaluvchilarning javoblariga quyidagicha ballar qo'yiladi:

har doim-4, ko'pincha-3, ba'zida-2, hech qachon-1.

Yolg'izlik namoyon bo'lish darajasi quyidagicha:

12-16 ball – hozirgi vaqtda yolg'izlik hissi mavjud emas;

17-27 ball – yolg'izlikning chuqur bo'lmagan darajasi;

28-38 ball – aktual yolg'izlikni chuqur his qilinishi;

39-48 ball – yolg'izlikni juda chuqur his qilinishi, bu holatga mukasidan ketish.

Namoyishkoronalik testi

Testdan maqsad sinaluvchilarning namoyishkoronalik darajasini aniqlash. Namoyishkoronalik–murakkab, ko'p bosqichli xarakteristikadir. Bu xam «O'zini ko'rsatish», ijobiy e'tibor qaratishdan qoniqish, ham isterik reaksiyalardir. Namoyishkorona shaxslar deyarli har doim teatral effektlarga moyil bo'ladilar, ular juda xam yaxshi artistlar.

Ko'p hollarda psixosomatik kasalliklar bilan kasal bo'ladilar, bu mas'uliyatdan qochish belgilaridan biri hisoblanadi. Ular o'zlarining hozirgi holatlaridan ahamiyatliroq ko'rinishga harakat qiladilar. Namoyishkoronaligini yorqin ifoda etuvchi shaxslar hissiyotlarini yorqinligi va samaraliligi ularning qiziqishlari va tuyg'ularini yuzakiligidan dalolat beradi.

Ular yangi sotsiumlarga odatda oson moslashadilar. Biroq o'z rollari, sotsiumdagi vazifalari va atrofdagilarni baholarini tez-tez o'zgartirib turadilar. Bu holat u yoki bu darajada ijtimoiy aloqalarni buzilishi va hattoki dezadaptatsiyaga ham olib kelishi mumkin. Bu shaxslar ko'pincha fantaziyaga beriluvchan

bo‘ladilar, bunday hayollar real vaziyatlarni ular uchun o‘zgartirib boshqa jihatdan ko‘rishga undaydi.

Egotsentrizm barcha namoyishkorona shaxslarga mos holat atrofdagi barcha hodisalarni o‘z ahamiyatlilik darajasi asosida ko‘rishadi.

Namoyishkorona tip vakillariga ilmiy, tahliliy xarakterdagi lavozimlar tavsiya etilmaydi. Ularga qisqa vaqt mobaynida qandaydir hom-ashyo, tashkilot va shu kabi narsalar to‘g‘risida yaxshi fikr uyg‘otish kerak bo‘ladigan ishlar mosdir.

Yo‘riqnoma: quyidagi savollarni diqqat bilan o‘qing. Har bir savolga «Ha» yoki «Yo‘q» deb javob bering. Agar ma‘lum bir javobni tanlasha qiynalayotgan bo‘lsangiz, hayotingizning so‘nggi oyini eslab ko‘ring. So‘nggi oyda nima ko‘proq bo‘lganini o‘ylab ko‘ring. Lekin javoblar ustida ko‘p bosh qotirmang. Odatda hayolingizga kelgan birinchi javob to‘g‘ri bo‘ladi.

Topshiriqlar:

1. Bir joyda o‘tira olmaydigan holatlarga ham tushib qolasizmi?
2. Sizda nimanidir noto‘g‘ri qilganligingiz to‘g‘risida fikrlar bo‘lib turadimi?
3. Guruhda hammaning diqqat markazida bo‘lasizmi?
4. Sizda ishga va o‘qishga borish istagini yo‘qotadigan, asabiylashtiradigan nizolar va kelishmovchiliklar bo‘lib turadimi?
5. Hayotingizda qiziqarli narsalar juda ko‘p deb ayta olasizmi?
6. Badiiy yoki artistik to‘garaklarda qatnashgan bo‘larmidingiz(yoki hozir qatnasharmidingiz)?
7. Atrofdagilarning Siz haqingizdagi fikrlariga ahamiyat bermaysizmi?
8. Ba’zida ko‘nglingiz ayni, qayt qilgingiz kelib qoladimi?
9. Tanishlaringiz bilan har doim ochiqmisiz?
10. Ba’zida boshingiz og‘rib turadimi?
11. Atrofdagilar bilan ularga asl munosabatingizni bildirmay turib yaxshi munosabatda bo‘la olasizmi?
12. Endigina tanishgan odamingiz bilan suhbatlashish turishga qiynalasizmi?
13. O‘z faoliyatingizga har doim jadallik bilan kirishasizmi?
14. Oilaviy hayotingiz tanishlaringiznikidan yomon emas deb hisoblaysizmi?
15. Ba’zida ichingizdagini urushib chiqarib tashlagingiz keladimi?
16. Ishtaxangiz yaxshimi?
17. Murakkab masalalardan chalg‘ib, ularni o‘ylamay qo‘yishingiz osonmi?
18. O‘zingizni juda uyatchang deb hisoblaysizmi?
19. So‘nggi yilda o‘zingizni yaxshi his qilganingiz to‘g‘rimi?
20. Ko‘p tomoshabilar oldiga saxnaga chiqish siz uchun qiyinmi?
21. Sizda yurak urishi tezlashib ketadigan holatlar ko‘p bo‘ladimi?

22. Boshqa odamlarga nisbatan diqqatingizni jamlashingiz qiyinmi?
23. Avvalgi kunlarda nega kayfiyatingiz bo'lmaganligini unutib qolgan vaziyatlar ham bo'lganmi?
24. O'zingizni xech qachon xozirgidek yaxshi qilmaganligingiz rostmi?
25. Teatr tomoshasida rol o'ynashingiz kerak bo'lsa o'zingizni unutib qo'yadigan darajada rolga kirishib ketishingiz mumkinmi?
26. Yangi vaziyatga osonlikcha moslasha olasizmi?
27. Ertalablari o'zingizni uyquga to'ygandek, dam olgandek his qilasizmi?
28. She'rlarni osonlikcha o'qib bera olasizmi?
29. Atrofdagilarning hamdardligiga erishish uchun odamlar o'z qiyinchiliklarini bo'rttirib ko'rsatadilar deb hisoblaysizmi?
30. So'nggi paytlarda ko'z nuringiz biroz pasayganini sezdingizmi?
31. Sizni tez jaxlingiz chiqadigan, lekin huddi shunday tez jaxldan tushadigan deb hisoblash mumkinmi?
32. O'zingizni juda yomon qilsangiz ham atrofdagilarning raxmdilligini keltira olmaysizmi?
33. Ko'pincha o'zingizni xorg'in his qilasizmi?
34. Taqdiringizdan qoniqasizmi?
35. Kuchli ichki bexaxavotirlikka moyilmisiz?
36. Eng zerikarli hikoyani ham jo'shqinlik bilan aytib, atrofdagilarni o'zingizga qaratib tura olasizmi?

Natijalar tahlili

Quyidagi raqamlar ostidagi savollarga «Ha» javoblarining soni hisoblanadi: 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 11, 13, 17, 21, 22, 25, 26, 28, 30, 33, 35, 36.

Quyidagi raqamlar ostidagi savollarga «Yo'q» javoblarining soni hisoblanadi: 5, 7, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 23, 24, 27, 29, 31, 32, 34.

Bu ikki javoblar miqdorini qo'shing, natija quyidagicha bo'ladi.

0-7 ball. Namoyishkoronalikning quyi darajasi. Sinaluvchining o'zini ifodalash bilan bog'liq muammolari mavjud. Ba'zida salbiy kechinmalarga haddan ziyod ko'p e'tibor qaratadi. Boshqalar bilan munosabatga kirishishi qiyin. Muloqotda o'z hissiyotlarini ko'rsatmaydi.

8-16 ball. Namoyishkoronalikning o'rta, normal darajasi. O'zini ifodalash bilan bog'liq muammolar mavjud emas. Salbiy kechinmalarni siqib chiqarmaydi, lekin ularga haddan ziyod ko'p e'tibor ham qaratmaydi. Atrofdagilar bilan tez munosabatga kirishmaydi, lekin izolyasiyalanib ham qolmaydi. Muloqotda emotsiyalarga berilai, lekin normadan oshmaydi.

17-29 ball. Namoyishkoronalikning yuqori darajasi. Artistlik va teatral effektlarga moyillik bor. Salbiy kechinmalar osonlik bilan chiqarib tashlanadi. Dalillar inobatga olinmaydi, tuyg‘ular ustunlik qiladi. Atrofdagilar bilan tez chiqishadi. Muloqot jarayonida hissiyotlarga o‘ta beriluvchan.

30-36 ball. Namoyishkoronalikning eng yuqori darajasi. Fantaziyalarga beriluvchan arntistlik ijtimoiy munosabatlarda muammolarga olib keladi. Ko‘pincha isterikalarga beriladi. Psixosomatik kasalliklarga moyil. Ratsional baholashi qiyin. Agar unga nisbatan simpatiya ko‘rsatilsa, ishontirish oson bo‘ladi. Rad etilishni qabul qilishi qiyin.

D.Rassel va M.Fergyusonning “Yolg‘izlikni sub’ektiv his qilish darajasining diagnostikasi” metodikasi

Yo‘riqnoma:

Quyida Sizga bir qator mashqlar taqdim etiladi. Ularning har birini o‘qib, tahlil qilib, Sizningcha ular Sizning hayotingiz mobaynida qanchalik takrorlanishini 4 ta javob varianti «ko‘pincha», «ba’zida», «kamdan-kam» va «hech qachon» yordamida javob berishga xarakat qiling. Tanlagan javob variantingizni «+» belgisi bilan belgilang.

Natijalar tahlili va interpretatsiya:

Har bir javob variantlari hisoblab chiqiladi. «Ko‘pincha» javoblar miqdori 3ga, «ba’zida» javoblar miqdori 2 ga, «kamdan-kam» javoblar miqdori 1 ga va «hech qachon» javob varianti 0ga ko‘paytiriladi. Yolg‘izlikning eng yuqori ko‘rsatkichi -60ball.

Yolg‘izlikni his qilishning eng yuqori darajasi- 40 - 60- ballgacha, 20-40- ballgacha o‘rta daraja, 0-20- ballgacha quyi darajani tashkil qiladi.

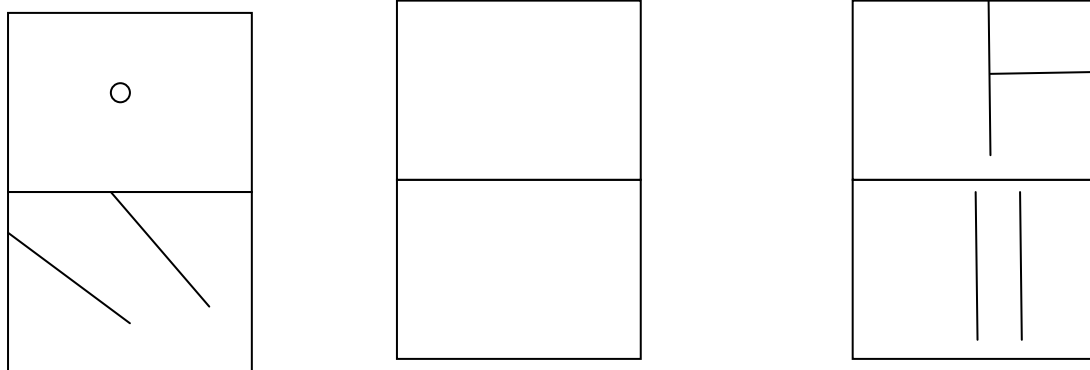
So‘rovnoma matni:

t/r	Ta’kidlar	Ko‘pincha	Ba’zida	Kamdan-kam	Hech qachon
1.	Men baxtsizman, ko‘p narsalarni yolg‘izlikda bajaraman.				
2.	Gaplashadigan odamim yo‘q.				
3.	Bunday yolg‘izlikni ko‘tara olmayman.				
4.	Menga muloqot etishmaydi.				
5.	Meni hech kim xaqiqattan tushunmayotganligini his qilaman.				

6.	Odamlar menga qo'ng'iroq qilishi yoki sms xabar yozishi kutayotganligimni his qilaman.				
7.	Murojaat qila oladigan yaqin insonim yo'q.				
8.	Hozirgi kunda hech kim bilan yaqin emasman.				
9.	Atrofdagilarim mening fikrlarim va g'oyalarimga qo'shilishmaydi.				
10.	O'zimni tark etilgandek his qilaman.				
11.	Atrofdagilarim bilan erkin muloqot va munosabatga kirisha olaman.				
12.	O'zimni mutlaqo yolg'iz his qilaman.				
13.	Mening ijtimoiy munosabat va aloqalarim yuzaki.				
14.	Do'stlar davrasisiz juda ham zerikaman.				
15.	Haqiqatda meni hech kim yaxshi bilmaydi.				
16.	O'zimni atrofdagilardan yakkalanib qolgandek his qilaman.				
17.	O'zimni rad etilganimdan baxtsiz his qilaman.				
18.	Do'stlar orttirishim qiyin.				
19.	O'zimni boshqalar tomonidan rad etilgandek his qilaman.				
20.	Odamlar mening atrofimda lekin men bilan birga emas.				

«SIZ QANDAY ODAMSIZ?» TESTI

O‘z haqingizda bilmogchimisiz? Unda ko‘p o‘ylab o‘tirmay quyidagi kvadratlardan har biriga hoxlagan rasmni chizing. Rasmlarning sifati ahamiyatli emas.

Chizib bo‘lgan bo‘lsangiz, endi natijalarni tahlil qilamiz.

Birinchi kvadrat - sizning maqsadga intiluvchanligingizni bildiradi. Agar kvadrat ichidagi nuqta siz chizgan suratning markazi bo‘lsa, sizning hayotdagi asosiy maqsadingiz bor. Nuqta rasm fonida, manzarada yo‘qolib ketsa, siz xuddi hayotdagi asosiy maqsadingizni topa olganingizcha yo‘q.

Ikkinchi kvadrat - sizni boshqa odamlar ta‘siriga beriluvchanligingiz, qaror qabul qilishda qanchalik mustaqil ekanligingizni bildiradi. Agar siz yana bir shunday to‘lqinli chiziq chizgan bo‘lsangiz, siz tez ishonuvchan, beriluvchan odamsiz. Kvadrat o‘rtasidagi chiziqqa e‘tibor bermasdan rasm chizilgan bo‘lsa, demak siz o‘z fikringizga egasiz, mustaqil qaror qabul qila olasiz.

Uchinchi kvadrat - oilangizga bo‘lgan munosabatingizni bildiradi. Agar chizgan rasmingizning ko‘proq qismi burchakdagi kichkina kvadratchaga jamlangan bo‘lsa, sizning uyingizda yoqimli muhit hukm suradi. Rasm kvadratchaga yaqinlashmasa, ahvol yaxshi emas.

To‘rtinchi kvadrat - muloqotchanligingizni. Jamoaga munosabatingizni ko‘rsatadi. Agar qandaydir chiziqlar bilan ikkita diagonalni birlashtirgan bo‘lsangiz, demak muloqot sizning faoliyatingizda asosiy o‘rinda.

Beshinchi kvadrat - sizni yoki mavhum tafakkur yuritishingizdan dalolat beradi. Agar odam qandaydir naqsh yoki geometrik shakl chizsa, u mavhum tafakkurli, mabodo qandaydir bir predmet, hayvon yoki odam rasmini chizsa, aniq tafakkurga ega bo‘ladi.

Oltinchi kvadrat - sevgi-muhabbat va intim munosabatga bo‘lgan qiziqishlarni bildiradi. Parallel chiziqlarga nisbatan qanchalik ko‘pqarama-qarshi chiziqlar chizilgan bo‘lsa, qanchalik ko‘p bezatilsa, shunchalik bu masalaga

qiziqish ko'p. Agar parallellarga qarama-qarshi chiziqlar yo'q bo'lsa, qiziqish ham yo'q.

A. Asingerning agressiyani diagnostika qilish metodikasi.

A. Asingerning ushbu testi shaxsning o'z boshqalar bilan munosabatda qanchalik darajada to'g'riligini (ochiqligini) va ularning u bilan muloqot qilishlarini osonligini aniqlashda yordam beradi.

Javoblarning xosligini aniqlash uchun jamoa orasida bir-birini baholovchi suhbat o'tkazish mumkin.

Bu esa ularning o'z-o'zlarini baholashlari qanchalik to'g'riligini aniqlashda yordam beradi.

Javobni tagiga chizing.

1. Siz ishxonangizda navbatdagi nizodan so'ng yarashish yo'llarini qidirishga moyilmisiz?

- 1) Har doim.
- 2) Gohida.
- 3) Hech qachon.

2. Siz o'zingizni mushkul vaziyatda qanday tutasiz?

- 1) Ich-ichingizdan g'azablanasiz.
- 2) Xotirjamligingizni saqlaysiz.
- 3) O'zingizni tuta olmaysiz
- 4) Dadilligingizni yo'qotmaysiz.

3. Hamkasblaringiz sizni qanday odam deb hisoblashadi?

- 1) Kekkaygan xasadchi.
- 2) Samimiy.
- 3) Xotirjam va xasadchi emas.

4. Agar sizga masul lavozim taklif qilinsa, siz qanday munosabat bildirasiz?

- 1) Uni bir muncha xavotirlanish bilan qabul qilasiz.
- 2) Ikkilanmasdan rozi bo'lasiz.
- 3) Undan o'zingizni xotirjamligingiz uchun voz kechasiz.

5. Agar hamkasblaringizdan birontasi ruhsatsiz sizni stolingizdan qog'oz olsa o'zingizni qanday sezasiz.

- 1) Unga kimligingizni ko'rsatib qo'yasiz.
- 2) Qaytarishga majbur qilasiz.
- 3) Unga yana biror narsa kerak emasligini so'raysiz.

6. Agar eringiz (xotiningiz) ishdan odatdagidan kech qolsa qanday so'zlar bilan kutib olasiz.

- 1) Nima seni shunchalik ushlab qoldi.
- 2) Kechgacha qaerda edi.

- 3) Men xavotir ola boshlayotgan edim.
7. *Siz o'zingizni mashina boshqarayotganda qanday tutasiz?*
- 1) Sizni «Quvib kelayotgan» mashinani quvib o'tishga harakat qilasiz
 - 2) Sizni qancha mashina quvib o'tsa ham sizga baribir.
 - 3) Shunaqangi tezlikda ketasizki, sizga hech kim etolmaydi.
8. *Sizni hayotga qarashingiz qanday deb hisoblaysiz?*
- 1) Uyg'unlashgan
 - 2) Engiltak
 - 3) Juda ham qattiq (og'ir)
9. *Agar isharingiz yurishmayotgan bo'lsa nima qilasiz?*
- 1) Aybni birovga ag'darishga harakat qilasiz.
 - 2) Ko'nikasiz.
 - 3) Kelgusida ehtiyotkorroq bo'lasiz
10. *Siz zamonaviy yoshlarning orasida axloqsizlik haqidagi feletonga qanday munosabat bildirasiz?*
- 1) «Bunday vaqti chog'likni taqiqlash kerak»
 - 2) Ularga uyushgan va madaniy tarzda dam olishi uchun imkoniyat yaratish lozim.
 - 3) Nimaga endi biz ular bilan shunchalar ovoramiz.
11. *Agar siz egallamoqchi bo'lgan lavozim boshqa birovga nasib qilsa, nimani his qilasiz?*
- 1) Nimaga bu uchun shuncha asabiylashaman.
 - 2) Chamasi, xo'jayinga uning ko'rinishi yoqimliroq bo'lsa kerak.
 - 3) Balki, men buni keyingi safar uddasidan chiqarman.
12. *Qo'rqinchli film ko'rayotganda qanday holatda bo'lasiz?*
- 1) Qo'rqasiz
 - 2) Zerikasiz
 - 3) Chin dildan zavqlanasiz
13. *Agar siz yo'ldagi tiqilinch tufayli muhim majlisga kechikayotgan bo'lsangiz...*
- 1) Majlis vaqtida asabiylashasiz
 - 2) Hamkorlaringizga iltifotko'rsatishga harakat qilasiz
 - 3) Ranjiysiz
14. *O'zingizni sportdagi yutuqlaringizga qanday qaraysiz?*
- 1) Albatta yutishga harakat qilasiz
 - 2) O'zingizni yana yosh his qilishingiz lazzatini qadrlaysiz
 - 3) Agar omad kelmasa, judayam jahlingiz chiqadi.
15. *Agar sizga restoranda yomon xizmat qilishsa nima qilasiz?*

- 1) Janjaldan qochib, chidaysiz
- 2) Ofitsintni chaqirasiz va tanbeh berasiz
- 3) restoran direktoriga arz qilasiz.

16. *Agar bolangizni maktabda hafa qilishsa, o'zingizni qanday tutasiz?*

- 1) O'qituvchi bilan gaplashasiz.
- 2) «Voyaga etmagan jinoyatchining» ota-onasi bilan janjallashasiz

Bolangizga javob qaytarishni maslahat berasiz.

17. *Sizningcha, siz qanday odamsiz?*

- 1) O'rtacha
- 2) O'ziga ishongan
- 3) Uddaburon

18. *Sizni hodimingiz idora eshigida sizga urilib ketsa va kechirim so'ray boshlasa, siz nima deb javob berasiz?*

- 1) «Uzr, bu meni aybim»
- 2) «Hechqisi yo'q»
- 3) «E'tiborliroq bo'lsangiz bo'lmaydimi»

19. *Yoshlar orasidagi bezorilik haqidagi maqolaga siz qanday munosabat bildirasiz?*

- 1) «Qachon axir, jiddiy choralar ko'riladi»
- 2) «Jismoniy jazo choralarini kiritish kerak»
- 3) «Hammasini yoshlarga ag'darish to'g'ri emas, tarbiyachilar ham aybdor»

20. *Tasavvur qiling sizda boshqatdan tug'ilish imkoni tug'ildi, lekin hayvon bo'lib, qaysi hayvonni ma'qul ko'rasiz?*

- 1) Sher yoki leopard
- 2) Uy mushugi
- 3) Ayiq

Natijalar tahlili.

36-44 ball. Siz o'rtacha darajada tajavvuzkorsiz, lekin hayotda muvofaqiyatli qadam tashlayapsiz. Sizda samimiy izzattalablik va ishonch bor.

45 va undan ortiq. Siz ortiq darajada tajavvuzkorsiz va ko'pincha boshqalarga nisbatan betayin va judayam shavqatsizsiz, siz o'zingizni metodlaringizga ishongan holda rahbarlikka ko'tarilishga umid qilasiz, bunda oila a'zolaringiz va atrofingizdagilar manfaatlarini qurbon qilasiz.

35 va undan past. Siz haddan ziyod tinchliksevarsiz, bu esa sizda o'zingizning kuchingizga va imkoniyatlaringizga ishonch etarli emasligini anglatadi. Bu albatta sizni har doim egilishingizni bildirmaydi. Baribir ham sizga ko'proq qat'iylik bo'lishi halaqit bermaydi.

Agar siz 7 ta va undan ko‘p savollarga 3 balldan va 7 tadan kam savollarga 1 tadan ball to‘plagan bo‘lsangiz, unda sizning tajavvuzkorona portlashlaringiz yaratuvchanlikdan ko‘ra buzg‘unchilik harakteriga ega.

Siz o‘ylab ko‘rilmagan ishlarga va ayovsiz munozaralarga moyilsiz. Siz odamlarga mensimaslik bilan qaraysiz va o‘z xulqingiz bilan janjalli muhosasizlik holatlariga undaysiz, vaholanki ularni oldini olishingiz mumkin.

Agar siz 7 ta va ko‘proq savollarga bir balldan va 7 tadan kam savollarga 3 balldan olsangiz, unda siz haddan ziyod odamovisiz. Bu degani sizda tajavvuzkorlik, shoshilishlik begona emas.

9-MAVZU: Milliy Yoshlar tarbiyasida milliy va ma’naviy qadriyatlarning tarbiyaviy ahamiyati (4 soat amaliy mashg‘ulot)

Ishning maqsadi:

Yoshlar yetakchilari mashg‘ulot jarayonida milliy urf-odat, madaniyat, ahloq-odob, qadriyat, insonparvarlik, ezgulik, mehr-muruvvat, ma’naviy-axloqiy, or-nomus, mehr-oqibat, mardlik va sabr-bardosh kabi tayanch tushunchalarni interfaol metodlar yordamida yoritib berishdan iborat.

Ushbu amaliy ish davomida quyidagilarni bajarish lozim:

1. Qadriyatning turlari va ularning o‘zaro aloqadorligi.
2. Ma’naviy madaniyatning shakllanishida milliy urf-odatlar va qadriyatlarning o‘rni.
3. O‘quvchilarda milliy urf-odat va an’analar asosida mehribonlik tuyg‘usini tarbiyalash.

1. Qadriyatning turlari va ularning o‘zaro aloqadorligi.

Qadriyat ham falsafa tomonidan o‘rganilayotgan murakkab ijtimoiy hodisadir. Qadriyat deyilganda, inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan, millat, elat va ijtimoiy guruhlarning manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan va shu tufayli ular tomonidan baholanib qadrlanadigan tabiat va jamiyat ne’matlari, hodisalar majmui nazarda tutiladi. Qadriyatlar o‘z-o‘zidan shakllanmaydi, boyimaydi.

Ularning shakllanishi, rivojlanishi uchun muayyan ijtimoiy, iqtisodiy, ma’naviy zaminlar zarur. qadriyatlar o‘z mohiyatiga ko‘ra bir necha turga bo‘linadi. Inson va uning hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. Inson yo‘q joyda biror narsaning qadr-qimmatini to‘g‘risida gap bo‘lishi mumkin emas. SHuning uchun ham inson qadr-qimmatini e‘zozlash, uning turmushini yaxshilash, bilimli va madaniy saviyasini rivojlantirish, sog‘lig‘ini saqlash, hayotini himoya qilish davlatimiz siyosatining asosiy yo‘nalishini tashkil etadi. qadriyatlarining turlariga yana tabiiy qadriyatlar, moddiy qadriyatlar, madaniy-ma’naviy qadriyatlar,

ijtimoiy-siyosiy qadriyatlarni kiritish mumkin. qadriyatlar amal qilish doirasiga ko'ra, milliy, mintaqaviy va umuminsoniy turlarga bo'linadi. Qadriyatlar - jamiyat taraqqiyoti asosiy omillaridan hisoblanadi.

Xo'sh, qadriyatlar tushunchasi, uning mohiyati, asosiy jihatlari nimadan iborat? Qadriyat deyilganda inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan millat, elat va ijtimoiy guruhlarning manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan va shu tufayli ular tomonida baholanib qadrlanadigan tabiat va jamiyat ne'matlari, hodisalari majmuini tushunmog'imiz lozim. Mazkur ta'rifdan ko'rinib turganidek, qadriyatlar, birinchidan, voqelikda mavjud bo'lgan tabiat va jamiyat ne'matlari, hodisalarini ifodalaydi; ikkinchidan, ularni qadriyat turkumiga kiritish va kiritmaslik kishilar-ning ehtiyojlari, manfaatlari, maqsadlari, orzu-umidlari bilan belgilanadi; uchinchidan, tabiat va jamiyat ne'matlari, hodisalarning qadriyat turkumiga kiritilishining asosiy sababi - kishilar ularni qadrlaydilar, avaylab-asraydilar, chunki bu qadriyatlar ularning shaxsiy va ijtimoiy turmushlarini boyitadi.

Qadriyatlar ijtimoiy xususiyatga ega bo'lib, kishilarning amaliy faoliyati jarayonida shakllanadi va rivojlanadi. Qadriyatlar kishilarning turli sohadagi, avvalo, ishlab chiqarish, mehnat sohasidagi faoliyati uchun foyda keltiradigan narsa va hodisalar majmui bilan bog'liq ravishda yuzaga keladi. So'ngra asta-sekin sub'ekt faolligining orta borishi oqibatida nisbiy mustaqil soha tarzida amal qila boshlaydi. Tabiat va jamiyat hodisalari inson faoliyati natijasida, uning ehtiyojlarini qondirganligi tufayli qadriyat sirasiga kiritiladi. Insonning manfaatlari, ehtiyojlarini qondira olmagan, orzu-istaklari, ideallariga mos kelmaydigan tabiat va jamiyat hodisalarini qadriyatlar deb hisoblash noo'rindir. Masalan, tabiatdagi qazilma boyliklar inson ehtiyojlarini qondirish uchun ishlatila boshlagandan keyingina qadriyatga aylanadi. Shungacha ularni tabiiy boyliklar deb hisoblashimiz lozim. Qadriyatlar o'zining mohiyatiga ko'ra bir necha turga bo'linadi. Jumladan, inson va uning hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. Inson yo'q joyda biron narsaning qadr-qimmatini haqida so'zlash bema'niliqdir. SHuning uchun ham inson qadr-qimmatini e'zozlash, uning turmushini yaxshilash, bilimli va madaniy saviyasini rivojlantirish, sog'lig'ini saklash, hayotini himoya qilish, davlatimiz siyosatining asosiy yo'nalishini tashkil etadi. Jamiyatimizda ro'y berayotgan tub o'zgarishlarning, islohotlarning barchasi kishilar hayoti to'q, boy, go'zal bo'lishi, inson o'zini chinakam erkin his etishi, o'z mehnatining, o'z taqdirining, o'z mamlakatining egasi bo'lishini ta'minlashga qaratilgandir.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ta'kidlaganidek, «Jamiyatni isloh qilish va yangilash bo'yicha ko'p qirrali faoliyatimiz markazida inson, suveren O'zbekistonning fuqarosi turadi. Islohotlarning mazmuni ayni bir fuqaro o'z

qobiliyatini, o'z iste'dodini namoyon etishiga, shaxs sifatida o'zini ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lishiga qaratilgan. Siyosiy va ijtimoiy hayotdagi barcha o'zgarishlar mana shu oliy maqsadga erishishga - har bir kishining hayotini yaxshiroq, munosibroq, ma'naviy jihatdan boyroq qilishga bo'ysundirilgan». Istiqlol tufayli respublikamizda keyingi yillarda insonning shaxsiy haq-huquqlari, erkinliklari va qadriyatlarini muhofaza qilish, turmush farovonligini oshirish masalasida juda katta ishlar amalga oshirilmoqda. Inson ehtiyojlarini qondirishda tabiiy qadriyatlar katta ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan tabiiy xom ashyo - foydali qazilmalar O'zbekiston Respublikasining milliy boyligi, uning asosiy qadriyatlaridandir. O'zbekiston behisob tabiiy boyliklarga, qulay geografik muhitga ega. Inson mehnati, xatti-harakati, aql-zakovoti bilan yaratilgan «ikkinchi tabiat», ya'ni turli-tuman moddiy boyliklar, zavod va fabrikalar, ishlab chiqarish kuchlari, transport vositalari, asbob-uskunalar, turar-joy, mol-mulk, noz-ne'mat va shu kabilar moddiy qadriyatlar hisoblanadi. Ma'lumki, moddiy qadriyatlarning asosini jamiyatimizning moddiy texnika bazasi tashkil qiladi. Insoniyat jamiyatining har biri o'ziga xos moddiy texnika bazasiga ega. Ular bir-biridan sifat jihatidan emas, balki miqsor jihatidan ham farq qiladi. Moddiy qadriyatlarning negizini mulktashkil etadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida yozilganidek, davlat iste'molchilarining xuquqi ustunligini hisobga olib, iqtisodiy faoliyat, tadbirkor va mehnat qilish erkinligini, barcha mulk shakllarining teng huquqliligini va huquqiy jihatdan bab-baravar muhofaza etilishini kafolatlaydi.

Insonning hayotida madaniy-ma'naviy qadriyatlar katta o'rinni egallaydi. Unga ilmiy-texnikaviy va intellektual imkoniyatlar, maorif, ta'lim-tarbiya, tibbiy xizmat, madaniy meros, diniy qadriyatlar turli shakllarda namoyon bo'ladigan madaniyat durdonalari, til, adabiyot, san'at, xalq hunarmandchiligi mahsulotlari, noyob tarixiy va madaniy yodgorliklar, arxitektura va hokazolar kiradi. O'rta Osiyo azal-azaldan ilm-fan va madaniyatning, adabiyot va san'atning markazlaridan biri bo'lib kelgan. Bu o'lkada etishib chiqqan mutafakkirlar jaxrn ilm-fani va madaniyatini o'z kashfiyotlari va o'lmas asarlari bilan ijodiy boyitib, yuqori cho'qqiga ko'tardilar, uning keyingi taraqqiyotiga samarali ta'sir ko'rsatdilar. Axloqiy qadriyatlar kishilarning bir-biriga, o'zlari mansub jamoaga, Vatanga nisbatan tarkib topgan munosabatlarini ifodalaydi. Axloq muayyan xulq-atvor, odob, xatti-harakat, me'yor, qoida va prindiplar majmuasidir. Kishilarning o'zaro munosabatlarida mavjud xatti-harakat, odob, me'yor va qoidalarning yig'indisidan tashkil topgan axloq tushunchalariga yaxshilik va yomonlik, burch, vijdon, sha'n (or-nomus), baxt, adolat, ideal kabilar kiradi. Insonning oila, jamiyat, xalq manfaatlarini anglab qilayotgan har bir xatti-harakati yaxshilik katego-riyasi

nuqtai-nazaridan baholanadi. Burch - kishining Vatan, xalq, jamoa, oila bilan o‘zaro munosabatlarida o‘z oldidagi majburiyatlar va ma’suliyatni sezishi, ularga nisbatan sadoqatini ifodalaydi. Vijdon - kishining xatti-harakatiga o‘zining munosabatini, kishining xulq-odobi uchun ma’naviy ma’suliyat hissini ifodalaydi. Sha’n tushunchasi jamiyat beradigan ijtimoiy bahoni belgilovchi va shaxs qadr-qimmatini ifoda qiluvchi kategoriyadir. Baxt tushunchasi insonning ijtimoiy va shaxsiy hayotidagi o‘z faoliyati, ro‘yobga chiqqan orzu-istak va maqsadlaridan mamnunligini bildiradi. Axloq kategoriyalari insonning yurish-turishiga baho beradi. Uni jamiyatda mavjud ko‘pchilik ma’qullagan xatti-harakatga chorlaydi. Jamiyat taraqqiyoti, inson hayotida ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar alohida o‘rin tutadi. Erkishshk, tenglik, birodarlik insoniyat tomonidan hamisha e‘zozlanib, qadrlanib kelgan. Insonning erkinligi, uning shon-shuhrati va qadr-qimmatini jamiyatimizning oliy qadriyatidir.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida bu to‘g‘rida shunday so‘zlar yozilgan: «O‘zbekiston Respublikasi demokratiya, umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko‘ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi». Jahon xalqlari tomonidan e’tirof etilgan «Inson huquqlari va erkinliklari deklaratsiyasi»ga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida har bir insonning fuqarolik, shaxsiy huquq va erkinliklari, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy xuquqlari kafolatlangan, fuqarolarning burchlari belgilab qo‘yilgan. Ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar ichida istiqloq tufayli qo‘lga kiritilgan barqarorlik, tinchlik, totuvlik alohida ahamiyat kasb etadi. «Ko‘p millatli jamiyatimizda, - deydi birinchi Prezidentimiz I.Karimov, - ijtimoiy-siyosiy barqarorlik, fuqarolar o‘rtasida tinchlik va millatlararo totuvlik saqlanganligi mustaqil O‘zbekistonning buniyod bo‘lishi va rivojlanishining birinchi, boshlang‘ich bosqichida qo‘lga kiritilgan eng asosiy yutuq bo‘ldi» «Barqarorlik, tinchlik, totuvlik - bular davlatchiligimizning yangi binosi barpo qilinadigan poydevordir. Bu bizning ertangi porloq kunimizga olib boradigan yo‘ldir. Tinchlik va barqarorlik-bular xalqaro hamjamiyat bilan birlashtiruvchi vositadir.

Insonparvarlik, yaxshilik, sofdillik singari umuminsoniy qadriyatlarni qabul qilgan va birgalikda baham ko‘rgan mamlakatgina, xalqgina butun dunyo xalqlariga yaqin va tushunarli bo‘lishi, jahon hamjamiyatiga qabul qilinishi mumkin. Faqat ular bilan teng huquqli, o‘zaro manfaatli munosabatlar o‘rnatilishi mumkin». Qadriyatlar amal qilish doirasiga ko‘ra milliy, mintadaviy va umuminsoniy turlarga bo‘linadi. Milliy qadriyatlar murakkab ijtimoiy-ruhiy hodisa bo‘lib, u millatning tili, madaniyati, tarixi, urf-odatlarini, an’analarini, jamiki moddiy

va ma'naviy boyluklarini, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy hayotining barcha tomonlarini qamrab oladi. Insonning qaysi millatga mansub ekanligi haqidagi tasavvuri faqat g'oyagina emas, balki tuyg'u hamdir. Bu tuyg'u kishida millatning tarixi, ruhiyati, hozirgi holati va xususiyatini tushunish, his qilish shaklida mujassamlashgan bo'ladi. Insonda milliy ong va g'urur bo'lmasa, u o'zining qaysi millatga mansubligini his etmasa, uning milliy qadriyatlarni anglashini tasavvur qilish qiyin. Toki millatlar, milliy mafkuralar mavjud ekan, milliy munosabatlar ham, milliy his-tuyg'ular ham, milliy qadriyatlar ham saqlanib qolaveradi. Millatni milliy qadriyatlardan mahrum qilishga urinish tarix va insoniyat oldidagi eng katta jinoyatdir. Har bir ruhan sog'lom kishida o'z qadr-qimmatini saqlash, o'zini hurmat qilish tuyg'usi mavjud. Har bir millatda ham xuddi shu holatni kuzatish mumkin. Millatlarning o'zligini anglash jarayoni takomillashgan sari milliy manfaatlar ham, milliy qadriyatlar ham kuchayib, mustahkamlanib boraveradi. Mintaqaviy qadriyatlar-iqtisodiyoti, madaniyati, tarixi, tili, urf-odat va an'analari mushtarak bo'lgan xalqlar manfaatlariga xizmat qiladigan tabiiy va ijtimoiy hodisalar majmuini tashkil etadi. Mintaqaviy qadriyatlarga misol sifatida O'rta Osiyo hududida istiqomat qiluvchi o'zbek, qozoq, tojik, qirg'iz, turkman xalqlariga xos bo'lgan qadriyatlarni eslatib o'tishimiz mumkin. Bukj Turon diyorida unib-o'sgan mazkur xalqlarning tarixi, tili, madaniyati, dini, urf-odati va an'alarida juda ko'p umumiylik mavjud. Ular hamisha bir-birlariga og'a-ini, quda-qudag'ay bo'lganlar, hozir ham bahamjihat, totuv hayot kechirmoqdalar. Mazkur xalqlarning iqtisodiy, madaniy, ma'naviy, savdo-sotiq munosabatlari juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Qadimdan bir ma'naviy-ruhiy iqlimda nafas olib kelgan xalqlarimiz tariximizning ayniqsa bugungi ma'suliyatli davrida aql, zakovat va shijoat, dunyoviy salohiyat va milliy g'urur talab etadigan bir pallada yana ham yaqinroq, yana ham mehr-oqibatliroq bo'lishlari lozimligini hayotning o'zi taqozo qilmoqda. Umuminsoniy qadriyatlar milliy va mintaqaviy qadriyatlardan mazmuni jihatidan chuqur va keng bo'lib, umumbashariy ahamiyat kasb etadi. Umuminsoniy qadriyatlar jahondagi barcha millatlar, elatlar va xalqlarning maqsad va intilishlariga muvofiq keladi. SHuni ta'kidlash kerakki, jahondagi bironta xalq va millat o'zidan boshqa xalq va millatlardan, umuman jahon sivilizatsiyasidan mutlaqo ajralgan alohida madaniyatga ega emas. Millatlar boshqa xalqlarning madaniy-ma'naviy yutuqlaridan foydalanmay turib rivojlana olmaydilar. SHu sababli barcha xalqlarning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'naviy rivojlanishi, tarixi bir-biri bilan chambarchas bo'lib ketgan. Umuminsoniy qadriyatlar turkumiga insoniyat sivilizatsiyasining taraqqiyoti bilan bog'liq bo'lgan umumbashariy muammolar kiradi. Ulardan eng asosiylari Er yuzida ilm-fanni taraqqiy ettirish, tinchlikni saqlash, yadroviy qurollanish poygasini to'xtatish, xalqaro xavfsizlikni

ta'minlash, turli kasalliklarning oldini olish, tabiatni muhofaza qilish, qashshoqlik va savodsizlikka barham berish, sanoat xom ashyosi, energiya manbalari va oziq-ovqat bilan ta'minlash, koinotni va jahon okeani resurslarini o'zlashtirish bilan bog'liq bo'lgan muammolar kiradi.

Qadriyatlarning jamiyat taraqqiyoti, inson hayotiga ko'rsatadigan ta'siri nuqtai nazaridan progressiv va reaksiyon qadriyatlariga ajratilishini ham esdan chiqarmaslik kerak. Jamiyatimizning iqtisodiyoti, madaniyati va ma'naviyatining ilgari qarab rivojlanishiga, milliy axloq, odob, urf-odat negizlarida komil insonni tarbiyalashga, mustaqil respublikamizni har tomonlama mustahkamlab, jahon sivilizatsiyasiga qo'shishga astoydil xizmat qiladigan qadriyatlar - bu progressiv qadriyatlarni tashkil etadi. Aksincha, respublikamiz oldida turgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy muammolarni hal etishga to'sqinlik qiladigan hodisalar reaksiyon qadriyatlariga kiradi. Qadriyatlar jamiyatimizning boyligi, bizning milliy iftixorimiz. Ularni avaylab-asrash va muhofaza qilish barchamizning burchimizdir. «Fuqarolar O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab-asrashga majburdirlar. Madaniyat yodgorliklaridavlat muhofazasidadir», deb yozib qo'yilgan Konstitutsiyamizda. Milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarash millatning o'ziga hurmat bilan qarashning asosiy bo'g'inidir. Ming yillar mobaynida shakllangan milliy qadriyatlarimiz hozirgi davrda yaratilgan madaniy-ma'naviy boyliklar bilan qo'shib, taraqqiyotimizni tezlatadi, g'oyaviy va ma'naviy poklanishni ta'minlashga ko'maklashadi. Qadriyatlarning barcha turlari insonning farovon hayot kechirishi, erkin yashashi, ma'naviy-axloqiy kamol topishi uchun xizmat qiladigan vositalar bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun ham qadriyatlarni avaylab-asrash, ularni qo'riqlash, yuksaltirish har bir shaxs hayotida ham, jamiyat taraqqiyotida ham albatta katta ahamiyat kasb etadi. Bashariyat ko'p ming yillik tarixi davomida erkin, baxtli va go'zal hayot kechirish uchun zarur bo'lgan xilma-xil qadriyatlarni yaratdi, inson, uning huquqi va erkinliklarini himoya qiladigan qonunlar, siyosiy tashkilotlarni bunyod etdi. Insonning go'zal yashashi uchun zarur bo'lgan badiiy-estetik qadriyatlarni rivojlantirdi, kishilarning bir-biriga va jamiyatga bo'lgan munosabatlarini belgilab beradigan axloqiy qoidalar majmuini joriy etdi va hokazo. Mazkur ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'naviy va axloqiy qadriyatlar jamiyat taraqqiyotida salmoqli o'rin egallab, kishilarning insoniy fazilatlarini yuksaltirishda katta xizmat qilib kelmoqda. Lekin, shu bilan bir qatorda, inson o'zi yaratgan ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'naviy, axloqiy qadriyatlarini ko'p hollarda poymol qilib kelayotganligini ham tan olishimiz kerak. Qonunbuzarlik, axloqsizlik, millatimizning urf-odat va an'analariga zid keluvchi xatti-harakatlarning aholi, ayniqsa, yoshlar ichida avj olib ketayotgani bunga misol bo'la oladi. Bularning

oldini olish hozirgi kunda jamiyatimiz oldida ko'ndalang turgan dolzarb vazifadir. Kishilarni qadriyatlarga iste'molchi yoki kuzatuvchi sifatida qarash kayfiyatidan xoli etib, aksincha, ularni yanada ko'paytirish, yuksaltirish g'ayida bo'lishlariga erishish uchun attohida e'tibor berish kerak. Ma'lumki, hayotda hech bir narsa abadiy emas. Bu qadriyatlarga ham taalluqlidir. SHunday ekan, ularni doimo boyitib, rivojlantirib, ko'paytirib, yangilab turmog'imiz darkor. Qadriyatlar katta ijtimoiy-siyosiy, falsafiy, tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ular o'tmish bilan hozirgi kun o'rtasidagi vorisiylikni ifodalaydi, shu tufayli millatning tarixi, uning o'tmish hayoti, madaniyati g'avdalanadi. SHuning uchun ham har bir siyosiy tuzum, har bir davlat qadriyatlardan o'z maqsadi, manfaati yo'lida foydalanib kelgan va hozir ham shunday bo'lmoqda. Qadriyatlar o'z-o'zidan bevosita insonning ma'naviy qiyofasi, turmush tarzi, umuman jamiyat taraqqiyotini belgilay olmaydi. Qadriyatlarning holati, ahamiyati, insonga ko'rsatadigan ta'siri, uning istiqboli u yoki bu jamiyatdagi mavjud ijtimoiy tuzum tomonidan olib borilayotgan siyosat, uning manfaatlari bilan uzviy bog'langandir. Buni o'zbek xalqi milliy qadriyatlarining o'tmishdagi va hozirgi holatidan yaqqol ko'rishimiz mumkin. Ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma'naviy qadriyatlarimiz jahon hamjamiyatiga eltuvchi ishonchli vosita bo'lib hisoblanadi. Barqarorlik, tinchlik, millatlararo totuvlik xalqimizning buyuk ijtimoiy-siyosiy qadriyatlarini tashkil etadi. Xalqlar o'rtasida tinchlik-totuvlik, do'stlik va o'zaro hamkorlik munosabatlarini o'rnatish millatimizning ongiga, qoniga chuqur singib ketgan. O'zbekiston jahonda tinchlik va xavfsizlikni saqlash, tinchliksevar mamlakatlar bilan har tomonlama hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yish hamda taraqqiyotga erishishning o'ziga xos yo'lini tanlagan. SHuning uchun ham uning jahon hamjamiyatidagi obro' va e'tibori tobora ortib bormoqda. Barqarorlik, tinchlik, totuvlik - mustaqillik tufayli qo'lga kiritilgan eng katta yutug'imizdir. SHunday ekan, bugungi kunda ularni qadrlash, avaylab-asrash, himoya qilish - barchamizning eng dolzarb, eng olijanob vazifamiz bo'lib qolmog'i kerak. Ma'lumki, jahon xo'jaligiga kirishda bozor iqqiso-diyotini, shakllantirish muhim omil bo'lib hisoblanadi. SHunday ekan, hozirgi vaqtda bozor iqtisodiyoti talablariga to'liq javob bera oladigan davlatlararo iqtisodiy munosabatlarni yo'lga qo'yish katta ahamiyat kasb etadi. Bu borada Prezidentimiz tomonidan ilmiy asoslab berilgan va hozirgi kunda izchillik bilan hayotga tatbiq etilayotgan iqtisodiy islohotlar strategiyasi qo'l kelmoqda. O'zbekiston rang-barang er osti va er usti boyliklariga ega. Respublikamizda o'tkazilayotgan islohotlar yo'li yetakchi xalqaro iqtisodiy va moliyaviy tashkilotlar, jahon jamoatchiligi, jahondagi rivojlangan eng yirik mamlakatlar tomonidan keng qo'llab-quvvatlanmoqda.

Xalqimizning rang-barang va boy madaniyati jahon xalqlari madaniyatining ajralmas qismidir. Ko‘p asrlar davomida shakllanib, mazkur xalqning ma‘naviy boyligini, uning urf-odatlarini, an‘analarini mujassamlashtirgan ma‘naviyat ayni vaqtda umuminsoniy qadriyatlarning tarkibiy qismini tashkil etadi va shu tariqa u jahondagi barcha xalqlarning ma‘naviy boyligi ham bo‘lib hisoblanadi. Yuksak milliy madaniyat, ma‘naviyat hamma vaqt jahon xalqlarini bir-biriga yaqinlashtiruvchi vosita bo‘lib kelgan va hozir ham shunday bo‘lib kelmoqda. Xalqimizning madaniyati, tili, tarixi, urf-odat va an‘analari, boy me‘morlik san‘ati jahon xalqlarida zo‘r qiziqish uyg‘otmoqda. Milliy madaniyat, ma‘naviyatimizni mintaqaviy va umuminsoniy qadriyatlar bilan yaqinlashtirish, jahon xalqlari bilan madaniy aloqalarimizni mustahkamlash va yanada taraqqiy ettirish hukumatimiz siyosatining muhim yo‘nalishini tashkil etadi. Milliy qadriyatlarimizni tiklash va mazmunan boyitish jamiyatni ma‘naviy yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etishini hayotning o‘zi yaqqol ko‘rsatib turibdi. Milliy madaniyat va qadriyatlar doimo yangi insonni shakllantirishda, uni komilikka erishtirishda katta ahamiyat kasb etadi. Mustaqillikning birinchi kunlaridan boshlab milliy madaniyatdan, qadriyatlardan foydalangan holda komil insonni shakllantirishga, unga yuksak tarbiya berishga harakat qilinmoqda. Xozirgi kunda O‘zbekiston fuqarolarining katta qismini yoshlar tashkil etadi, ularni shunday tarbiyalash kerakki, toki ular Vatanni sevish, millatni ulug‘lash, milliy madaniyatni kuchaytirish, qadriyatlarni e‘zozlash o‘zlarining burchlari ekanligini xis qilishsin.

2. Ma‘naviy madaniyatning shakllanishida milliy urf-odatlar va qadriyatlarning o‘rni.

Mustaqillikning biz uchun muqaddas bo‘lgan tarixiy jarayon bo‘lib, u bizga o‘z mustaqil taraqqiyot yo‘limizni tanlab olish bilan birga milliy o‘zligimizni anglab olish, millatimiz uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan qadriyatlarimizni tiklab olish imkoniyatlarini ochib berdi. Dunyoning ko‘plab xalqlari singari o‘zbek xalqining ham milliy qadriyatlari bo‘lib, bu qadriyatlar asrlar mobaynida xalqimiz hayotining yuksalib borishini asosiy zaminlaridan bo‘lib kelgan. Ajdodlarimiz uzoq davrlar mobaynida inson tarbiyasiga, ularning dunyoqarashlari, tafakkur tarzlariga, xulq-atvor va ahloq-odoblariga katta ta‘sir ko‘rsatib, ularni kamolotini belgilab beradigan ko‘plab omillarni yaratib kelganlar. Katta tarbiyaviy va g‘oyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan bunday qadriyatlar inson kamolotida o‘rni katta ekanligini tarixda doimo asoslab berib kelgan.

Shaxs kamolotini manaviyatsiz, ma‘naviy madaniy merossiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Ma‘naviyat rivojini esa kishilik jamiyatining olg‘a intilishsiz anglab bo‘lmaydi. Biri ikkinchisiga chambarchas bog‘liqdir. Buning uchun esa ijtimoiy jarayonlarda har bir inson faol bo‘lishi lozim. Haqiqiy barkamol inson o‘z

manfaatini xalq manfaatidan yuqori qo‘ymaydi, hamisha elga g‘amxo‘r bo‘ladi. Insondagi barcha fazilatlar, qadriyatlari o‘zo‘zidan shakllanmaydi, aksincha, kishilar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarda namoyon bo‘ladi. Odamlar tabiatan turlicha bo‘lishi mumkin, shundaylari borki, qalbi misli daryodek keng, buloq suvidek musaffo, sahovatli, muruvvatli, odamoxun, kek nimaligini bilmaydi. Chunki uni o‘rab olgan muhit shunday yaxshi hislatlarga ega bo‘lgan. Yana shunday toifadagi odamlar ham borki, ularda xudbinlik, faqat o‘z manfaatini ko‘zlash, pand berish, kek saqlash ham bo‘ladi. Bundaylar ma‘naviy qashshoq insonlar hisoblanadi.

Ma‘naviy etuk insonlarni tarbiyalash xususida Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov shunday degan edi: «Barkamol insonni voyaga etkazish uchun eng avvalo oila, mahalla, jamiyat va davlatning uzviy hamkorligini yuqori pog‘onaga ko‘tarish lozim. Oila - jamiyat asosi, mahalla - milliy qadriyatlar beshigi. Ahil xonadonda, ma‘rifatli mahallada, insonparvar jamiyatda zukko yigitlar, oqila qizlar, umr bo‘yi elim deb yonib yashaydigan komil farzandlar ulg‘ayadi». Ma‘naviyatni, axloq, odob, insonparvarlik, ezgulik, mehr-muruvvat kabi insoniy fazilatsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Ma‘naviyatning bosh xususiyati va vazifalari shaxsda insonparvarlikni, millatparvarlikni, vatanparvarlikni, ezgulik va fidoyilik kabi axloqiy normalarni shakllantirishdir.

Odob axloq, insonparvarlik SHarq ilmi va falsafasida, jamiyat va davlatni boshqarishda asosiy mezon bo‘lib kelgan. Konfutsiylik ta‘limotini o‘rgangan olim V.Alimasov bu xususda shunday yozadi: -Konfutsiylikda jamiyat va davlatni boshqarish inson (podshoh, hukmdor, amaldor)ning o‘zini-o‘zi axloqiy-ma‘naviy tarbiyalashiga, takomillashtirishiga bog‘liq degan gumanistik g‘oya, yondashuv ilgari suriladi. Ijtimoiy-siyosiy institutlarni emas, aynan insonni takomillashtirish masalasi izlanishlar markaziga qo‘yiladi.

Yaxshi xulq, axloq, odob, ezgulik va insonparvarlik haqida «Avesto»da, Forobiy, al-Buxoriy, al-Termiziy, Ibn-Sino, Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad YAssaviy, Xusayin voiz Koshifiy, Alisher Navoiy, Bobur, So‘fi Olloyor, Mashrab, Abdulla Avloniy asarlarida qimmatli fikrlar uchraydi. Ularning ilmiy-nazariy qimmatini tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan va yuksak baholangan.

Jamiyatning ma‘naviy taraqqiyot jarayoni birinchidan, xalqimiz, millatimiz yaratgan ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni, merosni o‘zlashtirishga; ikkinchidan, shaxsni insoniy fazilatlarini namoyon etishga, jamiyatda insonparvarlikni mustahkamlashda uchraydi. Shu tariqa ma‘naviy taraqqiyot jarayonining o‘zi ma‘naviy-axloqiy fazilatlar, insonparvarlik tarzida namoyon bo‘ladi. Bu esa uni, ya‘ni ma‘naviy taraqqiyot jarayonini umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘unlashishga olib keladi.

O'zbek xalqining tarixi va madaniyati umumbashariy sivilizatsiyaning tarkibiy va ajralmas qismidir. Demak, jamiyatning ma'naviy taraqqiyoti axloqiylik, insonparvarlik fazilatlarini namoyon qilish va jamiyatda ularni qaror toptirish orqali milliy va umuminsoniy taraqqiyotda uzviylikni, uyg'unlikni, integratsiyalashni ta'minlaydi. Eng muhimi, u shaxsdagi eng ezgu, eng olijanob axloqiy-ma'naviy xislatlarni namoyon qilishga va rivojlantirishga imkon beradi. Jamiyatning ma'naviy taraqqiyot, shaxsning ma'naviy dunyosi va shakllanishi kabi murakkab, ba'zan ziddiyatli kechadigan, har doim ham bir mezon, me'yorlar bilan o'lchanavermaydigan hodisalardir. Uning namoyon bo'lishi va shakllanishi har doim ham shaxsning, hatto ijtimoiy muhitning ham ixtiyoriga bog'liq bo'lavermaydi. Har bir xalqning urf-odati, qadriyatlar mavjudki, ana shu xalqning ma'naviy omili bo'lib xizmat qiladi. Jumladan, o'zining boy tarixiga ega bo'lgan xalqimizning ham o'ziga xos urf-odati, qadriyatlar milliy mentaliteti doirasida shakllangan bo'lib, asrlar davomida ma'naviy qadriyat sifatida avloddan-avlodga o'tib keladi. Buni biz oilada mavjud bo'lgan tarbiyaviy ko'rinishlarda kuzatishimiz mumkin. Bugungi kunimizda ham o'zining yangicha ko'rinishlarida namoyon bo'lmoqda.

Kelajak bugundan boshlanadi hozir tarbiya masalasiga e'tibor berilmasa, kelajak boy beriladi. Ma'naviy va axloqiy poklanish iymon, insof, diyonat, ornomus, mehr-oqibat va shu kabi chinakam insoniy fazilatlar o'z-o'zidan kelmaydi. Hammasining zamirida tarbiya yotadi. Bugungi yoshlarni buzg'unchi g'oyalardan himoyalash ana shu tarbiyaning markaziy muammosiga aylanadi. Bu borada ota-boo'quvchirimizdan bizga tarbiyaviy meros bo'lib kelgan urf-odatlarimiz, qadriyatlarimizni o'rnini alohida ta'kidlash zarurdir. Sharqona milliy qadriyatlarimizdan biri farzandlarning ota-onaga mehribon bo'lishi, ularning barcha aytgan gaplarini so'zsiz bajarishdir. Hayotda shunday insonlar ham uchrab turadiki, farzandlarini kechayukunduz mehnat qilib boqib, voyaga etkazib, uyli-joyli qilishadi-yu, vaqti kelsa noqobil farzandlar ota-onani boqishga qurbi etmay qoladilar. Bu esa oilada ma'naviy muhitni yaxshi yo'lga qo'yilmaganligini, farzandda yoshligidan bilim olib hunar o'rganishga, mehnat qilib o'zini, oilasini, o'quvchichaqasini boqib, farzandning ota-onaga, qarindosh urug'lariga nisbatan bo'ladigan hurmat-izzat kabi insoniylik tuyg'ulari shakllantirilmaganligidan dalolat beradi. Qanday bo'lmasin farzand tarbiyasida urf-odatlar, milliy qadriyatlarga amal qilgan holda tarbiyaviy yondoshish taqozo etiladi. Xalqimizda – «Ekkanigni o'rasan» degan naql bor. Ota-ona tarbiya jarayonida farzandlari qalbiga qanday urug' ekkan bo'lsa, keyinchalik achchiq yoki chuchuk mevalarni o'zlari tatishadi. Ota-ona, farzandlar o'rtasidagi ishonch, hurmatga asoslangan munosabatlar – oila mustahkamligining yana bir ko'rinishidir.

Xalqimizning asrlar osha yashab kelgan an'analari, urf-odatlari, tili va ruhi negiziga qurilgan milliy mustaqillik mafkurasi umuminsoniy qadriyatlar bilan mahkam uyg'unlashgan holda kelajakka ishonch tuyg'usini odamlar qalbi va ongiga etkazishi, ularni Vatanga muhabbat, insonparvarlik ruhida tarbiyalashi, halollikni, mardlik va sabr-bardoshlilikni, adolat tuyg'usini, bilim va ma'rifatga intilishni tarbiyalash yo'lida xizmat qilmog'i lozim. Islom dini asrlar davomida xalqimizning nafaqat diniy e'tiqodi, balki turmush tarzi, ma'naviyatining tarkibi qismini tashkil etib, milliy xususiyatlarni, qadriyatlarni rivojlantirishga hissa qo'shib kelgan. Bugungi kunda yangi fuqarolik jamiyati qurishda islom dini milliy taraqqiyotimizning muhim omili bo'lib xizmat qilmoqda.

Jumladan,

a) islom dini bilan bog'liq qurbon va ramazon hayitlari va marosimchiligi asrlar davomida xalqimiz ongi va shuuri, turmush tarziga shunchalik chuqur singib ketganki, ko'p hollarda hayitlar milliy bayram deb qabul qilinadi;

b) bu diniy bayramlar va marosimchilik uchun islom ta'limoti tomonidan belgilangan talablardan tashqari, o'zbek xalqi bu marosimlar mazmunini ma'naviy-ma'rifiy, axloqiy qadriyatlar bilan boyitgan;

v) bu tantanali kunlarning oilada, mahallada, jamoatchilik joylarida o'tkazilishi yosh avlodni ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalashda, millatiga, Vataniga bo'lgan hurmatini shakllantirishda katta ahamiyatga ega bo'lgan. Dunyoviy bilimlar va ajdodlarimiz merosini o'rganish hamda hayotga tatbiq qilishga ezgulik ruhi qo'shilgandagina ma'rifat vujudga keladi.

Umuman olganda shaxs kamolotida ma'naviyat, ma'rifat, madaniy meros, tarixiy yodgorliklarning o'rni judda kattadir. Zero, ularsiz ma'naviyatni shakllantirish, bugungi yosh avlodni shaxs sifatida jamiyatning tarkibiy qismi sifatida kamolga etkazish murakkabdir. Shu bois ham yurtboshimiz ushbu mezonlarni ma'naviyatni shakllantirishga xizmat qiladigan bosh mezon sifatida e'tirof etgan edi.

3. O'quvchilarda milliy urf-odat va an'analar asosida mehribonlik tuyg'usini tarbiyalash.

O'zbek xalqi qadim-qadimdan inson fazilatlarining rivojlanishiga, milliy urf-odatlar, an'analariga e'tibor bilan qaragan. Ularni faqat shaxsiy, xususiy ish sifatida emas, balki butun jamiyatga dahldor bo'lgan ijtimoiy vazifa sifatida qadrlagan, o'zidagi bilim, ko'nikma va malakalarni oshirish, ayni paytda, ularning barchasini boshqalarga etkazishni ham o'zi uchun odat deb bilgan.

Xaqiqatdan ham, jamiyatda kishilarning turmushida muayyan tartib-qoidalarga amal qilishlari, o'z navbatida, ularning ma'naviy e'tiqodiga singib ketgan; har bir yangi tarixiy sharoitda o'zgarib, yangilanib borgan.

Milliy urf-odatlar va an'analar asosida ular ob'ektiv hayot oqimida rivojlanib borgan. Shu jihatdan qaraganda, milliy urf-odatlar va an'analarning jamiyatdagi qudrati kuchlidir.

Milliy qadriyatlar har bir xalqning o'tmishi va bugungi davrining sarhad bilmas xazinasidir. Bu xazinanaing boyliklarini: ona tili, fan, madaniyat, Islom ta'limoti, iymon-e'tiqod, xalq og'zaki ijodi, yodgorliklar, obidalar, badiiy adabiyot va san'at asarlari, amaliy hunarmandchilik tashkil etadi.

Odat so'zi udum, an'ana va marosim tushunchalari o'rnida qo'llaniladi. Lekin ijtimoiy hayot va madaniyatning hamma sohalariga xos bo'lib, hodisalarning juda keng doirasini qamrasa, bu jarayon an'anadir; odat esa ijtimoiy hayotning ma'lum sohalar bilan chegaralanadi.

An'ananing ma'no doirasi urf-odatlarga nisbatan keng bo'lib, xalq ma'naviy hayotining turli tomonlarini o'z ichiga oladi.

«Har bir millatning o'ziga xos muayyan progressiv an'analari bor. Bu an'analar xalqning turmushini bezab va milliy qadr-qimmatini yuksaltiradi. Har bir yangi avlod o'tmish avlodlarning tajribasini qisman an'analar orqali qabul qiladi. Tarbiya esa aslida keksa avlodlar tajribasini yosh avlodlarga berish jarayonidir. SHuning uchun yoshlarni tarbiyalashda an'analar naqadar katta rol o'ynashi tushunarlidir».

Shuni alohida qayd qilish zarurki, har bir oilaning shart-sharoiti, o'ziga xos xususiyatlari mavjuddir. Xuddi ana shu tomoni bilan oilalar bir-birlaridan farq qiladi.

O'zbek xalqining tarbiya sohasidagi progressiv an'analari milliy madaniyatning tarkibiy qismlaridan biridir. Bizga xalqning axloq va odob sohasidagi yaratgan an'analari muhimdir.

O'zbekistonning yangi tuzum asosidagi istiqlol sharoitida ijobiy an'analarni saqlash va ularni rivojlantirish zamon talabidir. Binobarin, jamiyatimizni demokratik asosda qayta qurish vazifasini hal etishda ma'naviyatimizning tarkibiy qismi bo'lgan an'analar muhim ijtimoiy hodisa bo'lib, kishilarning odatlari va axloq qoidalari asosida tarixan tarkib topadi, avloddan-avlodga o'tib boradi va ijtimoiy hayotning rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Dunyoda inson paydo bo'libdiki, tarbiya mavjud. Darxaqiqat, tarbiya kishilik jamiyati ibtidosida paydo bo'lgan va shariat manfatlari uchun xizmat qilib kelgan. Tarbiya avlodlar o'rtasidagi aloqani mustahkamlash bilan birga, bu borada turmush jarayonida orttirilgan tajribalar avloddan-avlodga o'tib kelgan. Xalqimiz o'quvchilarni voyaga etkazishda tarbiyaning ko'pgina samarali usul va vositalaridan foydalanib kelgan; tarbiya Xalqimizning tarbiya jarayonidagi usul va vositalari odat tusiga kirib an'anaga aylangan. Tarbiya jarayonida yosh avlodni

tabiat, jamiyat taraqqiyoti haqidagi ma'lumotlar bilan tanishtirilgan, o'quvchilar bilimi rivojlantirilgan.

Xalqimizning o'tmishdan saqlanib kelayotgan an'analari tarbiyaning muhim omili sifatida shaxsni shakllantirishda muhim o'rin tutib kelmaqda. Chunki, tarbiya shaxs faoliyatida muayyan maqsadga qaratilgan bo'lib, kelajakka ishonch, kuch-qudrat baxsh etadi. Abdulla Avloniy ta'biri bilan aytganidek *“Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”*. Darxaqiqat, inson qalbiga yo'l avvalo ta'lim-tarbiyadan boshlanadi. Binobarin, o'quvchilar tarbiya jarayonlarini milliy urf-odat va an'analar asosida amalga oshirish o'z samarasini ko'rsatdi.

«Navro'z» ayyomi, Ramazon hayiti, Qurbon hayiti, O'zbekiston Respublikasining Mustaqillik kuni, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni, 8-mart Xalqaro xotin-qizlar bayrami, O'qituvchilar va murabbiylar kuni, Faxriylar kuni, shuningdek, xalqning kundalik turmush hayotiga, mehnatiga oid: er haydash, ekin ekish, hosilni yig'ishtirib olish, bog' yaratish; bayramlar: qovun sayli, gullar va qushlar bayrami; qabristonlarni ziyorat qilish va tartibga keltirish; suv inshootlarini qurish; ariqlarni tozalash; bir-birlariga o'zaro yordam-hashardan foydalanish; inson hayotiga oid voqealarga bog'liq: farzand tug'ilishi, aqiqa to'yi, nikoh to'yi, tug'ilgan kunlarni nishonlash, yubiley to'ylari, sunnat to'yi, kumush to'y, oltin to'y, hovli to'yi; odob-axloq bilan bog'liq: kattalarga hurmat-yo'l berish, salom berish, sizlash, joy berish, ko'maklashish; yo'lovchiga xayrixohlik; gumanizm-insonparvarlik bilan bog'liq: o'quvchijonlik, insonga hurmat va mehr-saxovat; ma'naviy va moddiy yordam ko'rsatish: farzand asrash, mehmondo'stlik, do'stiga sodiqlik kabi urf-odat va an'analar o'quvchilarda mehribonlik tuyg'ularini shakllantirishda muhim omillar bo'lib hisoblanadi.

Shu jihatdan ham o'quvchilarning oila mehnatida ishtirok etishini odatga aylantirish ularda o'zi tug'ilib o'sgan oilaning foydali a'zosi ekanligini anglash, o'z mehnati natijasini ko'rib mamnun bo'lish hissini tarbiyalaydi. Bunday oilada o'sgan o'quvchi xushmuomala, rostgo'y, kamtarin, mehnatsevar va omilkor bo'lib etishadi.

Ayniqsa, o'zbek oilasidagi farzandlar ota-onalariga va kattalarga ergashib, 3-4 yoshidan mehnat qilishga odatlanib boradi. 6-7 yoshli qishloq o'quvchilari ota-onasiga yaqindan yordam berish malakasiga ega bo'ladi. Bu hol ularning jismonan sog'lom o'sishlarida, kelajakda barkamol shaxs bo'lib shakllanishlarida muhim omil bosqichini o'taydi. Shuningdek, mehnat jarayonida o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalar bilan bog'liq bo'lgan bilimlar hosil bo'ladi. O'quvchilarni mehnat jarayonida iroda, chidamlilik, qa'tiyan intizom, mehribonlik, do'stlik kabi xususiyatlarini rivojlantirish muhim o'rin tutadi.

O'quvlarni ma'naviy-axloqiy shakllantirishda xalqimizning katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan an'alaridan biri «xashar»dir. Xashar jarayonida o'quvchilarda ona yurtga, jamiyatga, xalqqa, millatga, urf-odatlariga, tarixga, kelajakka, tabiatga bo'lgan munosabatlar kamol topadi. O'quvchilar jamoa bilan ishlash jarayonida umuminsoniy axloq normalarini anglaydilar; ularda kattalarga hurmat, kichiklarga g'amxo'rlik, tengqurlariga do'stlik, o'rtoqlik tuyg'ulari tarbiyalanadi. Shuningdek, 6 – 7 yoshdagi o'quvchilarning kattalar bilan yonma-yon turib mehnat qilishlari natijasida mehr-oqibat, mehribonlik tuyg'ularining asosi bo'lgan ijtimoiy burchga sadoqat, jamoa hayotida ishtiyoqi kuchayadi, ularda oddiylik, kamtarlik xislatlari rivojlanadi.

Umuman, har qanday mehnat jarayonida maktabgacha tarbiya yoshidagi o'quvchilarda xushmuomalalik, rostgo'ylik, kamtarlik va mehnatsevarlik, mehribonlik kabi fazilatlar namoyon bo'ladi. Bu hol esa maktabgacha katta yoshdagi o'quvchini kelajakda etuk shaxs bo'lib etishishiga sharoit yaratadi. O'quvchilar mana shu an'alar orqali tarbiyalanib, O'zbekiston davlatini mustahkamlab, uning shuhratini dunyoga keng yoyishda katta ishlarni bajara oladilar.

Shuni unutmash kerakki, xushmuomalalik, mehribonlik, halollik, rostgo'ylik kabi yaxshi fazilatlar ham milliy urf-odatlardan hisoblanadi. SHunday ekan, o'quvchilarda kichiklik davridan boshlab ota-ona, oilaning katta a'zolari, umuman, jamiyatdagi kishilarning xulqi, xatti-harakatida namoyon bo'ladigan ijobiy axloq ko'rinishlariga taqlid qilish ko'nikmalarini shakllantirish g'oyatda muhimdir.

Go'zal narsalarni ma'naviy jihatdan tushunish o'quvchilarning fazilatli bo'lishiga ta'sir qiladi, atrofdagi hamma kishilarga mehribon bo'lishga undaydi.

O'zbek xalqining ijobiy an'alariga alohida e'tibor berish, kichiklarning kattalarga bo'lgan izzat-hurmatini hamda o'quvchilarning bundan kelib chiqadigan odobli xulqlarini qo'llab-quvvatlash va o'stirish ota-onalarning muhim vazifalaridan biridir.

O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy, xususan, mehribonlik tuyg'usini shakllantirishda oila muhitida qo'llanilishi mumkin bo'lgan progressiv an'analardan samarali foydalanish benihoya katta ahamiyatga ega ekanligini tajriba tasdiqladi.

1-TOSHIRIQ.

Ushbu mavzuning amaliy mashg'ulotida «Kichik guruhlarda ishlash» metodidan foydalaniladi.

«Kichik guruhlarda ishlash» metodi - ta'lim oluvchilarni faollashtirish maqsadida ularni kichik guruhlariga ajratgan holda o'quv materialini o'rganish yoki

berilgan topshiriqni bajarishga qaratilgan darsdagi ijodiy ish. Ushbu metod qo'llanilganda ta'lim oluvchi kichik guruhlarda ishlab, darsda faol ishtirok etish huquqiga, boshlovchi rolda bo'lishga, bir-biridan o'rganishga va tejash imkoniyatiga ega bo'ladi. Chunki ta'lim beruvchi bir vaqtning o'zida barcha ta'lim oluvchilarni mavzuga jalb eta oladi va baholay oladi. Quyida «Kichik guruhlarda ishlash» metodining tuzilmasi keltirilgan.

«Kichik guruhlarda ishlash» metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Faoliyat yo'nalishi aniqlanadi. Mavzu bo'yicha pedagogik qobiliyat turlari to'g'risida ma'lumot berilgan tarqatma materiallar belgilanadi.

2. 4 ta kichik guruhlar belgilanadi. Ta'lim oluvchilar guruhlariga 2-3 kishidan bo'linishlari mumkin.

Har bir kichik guruhga ma'naviy madaniyatning shakllanishida milliy urf-odatlar va qadriyatlarning o'rni to'g'risida ma'lumot berilgan tarqatma material beriladi.

1-guruhga vazifa: milliy urf-odatlar to'g'risida ma'lumot bering.

2-guruhga vazifa: ma'naviy etuk insonlarni tarbiyalash to'g'risida ma'lumot bering.

3-guruhga vazifa: madaniy meros va tarixiy yodgorliklar to'g'risida ma'lumot bering.

4-guruhga vazifa: Sharq mutafakkirlarimizning asarlarida keltirilgan hikmatli so'zlari asosida tarbiyaning mohiyatini tushuntirib bering.

3. Kichik guruhlar vazifani bajarishga kirishadilar. Materialni o'rganishga va taqdimotga tayyorgarlikka 5 daqiqa vaqt beriladi.

4. Ta'lim beruvchi tomonidan aniq ko'rsatmalar beriladi va yo'naltirib turiladi.

5. Har bir kichik guruhga 5 daqiqadan vaqt ajratiladi va taqdimot qilinadi.

6. Har bir taqdimotdan so'ng savol-javoblar va muhokama bo'lib o'tadi.

2-TOSHIRIQ.

Mavzu yuzasidan FSMU metodidan foydalangan xolda amalga oshiriladi. Mazkur metod tinglovchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o'zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

1. Tinglovchilarni guruhga ajratib olinadi.

2. Har bir guruhga FSMU metodining bosqichlari yozilgan qog'ozlarni tarqatiladi va topshiriqlar beriladi.

3. Tinglovchilar topshiriqni bajarishadi (bajarish uchun 5 daqiqa vaqt beriladi).

4. Tinglovchilarni javoblari guruhiy tartibda taqdimot qilinadi.

1-guruhga: Milliy urf odatlar asosida yoshlarni tarbiyalashning ahamiyati nimada?

2- guruhga: Qadriyat turlari va ularni yoshlar tarbiyasiga ta'siri nimada?

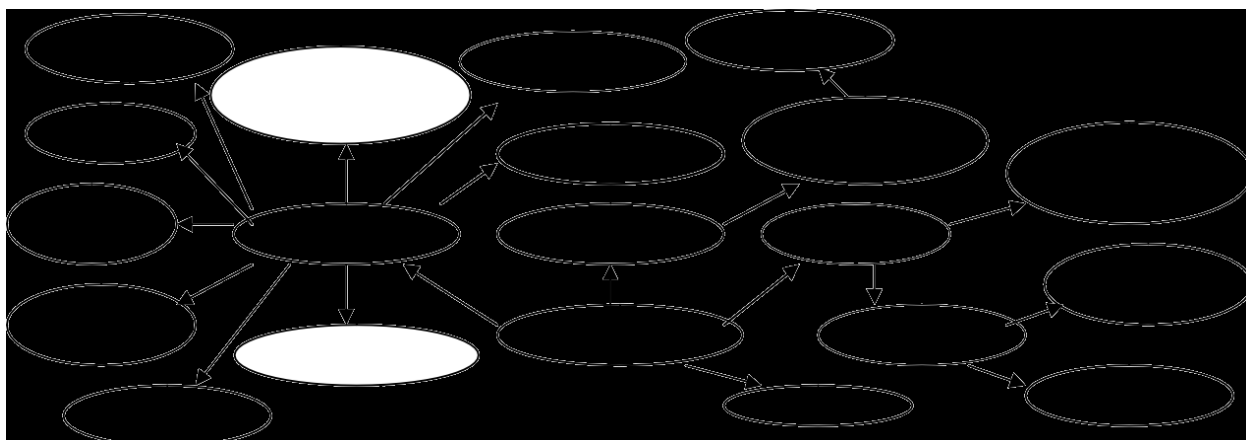
3- guruhga: Milliy urf-odat va an'analar asosida o'quvchilarda mehribonlik tuyg'usini tarbiyalashning ahamiyati nimada?

4- guruhga: Ma'naviy tadbirlarni tashkil etishning yoshlar tarbiyasiga ta'siri nimada?

3-TOSHIRIQ.

Mavzu yuzasidan milliy an'analar va qadriyatlarni klaster metodi yordamida yoritib bering.

10-MAVZU: “Ommaviy madaniyat”ning yoshlar tarbiyasiga salbiy ta’siri va uning oldini olishga qaratilgan ishlar (2 soat amaliy mashg‘ulot)

Ishning maqsadi:

Yoshlar yetakchilari mashg‘ulot jarayonida madaniyat, ommaviy madaniyat, Ushbu amaliy ish davomida quyidagilarni bajarish lozim:

1. «Ommaviy» madaniyat tahdidi.
2. “Ommaviy madaniyat”ning yoshlar tarbiyasiga salbiy ta’siri va uning oldini olish yo’llari

Mafkuraviy jarayonlar misli ko‘rilmagan darajada globallashib borayotgan, xatarli axborot xurujlari kuchayib, ular butun er yuziga tarqalayotgan hozirgi paytda davrning o‘zi har bir insondan yangilik va yangi axborotga nisbatan hushyor va e’tiborli bo‘lishni, ularni chuqur tahlil qilishni taqozo etmoqda.

XX asrning so‘nggi o‘n yilligida yaratilgan ilm-fan kashfiyotining amaliy namunasi, ya’ni internet tizimining vujudga kelishi natijasida axborot-kommunikativ jarayon tezlashib ketdi. Internet orqali insoniyatga g‘oyaviy ta’sir o‘tkazish ko‘lami yanada kengaydi. To‘g‘ri, internet insoniyatning muhim yutug‘i bo‘lib, bugungi hayotimizda qator imkoniyatlar ham yaratdi. Buni inkor etolmaymiz, albatta. Biroq kuchli mafkuraviy ta’sir ko‘rsatish vositasi bo‘lgan ushbu voqelik jiddiy muammolarni ham keltirib chiqarayotgani hech kimga sir emas.

Ayniqsa, virtual olam farzandlarimiz e’tibori va qiziqishini tortib borayotgan bugungi davrda ayrim kompyuter o‘yinlari haqida misollarni keltirish o‘rinli. Mutaxassislar ma’lumotlariga ko‘ra, global tarmoq orqali tarqatiladigan kompyuter o‘yinlarining 49 foizi sezilarli darajada zo‘ravonlik va yovuzlik ko‘rinishiga ega, 41 foiz jangari (turli otishmalar va portlashlarga asoslangan) xususiyatga ega. O‘yinlar qahramonlari o‘z maqsadiga etishish uchun turli zo‘ravonliklar vayovuzliklar sodir etadi. O‘yinlarning 17 foizida ana shu zo‘ravonlik va yovuzlikni targ‘ib qilish bosh maqsad hisoblanadi.

Umuman olganda, hozirgi kunda internet saytlarida yoshlarga kuchli ta’sir etuvchi axborotlarni quyidagicha tasniflash mumkin:

birinchi guruhga ekstremizm va terrorizm g‘oyalarini, millatchilik, irqchilik, sadizm kabilarni targ‘ib etuvchi axborotlar kiradi;

ikkinchi guruhdagi axborotlar g‘arb hayot tarziga xos, milliy mentalitetimizga yot odatlar va ko‘nikmalarni targ‘ib etadi. Bu, ayniqsa, g‘arb yoshlarining kiyinishi, odatlarini targ‘ib qiluvchi maqolalar, kliplar, filmlarda yaqqol namoyon bo‘ladi;

uchinchi guruhga behayolikni targ'ib qiluvchi pornografik axborotlarni kiritish mumkin;

to'rtinchi guruhdagi materiallarga hali tekshirilmagan, o'z isbotini topmagan turli hujumkor, vayronkor axborotlar kiradi.

Internet saytlaridan tarqatilayotgan bu kabi yot g'oyalar va axborotlarning, ayniqsa, yoshlarga salbiy ta'sir ko'rsatayotgani va buning oqibatida yuz berayotgan ayrim voqealar barcha mamlakatlar afkor ommasini tashvishga solmoqda. Yoshlarimiz ongini egallashga qaratilgan har qanday xatti-harakatlarga, milliy manfaatlarimizga raxna solishga, ma'naviyatimizga tajovuz qilishga, tarixiy xotiramizni buzishga urinayotgan g'arazli kuchlarga qarshi doimo murosasiz kurashishimiz, bunday xavf-xatarlardan ogoh bo'lishimiz darkor.

Yurtimizga «ommaviy madaniyat», yanayam aniq qilib aytsak, olomon madaniyati asosan internet tarmog'i orqali kirib kelyapti. Bu hol odob-axloq, milliy, umuminsoniy va diniy qadriyatlarga hurmat pasayishi kabi ko'plab noxushliklarni keltirib chiqaryapti. Ba'zi yoshlarning hayosizlarcha kiyinishi, tanalariga turli rasmlar chizdirishi, quloq va burunlarini teshib, «zirak» taqib olishlari, qiz bolalarning o'g'il bolalarga o'xshab kiyinishi kabi «moda» unsurlari aynan internet orqali tarqalayotgan g'arb madaniyatiga taqlid tufayli yoyilayotgani shubhasiz.

Xo'sh, odamlar, xususan, yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillar nimalardan iborat va ularga qarshi qanday kurash olib borish kerak?

«Ommaviy madaniyat» niqobi ostidagi tahdidlar quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'lmoqda:

- axloqiy buzuvchilik;
- zo'ravonlik;
- egotsentrizm, ya'ni xudbinlik, loqaydlik;
- tariximiz milliy qadriyatlarimiz va dinning mohiyatini soxtalashtirishga urinishlar;
- turli mafkuraviy vositalar orqali mintaqaviy va millatlararo mojarolarni keltirib chiqarishga qaratilgan harakatlar;
- mahalliychilik;
- aroqxo'rlik, kashandalik va giyohvandlik;
- millatchilik va boshqalar.

Mafkuraviy xurujlar odamlarning, avvalo, yoshlarning ongini egallashga yo'naltiriladi. Ayniqsa, «ommaviy madaniyat» deb atalayotgan illat, xalqimizning ma'naviy xazinasi bo'lgan odob-axloq, sharm-hayo, iffat-andisha kabi fazilatlarimizga tajovuz qilib, ming yillik milliy qadriyatlarimizning ildiziga ziyon etkazmoqda. Shularni o'ylar ekansan, internet orqali uzatilayotgan axborotlar

ichida umrini o'tkazib o'tirgan ayrim yoshlarga achinasan kishi. Axir, ushbu axborotlar ichida zararli, keraksizlari ham bor-ku.

Birinchiidan, har bir inson o'ziga foydali, zarur axborotlarnigina qidirishi, topishi va olishi kerak. Ba'zan yoshlar bilan ilmiy mavzularda suhbatlashsangiz yoki ularga biror savol bilan murojaat qilsangiz, aksariyati darhol «Internet bor-ku, tayyor materiallarni olsangiz bo'lmaydimi?»—deb javob berishadi. Nahotki, internet tufayli insoniyat, ayniqsa, yoshlar kitob o'qish, bilim olish, izlanish kabi muhim faoliyatdan yiroqlashib boraversa. Vaholanki, haqiqiy ilmga, bilimga tinimsiz intilish, izlanish va mehnat bilan erishiladi.

Ikkinchiidan, keraksiz axborotlarni olish yoki ularga ko'nikishga, o'rganishga ne hojat? Afsuski, oramizda qiziqish nuqtai nazaridan, zarur bo'lmagan axborotlarni ham olib o'rganuvchilar topiladi.

Uchinchiidan, bunday keraksiz axborotlarga inson uchun eng muhim, qimmatli bo'lgan vaqt bekorga sarf bo'ladi, boy beriladi.

Uzoq o'tmishdan yaxshi ma'lumki, ota-bobolarimiz o'ta madaniyatli va oriyatli insonlar bo'lishgan. Shuning uchun ham xalqimizda oila tushunchasi muqaddas sanalgan, mustahkam ma'naviy qadriyat darajasiga ko'tarilgan. Oiladagi o'zaro munosabatlar, bir-biriga bo'lgan mehr-oqibat, izzat-hurmat, qadr-qimmat singari tushunchalar milliy ma'naviyatimizning tag zamirini tashkil etadi. Shunday ekan, xalqimizda ming yillar davomida shakllanib, sayqal topib kelgan milliy urf-odatlar, ma'naviy qadriyatlarimizni erga uradigan yot madaniyatning kirib kelishiga yo'l qo'ymasligimiz lozim.

«Ommaviy madaniyat» o'z mohiyatiga ko'ra soxta, o'ylab topilgan madaniyat bo'lib, haqiqiy madaniyatdan keskin farq qiladi. U ijtimoiy taraqqiyot, umuminsoniy qadriyatlarga jiddiy g'ov bo'ladi. «Ommaviy madaniyat» – ayrim guruhlar tomonidan o'ylab topilgan, g'arazli maqsadga yo'naltirilgan, insoniyatni inqirozga boshlaydigan g'oyalar majmui. Bugungi kunda «ommaviy madaniyat» niqobi ostida oramizda axloqsizlik, behayolik, uyatsizlik, fahsh, jangarilik, yovuzlik kabi ko'plab illatlar ildiz otayotir.

Bunday paytda biz o'zimizning milliy qadriyatlarimiz, an'analarimizni chuqur o'rganib, hayotga keng tatbiq etishimiz, ommalashtirishimiz lozim. SHu tariqa, «ommaviy madaniyat»ning jirkanch mohiyatini ochib, avlodlarimizning «ommaviy madaniyat» deb atalmish illatga qarshi immunitetini oshirgan, pirovardida, bu xavf-xatarning kirib kelayotgan yo'lini to'sgan bo'lamiz.

Ma'naviy yuksalishimizga qarshi tahdidlardan yana biri – egotsentrizm, ya'ni xudbinlikdir. Keyingi paytda g'arabona individualizm bilan sug'orilgan bu kabi illatlarning insoniyatga xavfi tobora ortib bormoqda. O'zligidan uzoqlashgan, nafsning quliga aylanib qolayotgan kishigina xudbinlikni o'ziga kasb qilib oladi.

Xudbin odam faqat o‘zim bo‘lsam, deydi yoki o‘zimning bilganim bilgan qabilida ishtutadi.

O‘zbekiston Respublikasining «Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida»gi qonuni, eng avvalo, farzandlarimizni tarbiyalash, ularni zararli axborotdan muhofazalash, buning huquqiy mexanizmlarini joriy etish, bolalarning jismoniy, ma‘naviy va axborot xavfsizligining qonuniy belgilangan kafolatlari kompleksini yaratishni nazarda tutgani bilan ahamiyatlidir. Kelgusida ushbu talablarni bajarish nafaqat kelajagimiz egalarini zararli axborotlardan himoya qilish, shu bilan birga, har birimizning fuqarolik pozitsiyamizni faol namoyon etishga imkon yaratadi.

Mazkur hujjatda axborotga doir huquqlarning cheklanishiga oid masala yo‘q. Qonun kelajagimiz egalari bo‘lmish bolalarning sog‘lig‘ini muhofaza etishga qaratilgan. Unda bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilishni amalga oshiruvchi organlar hamda tashkilotlar tizimi belgilab berilgan. Ayni paytda fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari ham ushbu jarayonda ishtirok etishi o‘z ifodasini topgan.

Axborot mahsulotining yoshga oid tasnifini belgilash va yosh toifalarini qo‘yish masalalari ushbu hujjatning muhim jihatlaridan hisoblanadi. Bu jamiyatimiz hayotida yangilik bo‘lib, endilikda ommaviy axborot vositalari, jumladan, internet jahon axborot tarmog‘idagi veb-saytlar, blogerlar, reklama vositalari hamda boshqa turdagi axborot tarqatish kanallari orqali tarqatilayotgan axborotlarda bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar etkazishi mumkin bo‘lgan axborotdan himoya qilish maqsadida 0+, 7+, 12+, 16+, 18+ yozuvlari aks ettirilishi shart qilib qo‘yilgan. Mazkur qonunga muvofiq, yoshga oid tasnifni belgilash axborot mahsulotini ishlab chiqaruvchilar va tarqatuvchilar tomonidan, jumladan, ekspertlarni jalb etgan holda, mamlakatimiz hududida tarqatish boshlangunga qadar amalga oshiriladi. Qonun kuchga kirishi bilan har bir axborot tarqatuvchi, ya‘ni fuqarolar tarqatilayotgan axborotga yosh toifasini o‘zlari yoki bu sohadagi ekspertlarning xulosasiga ko‘ra, qo‘yishlari kerak bo‘ladi.

Xulosa shuki, axborot xurujlari orqali odamlar ongiga singishi mumkin bo‘lgan loqaydlik, axloqsizlik, xudbinlik, shafqatsizlik, zo‘ravonlik, behayolik singari illatlarga qarshi murosasiz va muntazam ravishda kurashish zarur. Bu kurashda, kerak bo‘lsa, mavjud texnik imkoniyatlardan, audio, videoroliklar, multimedia vositalari kabilardan maqsadli va unumli foydalanish, odamlarda atrofga daxldorlik, mas‘uliyat hissini oshirish, mafkuraviy immunitetni yanada kuchaytirish bugungi kunda har qachongidan ham muhimroq ahamiyat kasb etmoqda.

1- TOPSHIRIQ

Ushbu metoddan foydalanganda tinglovchilar bilan o‘tilgan mavzuga nisbatanshaxsni ma’naviy-madaniyati shaklanishigai *internet saytlari, televidiniya, ijtimoiy tarmoqlardagi vertual aloqalar, internet o‘yinlarni* yoshlargata’siri tahliliy yondashishni, uni tahlil qilish va har tomonlama ko‘rib chiqishlari kerak. Metodni qo‘llash jarayonida tinglovchilarni 4 ta guruhga ajiratgan xolda, “SWOT” tahlili metodi yordamida o‘zlarini fikrlarini bildirishlari kerak.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

1-guruhga vazifa: internet saytlarini bugungi kunda yoshlar tarbiyasi ta’siri haqidatushuntirib bering.

2-guruhga vazifa: internet o‘yinlar (Momo, Siniy kit, Nerv va boshqalar)

3-guruhga vazifa: televideniya ko‘rsatiladigan turli multfilm, kino, ko‘rsatuvlarni yoshlar tarbiyasiga ta’siri to‘g‘risida tushuntirib bering.

4-guruhga vazifa: ijtimoiy tarmoqlardagi vertual aloqalar to‘g‘risida tushuntirib bering.

1. Kichik guruhlar vazifani bajarishga kirishadilar. Materialni o‘rganishga va taqdimotga tayyorgarlikka 7 daqiqa vaqt beriladi.

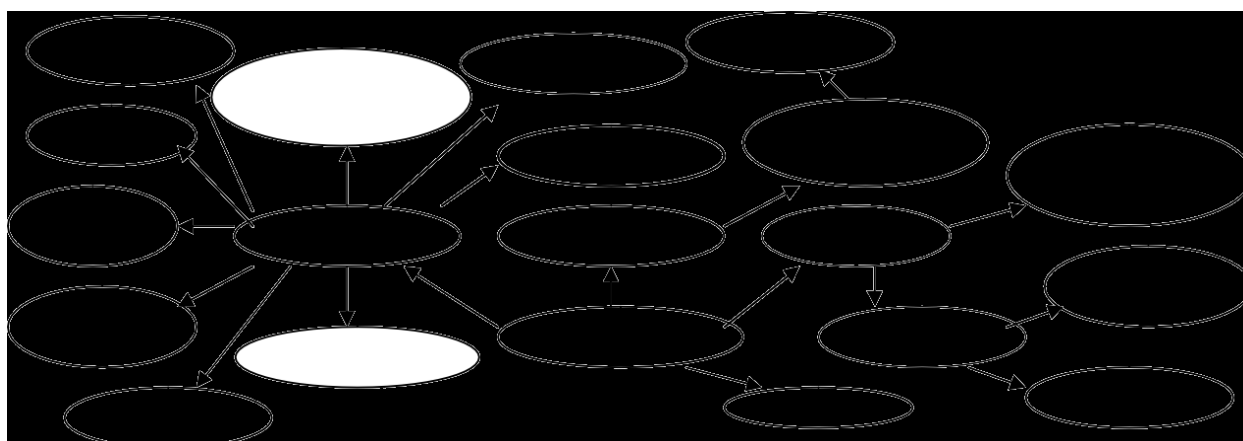
2. Ta’lim beruvchi tomonidan aniq ko‘rsatmalar beriladi va yo‘naltirib turiladi.

3. Har bir kichik guruhga 5 daqiqadan vaqt ajratiladi va taqdimot qilinadi.

4. Har bir taqdimotdan so‘ng savol-javoblar va muhokama bo‘lib o‘tadi.

3- TOPSHIRIQ

1. **Informatsion xurujlarni klaster metodi yordamida tarmoqlang va tahlil qiling.**

11-MAVZU: Axborot xurujlari, diniy aqidaparastlik, missionerlik va ekstremistik g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish (4 soat amaliy mashg'ulot)

1. Globallashuv sharoitida axborot xurujining namoyon bo'lish shakllari.
3. Yoshlarni axborot xurujlardan himoya qilishda ma'naviy tarbiyaning o'rni.

Axborot xurujlariga qarshi samarali kurashning ustuvorligi

Axborot xurujiga berilgan turlicha ta'riflar mavjud. Rossiyalik ayrim mutaxassislarining fikricha axborot xurujibu - raqib ustidan axborot hukmronligiga erishish va shuning evaziga unga moddiy, mafkuraviy yoki boshqacha zarar etkazish uchun davlatning harbiy kuchlari, hukumati hamda xususiy tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladigan tadbirlar va operatsiyalar majmuasidir.

Mamlakatimizga nisbatan amalga oshirilgan va oshirilayotgan axborot xurujlarining asosiy maqsadi – davlat va xalq o'rtasida ishonchsizlikni, aholida shubha, ikkilanish, parokandalik, tartibsizlikni keltirib chiqarishdir.

Shuni ta'kidlash kerakki, mustaqillik yillarida mamlakatimiz davlat apparatiga nisbatan turli kuchlar tomonidan ta'sir qilish, muayyan talablarini bajartirish maqsadida axborot xurujlari tashkil qilib kelinayotganligi ma'lum. Bu ayni paytda yurtimizdagi tinchlik, barqarorlik, milliy taraqqiyot yo'lida amalga oshirilayotgan islohotlarga qarshi qaratilgan harakatlardir.

XXI asrda axborot urushinig o'ziga xos jihati urush vositalari, uslublarining ko'paygani, takomillashganida ko'rinadi. Bugungi kunda bunday urush internetda, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar orqali ham olib borilmoqda.

Ayrim mutaxassislar tomonidan psixoterapiya metodlari yakka shaxsga qanday ta'sir etsa axborot urushining metodlari ommaviy ongga shunday ta'sir qilishini ta'kidlashadi.

Axborot urushiga yaqqol misol sifatida "Sovuq urush" davrida ikkita blok o'rtasida kechgan kurashni keltirish mumkin. O'sha davrda faol axborot va psixologik urush olib borish uchun bir qator OAVlar ("Ozodlik", "Amerika ovozi", "Nemis to'lqini", BBC radiostansiyalari va h.k.) tashkil etiladi yoki bu jarayonga jalb etiladi.

Misol uchun "Ozodlik" radiosi haqida internetda vikipediyada keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra radio dastlab "Ozod Evropa/Ozodlik" radiosi nomi bilan socialistik davlatlarga qarshi kurash uchun AQSh Davlat departamenti va Markaziy razvedka boshqarmasi tomonidan tashkil etilgan ko'p sonli tuzilmalardan biri bo'lgan. 1951 yilda tashkilot siyosiy maslahatchisi O. Djekson radiostansiya xodimlariga qarata ***"Bu (radio) psixologik urush xizmati. Bizning tashkilot biz eshittirish olib borayotgan mamlakatlarda ichki tartibsizliklarni keltirib chiqarish uchun tashkil qilingan"*** degan edi.

Radiostansiya dastlabki yillarda Markaziy razvedka boshqarmasi, 1972 yildan esa AQSh Kongressi tomonidan moliyalashtiriladi. 1953 yilda radio o'zbek tilida, 1960 yildan qoraqalpoq tilida ham eshittirish berib kelmoqda. *Yuqoridagilar radioning axborot urushi olib borish bo'yicha uzoq yillik tajribaga ega ekanligini ko'rsatadi.*

Ma'lumotlarga ko'ra, **AQShning Smit-Mund qonuniga muvofiq "Ozodlik" radiosiga amerika fuqarolari uchun eshittirishlar olib borish taqiqlangan.** Mutaxassislar buni AQSh hukumatining mamlakat fuqarolarini o'zining tashviqotlaridan asrash uchun qilingan, deb baholashadi.

Faoliyatining salbiy jihatlarini hisobga olib bir qator davlatlarda, jumladan Belorussiya, Eron, Tojikiston, Turkmaniston davlatlarida bu radiostansiyaning eshittirishlari taqiqlangan. Bunga qaramasdan radio o'z dasturlari, eshittirishlarini turli yo'llar, xususan internet orqali bu mintqalarga etkazishga harakat qilmoqda.

Sovuq urush tugagan bo'lsada, ushbu OAVlar faoliyati tugatilmadi, balki ularning tashkilotchilari, ularni moliyalashtirib turgan davlatlar, xizmatlarning boshqa geosiyosiy

maqsadlariga yo`naltirildi. Ular bugungi kunda ma`lum bir davlatlarga ta`sir qilish uchun bir taraf lama, noxolis axborot tarqatishda, o`z usullarini takomillashtirishda davom etmoqda.

Hozirda Rossiya federasiyasi va ayrim g`arb davlatlari o`rtasida “sovuq urush” davridagidan qolishmaydigan darajada gibrud urushning tarkibiy qismi sifatida axborot urushi ketmoqda.

Tahlillar shuni ko`rsatadiki, yaqin va uzoq davlatlarda sodir etilgan davlat to`ntarishlari (“rangli inqiloblar”, “arab bahori”) bu eng avvalo manfaatdor kuchlar tomonidan g`arazli maqsadga yo`naltirilgan tarzda aholiga nisbatan amalga oshirilgan axborot ta`sirining oqibatidir.

Respublikamizning geosiyosiy, geojug`rofiy mavqei yaqin va uzoq kelajakda mamlakatimizga nisbatan axborot urushi susaytirilmaydi, aksincha faollashadi, degan xulosa chiqarishga olib kelmoqda.

Mamlakatimiz muhim siyosiy tadbir- Prezidentlikka saylov arafasidaturibdi. Bu jarayonda ayrim kuchlar tomonidan axborot xuruji kuchaytiriladi, chunki saylov jarayoni vaziyatni beqarorlashtirish uchun, aholini turli guruhlar ga bo`lib tashlab, o`ziga xos “boshqariladigan tartibsizlik” tashkil qilish uchun qulay fursat hisoblanadi. Bashoratchilikka da`vo qilish emas bu, biroq shuni aytish mumkinki, saylov natijalari bo`yicha turli shubha, mish-mishlarni tarqatish, saylov jarayonining qonuniy, demokratik tarzda o`rganligini shubha ostiga olish ko`payadi. Basharti shunday bo`lsa bu haqiqiy xalq tanlovi amalga oshganidan, axborot xuruji tashkilotchilari xohlagan narsa ro`y bermaganidan dalolat beradi. Yaqin tarixda buni ko`p guvohi bo`lganmiz.

Axborot xurujlari ta`siriga eng ko`p beriladigan aholi qatlami bu yoshlardir. Afsuski, axborot-kommunikasiya texnologiyalarining jadal sur`atlar bilan rivojlanishi axborot tahdidlarining ham kuchayishiga olib kelmoqda. Internet vositasida ishlaydigan dasturlar, ijtimoiy tarmoqlar orqali juda katta oqimda ma`lumotlar almashishi ro`y bermoqda. Ular asosan qiziqarli voqealar, gap-so`zlar, shou-biznes, sport xabarlar, yangiliklardan iborat. Biroq hech kim tashqi kuchlar tomonidan ijtimoiy tarmoqlar, messengerlardan o`z maqsadi yo`lida foydalanmaydi, deb kafolat bera olmaydi. Misol uchun, Telegram messendjerida ba`zi bir guruhlarining ishtirokchilari soni 50 000 dan oshadi. Shunday guruhlar borki, unda asosan fahsh fotorasmlar, video lavhalar joylashtirilmoqda. Bu ma`naviyati, madaniyatida qusr bo`lgan shaxslarni o`ziga jalb qilish uchundir. Aynan shunday toifa kishilar o`zlariga javob berisha olmaydi. Keyinchalik bunday kanallarda siyosiy mavzuga taalluqli ma`lumotlar tarqatilishi va guruh a`zolarining fikrini o`zgartirishga, ma`lum bir yo`nalishga solishga harakat qilinishi mumkin.

Respublikamizning birinchi prezidenti muhtaram Islom Karimov “...bugungi zamonda mafkura poligonlari yadro poligonlaridan ham ko`proq kuchga ega” ekanligini ta`kidlagan edi. Mafkura poligonlarida kuchlar nisbati esa axborot, axborot xuruji vositasida hal etilmoqda.

Mamlakatimizga nisbatan qilinayotgan axborot xurujlariga qarshi kurashda ba`zan “It huradi, karvon o`tadi” qabilida ishlash o`rinlidek ko`rinadi. Biroq, fikrimcha axborot xurujlari kimlar, qaysi tuzilmalar tomonidan, nima maqsadda tashkil qilinayotganligi ma`lum bo`lganda, ularga qarshi kurashda eng yaxshi himoya hujum ekanligidan kelib chiqishimiz kerak.

Axborot xurujlariga qarshi kurashda kurashning tizimli bo`lishligi, uning zarur huquqiy bazasi shakllantirilganligi o`ta muhim. Shu bois axborot xavfsizligini ta`minlashga qaratilgan alohida qonun hujjati qabul qilish masalasi ko`rib chiqilishi kerak.

Shu bilan birga, bunday xurujlar ga qarshi kurashda quyidagilar muhim:

1. Axborot makonini mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, o`zgarishlar, aholining qiziqishi yuqori bo`lgan masalalar haqidagi ob`ektiv va pozitiv axborot bilan doimiy ravishda to`ldirib borish.

2. Fuqarolarimizda internetdan foydalanish madaniyatini shakllantirishga qaratilgan kompleks choralar ko`rilishi kerak. Xususan yoshlarimizni tafakkur qilishga, har qanday axborotni tahlil qilib so`ng xulosa chiqarishga o`rgatishimiz zarur.

3. Mamlakatimiz, davlat apparati, rahbarlar haqida noto'g'ri ma'lumotlar, tuhmat, uydirmalar, buzilgan axborot tarqatuvchi har qanday axborot vositalari faoliyatiga qonun doirasida chek qo'yish.

4. Aholiga chet ellarda turib mamlakatimiz to'g'risida noto'g'ri, bir tarablama axborot tarqatuvchi axborot vositalari, shaxslarning asl qiyofasini ochib beruvchi axborotni etkazish.

5. Milliy g'oya, mafkura, ma'naviyat tushunchalari, shu jumladan fuqarolarimizning vatanparvarligi axborot xurujlariga qarshi muhim omillardir. Bu yo'nalishda amalga oshirayotgan ishlarimizni izchillik bilan davom ettirish

6. "Beshinchi kolonna"ni aniqlash va ularga nisbatan tegishli choralarni ko'rish tizimli tarzda davom ettirilishi kerak. Chunki aynan "beshinchi kolonna" tashqi kuchlarning buzg'unchi g'oya, axborotlarini tarqatishda vositachi vazifasini bajaradi.

Bir so'z bilan aytganda, biz axborot xurujlariga qarshi yangicha fikrlashimiz, ishlashimiz darkor. Bunda tinchlik va barqarorlikni ta'minlash, o'z xalqining xotirjam va farovon hayoti uchun yonib yashagan muhtaram I.Karimovning quyidagi so'zlarini yodda tutishimiz kerak: "Hammamizga ayon bo'lishi kerakki, "axborot asri" deb nom olgan XXI asrda hech qaysi davlat yoki jamiyat o'zini temir devor bilan o'rab yashay olmaydi. Ayni paytda, ahvol shunday ekan, deb qo'l qovushtirib o'tirish ham to'g'ri kelmaydi, bunday tahdidlarga javoban, biz ham, sodda bo'lmasdan, zarur chora-tadbirlarni ko'rishimiz kerak"

Missionerlik va prozelitizm: faoliyat shakllari, ijtimoiy xavfi va oldini olish uslublari

Missionerlik haqida gap ketar ekan, avvalo ushbu tushunchaning lug'aviy va istilohiy ma'nolarini tushunib olish muhim ahamiyatga egaligini alohida qayd etish lozim.

Ushbu so'z lotin tilidagi «missio» fe'lidan olingan bo'lib, «yuborish», «vazifa topshirish», missioner esa "vazifani bajaruvchi" degan ma'nolarni anglatadi. Missionerlik esa belgilangan vazifalarni hal qilishga qaratilgan nazariy va amaliy faoliyat majmuini bildiradi.

Turli lug'atlar va manbalarda missionerlikka ko'plab ta'riflar berilgan. Ularning deyarli barchasida missionerlikka xos xususiyatlar tavsiflanishi barobarida, bu so'z asosan xristian dini bilan bog'lanadi. Jumladan, har yili qayta nashr etiladigan «World Book» ("Jahon kitobi") ensiklopediyasida "Missioner biror diniy guruh tomonidan boshqalarni o'z diniga targ'ib qilish va kiritish uchun yuborilgan inson",-degan fikr qayd etilgan. 2005 yilda Moskvada nashr etilgan "Kirill va Mefodiyning katta ensiklopediyasi"da esa «Missionerlik biror diniy birlashma vakillarining o'z e'tiqodini boshqa din vakillari orasida yoyish harakati»,-degan ta'rif keltirilgan.

Umuman olganda, turli lug'atlar va manbalarda bayon etilgan ta'riflar bib-biriga juda yaqin va o'xshash bo'lib, ularga tayangan holda quyidagi xulosani chiqarish mumkin: missionerlik - bir dinga e'tiqod qiluvchi xalqlar orasida boshqa bir dinni targ'ib qilishni anglatadi.

Prozelitizm - bu to'g'ridan-to'g'ri biron bir dinga ishongan fuqaroni o'z dinidan voz kechishga va o'zga dinni qabul qilishga majbur qilishdan iboratdir.

Missionerlarning bugungi kundagi faoliyati hech bir mintaqa, hech bir davlat bunday tahdiddan holi emasligini ko'rsatadi. Bunday holatlarning oldini olish uchun

esa missionerlikning mohiyatini to'g'ri va chuqurroq anglash, uni bartaraf etish yo'lida maqsadli, tizimli va tadrijiy faoliyat olib borish zarur bo'ladi

Bugungi kunda faol missionerlik bilan turli yo'nalishdagi tashkilotlar shug'ullanayotgan ekan, bunday harakatlarning g'oyaviy-aqidaviy asoslarini ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Masalan, xristianlar "Missionerlik har bir dindor uchun shart",-deb hisoblaydilar. Bunday fikrlarning asosi va manbaini «Injil»dan topish mumkin. Jumladan, "Injil"da Iso Masihning o'ziga 12 havoriyni tanlab olishi va ularni Isroilning qishloqlari bo'ylab da'vat qilish uchun yuborgani qayd etilgan. Bu haqda Markdan rivoyat qilingan "Injil"da «Iso shogirdlariga dedi: "Butun jahon bo'ylab yuringlar va hamma tirik jonga Injil Xushxabarini targ'ib qilinglar", Mattodan rivoyat qilingan «Injil»da esa "...barcha xalqlardan shogird orttiringlar. Ularni Ota, O'g'il va Muqaddas Ruh nomi bilan cho'qintiringlar. Men sizlarga buyurgan hamma narsalarga amal qilishni ularga o'rgatinglar...", -degan da'vatlarni o'qish mumkin.

SHu o'rinda adolat yuzasidan bir fikrni alohida qayd etish lozim. Ko'pchilik hollarda muayyan dinda doirasida shakllangan u yoki bu ko'rsatmalar, aqidalar konkret tarixiy shart-sharoit bilan bog'liq bo'ladi va o'z davri uchun to'g'ri hisoblanadi. Vaqt, sharoit o'zgarishi bilan o'zining birlamchi ahamiyatini yo'qotgan bunday ko'rsatmalar o'sha davrdagi tarixiy vaziyatni tushunish va baholashda qimmatdorlik kasb etadi. "Injil"dan keltirilgan yuqoridagi so'zlar haqida ham shunday deyish mumkin. Zero, Iso Masih tomonidan qilingan bunday da'vatlar ko'p xudolilik o'rniga yakka xudolikni targ'ib qilish bilan bog'liq edi.

Bugungi kunda jahon aholisining mutlaq ko'pchiligi yakkaxudolikka asoslangan o'z dinlariga e'tiqod qiladi. SHunday ekan, qayd etilgan ko'rsatmalarni missionerlik bilan shug'ullanish uchun g'oyaviy asos qilib olish tarix haqiqatiga zid ekanini ta'kidlash zarur.

Hozirgi davrga kelib missionerlik global ko'rinish oldi. Bunda XIX-XX asrlarda yuzaga kelgan ko'plab protestantlik oqimlari faol rol o'ynamoqda.

Insoniyat tarixida XX asr yirik davlatlar tomonidan o'z ta'sir doiralarini kengaytirish uchun olib borilgan kurashlar davri bo'ldi. Bu jarayonda Osiyo va Afrika mamlakatlari asosiy kurash maydoniga aylandi.

Bunda neft va neft mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojning ortishi natijasida yoqilg'ining qimmatlashishi va yirik davlatlarning energetik zahiralar ustidan nazorat o'rnatish uchun ular joylashgan hududlarga o'z ta'sirlarini o'tkazishga harakat qila boshlashi muhim rol o'ynadi.

Bu muammo hozir ham dolzarbligicha qolib, yirik davlatlar missionerlikdan aynan shunday geosiyosiy maqsad-lar yo'lida foydalanayaptilar, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Missionerlarning asosiy maqsadi ma'lum davlatlarda o'zlariga tarafdorlarni ko'proq yig'ish, ular orasida g'arbona, xristian hayotini targ'ib qilish va shu orqali jamiyatda xayrixoh bo'lgan guruhlarini shakllantirishdir.

Ushbu maqsadga erishish uchun xristian missionerlari tomonidan ko'p yillik dasturlar ishlab chiqilgan. SHunday loyihalardan eng yirigi bu «10/40 OYNA» rejasidir.

Rejaga binoan xristian missionerlari injillashtirish faoliyatida asosan shimoliy kenglikning 10 va janubiy uzunlikning 40-darajalari orasida joylashgan hududlarga alohida ahamiyat beradilar.

Ushbu xarita ham missionerlikdan energetik zahiralarni qo'lga kiritishdek geosiyosiy maqsadlarda foydalanilishi haqidagi xulosaning o'rinli ekanini ko'rsatadi.

Uzoqni ko'zlab, g'arazli geosiyosiy maqsadlarga erishishni niyat qilgan kuchlar tomonidan ushbu hududga xos xususiyatlar juda ham chuqur o'rganib chiqilgan, bu haqda bir qator risolalar va missionerlar uchun qo'llanmalar ishlab chiqilgan. Ularning orasida «10/40 OYNA»ga kiruvchi mamlakatlarning o'ziga xos xususiyatlari, aholisining dini, turmush tarzi, missionerlik faoliyatini olib borishda nimalarga e'tibor berilishi lozimligi haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan Patrik Djonstounning «Dunyo operatsiyasi» risolasi alohida e'tiborga molik.

Qo'llanmada keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, hozirgi kunda dunyodagi millat va elatlar soni 12 017 tani tashkil etadi. Ulardan 9 017 tasi to'laqonli faoliyat yuritadigan cherkovga ega, qolgan 3000 millat va elat bunday cherkovlarga ega emas. Djonstoun ularga ko'proq ahamiyat qaratish kerakligini, bu hududlardagi xristianlar islom, hinduiylik, buddaviylik dinlarning tazyiqlariga uchrayotganini ta'kidlaydi. Risolada dunyo bo'yicha eng ko'p tazyiqqa uchrayotgan cherkovlar joylashgan hududlar xaritasi ham keltirilgan.

2001 yilda chop etilgan "Butundunyo xristian ensiklopediyasi"ga ilova tarzida 2002 yilda AQSHda, "Butunjahon xristianligi tendensiyasi" kitobi nashr etildi. Unda xristianlik 2025 yilgacha erishish lozim bo'lgan sakkiz asosiy maqsad sanab o'tilgan. Xususan, unda aytilishicha

- Er yuzi aholisining "Injil" bilan tanishtirilishi 73,1 foizdan 100 foizga etkazilishi;
- dunyo aholisi tarkibidagi xristianlarning ulushi 33 foizdan 40 foizga o'sishi;
- xristianlarning 10 foizini tashkil qilgan missionerlarning ulushi 20 foizga ko'tarilishi;
- xristianlar o'z daromadlarining 1,8 foizini cherkov hisobiga o'tkazib kelishgan bo'lishsa, bu ko'rsatkich 3 foizga etkazilishi;
- har 3000 kishiga 1 ta missioner to'g'ri kelgan bo'lsa, bu ko'rsatkich har 1000 kishiga 1 ta missionerni tashkil etishi;
- cherkov mavjud bo'lmagan, aholisi 50 000 dan ortiq 116 ta shaharning barchasida cherkovlar yuzaga kelishi;
- cherkovlar tuzilmagan 1000 dan ortiq etnik guruhning har birida cherkovlar tashkil etilishi;

- yo umuman tarjima qilinmagan, yoki qisman tarjima qilingan barcha tillarga “Injil” tarjima qilinishi lozim.

Er sharining ushbu mintaqasi klassik geosiyosat nazdida ham asosiy va hal qiluvchi ahamiyatga ega. XIX asrdayoq taniqli geosiyosatchi A.Mexen jahon maydonida 30-40 paralellar orasidagi “qarama-qarshiliklar hududi”ni ajratib ko‘rsatgan. Ushbu hududlarda imperiyalarning manfaatlari to‘qnashadi. Zamonaviy geosiyosatchilar esa ushbu hududning aksariyat qismini “beqarorlik tuguni” deb atashadi.

Hozirgi kunda Markaziy Osiyoning bir qismini ham qamrab olgan ushbu hudud xristian missiyalarining asosiy harakat nuqtasiga aylangan. Missiyalar tomonidan ushbu hududlarni o‘zlashtirish uchun bir qator rejalar ishlab chiqilgan. “Tong - 2000” nomli missionerlik dasturining muallifi J. Montgomerining fikricha, xristianlik o‘z tarixida bir avlod hayot davrining o‘zida amalga oshirish uchun 700 dan ortiq Butunjahon injillashtirish rejalariga ega bo‘lgan.

Muayyan ijtimoiy guruhlarni tanlab olish va ular bilan maqsadli ishlash missionerlik strategiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Xususan, protestant missioneri R.Adler “Havoriy Pavlus davrida va hozirgi kunda missionerlik metodlari” kitobida yozishicha, Xitoyda “Qo‘llab-quvvatlash jamiyati” nomli missionerlik tashkiloti ziyolilar va mansabdor shaxslarni o‘ziga jalb qilish orqali muvaffaqiyatlarga erishgan.

«Dunyo operatsiyasi» kitobining muallifi, taniqli missioner P.Djonstoun esa, talabalarni missionerlik faoliyatining asosiy ob’ekti deb qarab, jumladan, shunday deydi: “Butun dunyoda universitet va kollejlarda 37 million talaba tahsil oladi. Ularning ko‘plari 20 yildan so‘ng yirik mansablarni egallashadi”. Darhaqiqat missionerlar o‘z faoliyatida talabalar va yoshlarga katta ahamiyat beradilar. Masalan, “Kechki Bishkek” tashkiloti tomonidan chiqarilgan axborotnoma va Qirg‘iziston xavfsizlik xizmati ma’lumotlariga ko‘ra, hozirda ayrim qirg‘iz yoshlaridan 15 mingi xristianlikni qabul qilgan. Qozog‘istonda ham ba’zi ma’lumotlarga ko‘ra, hozirgi kunga kelib 800 000 ga yaqin sobiq musulmon aholi protestantlikni qabul qilgan.

Missionerlik strategiyasining yana bir muhim tarkibiy qismi bu diniy tashkilotlar sonini oshirishga intilishdir. “DAWN” (“Kun chiqishi”) missionerlik harakati rahbari D.Montgommeri fikricha: “CHerkovlarni ko‘paytirish strategiyasi - xalqlarni masihiylikka o‘tkazishning eng to‘g‘ri yo‘lidir”.

Buning isbotini Qirg‘iziston hukumati xuzuridagi Din ishlari qo‘mitasining ma’lumotlarida ham ko‘rish mumkin. Unga ko‘ra, hozirgi kunda Qirg‘izistonda 216 protestant diniy tashkiloti, shu jumladan, 20 ta xorijiy konfessiyalarning missiyalari faoliyat yuritmoqda. So‘nggi yillarda mamlakatga 830 ta missioner kelgan, ularning asosiy ulushi Janubiy Koreya, AQSH, Germaniya kabi davlatlardan kelgan da’vatchilarga to‘g‘ri keladi.

Missionerlar tomonidan “Mun izdoshlari”, “Greys cherkovi”, “Iso Masih cherkovi”, “YAngi Hayot”, “Sunn Bagʻim” kabi cherkovlar tuzilib, Ettinchi kun adventistlari, baptistlar, Toʻliq injil xristianlari, Iegovo shohidlari cherkovlari ishi faollashtirilgan.

Missionerlar oʻz faoliyatlari orqasida siyosiy yoki iqtisodiy maqsadlar yotganini umuman tan olishmaydi. «10/40 Oyna» hududiga qiziqishlarini ular diniy nuqtai nazardan asoslashga urinadilar. Xususan, ularning fikrlaricha, ushbu hududda “Bibliya”dagi koʻp voqealar sodir boʻlgan. Xudo ilk insonlar Odam va Havvoni shu hududga tushirgani, Iso Masih tugʻilib oʻsib, oʻz havoriylari bilan faoliyat olib borgan xamda ilk masihiy cherkovi shu erda paydo boʻlgani haqidagi fikrlar shular jumlasidandir. Bu hudud quruqlikning 1/3 qismini tashkil qilishi, 4 milliard aholi istiqomat qilishi, dunyodagi eng kam injillashtirilgan 50 davlatning 37 tasi shu hududda joylashgani ham bu xalqlarga «Najot keltiruvchi Xushxabarni» etkazish zarurligiga “asos” sifatida keltiriladi.

Bu gaplar asl maqsadni yashirish uchun bir niqob, xolos. Aslida asosiy maqsad ushbu hududlardagi xalqlarni injillashtirish orqali ularning birdamligiga putur etkazish, ichki nizolarni keltirib chiqarish orqali ularning rivojlanishiga toʻsqinlik qilish va qaram etishdan iborat. Agar «masihiy» lardan biri yuqori davlat organlariga ishga kirsam nur ustiga aʻlo nur boʻladi.

Missionerlikka boyish yoʻllaridan biri sifatida qarovchilar ham talaygina ekanini ham qayd etish lozim. Maʼlumki, koʻpchilik protestant jamoalari oʻz aʼzolari daromadlarining muayyan qismini cherkov hisobiga oʻtkazishni talab qiladi. Baʼzi cherkovlarda bu narsa majburiy boʻlmasa, xayr-ehson qilish qattiq targʻib qilinadi. Tadrijiy va agressiv targʻibot olib borilishi natijasida kishilar “oʻz xohishlari bilan” bor budlarini cherkovga topshirishadi. Oddiy dindorlar, jumladan, yangi prozelitlar ham kamtarona, tashkilot rahbarlari esa hashamatli ofislarda oʻtirib shohona hayot kechirishadi.

Buning isboti sifatida quyidagi misolni keltirish mumkin. YAqinda Rossiyada «Serkov Bogomateri» nomli sekta ustidan boʻlib oʻtgan sud jarayonlarida ushbu sekta rahbarlari oʻz izdoshlaridan xudo yoʻlida xonadonlarini oʻz rahnamolariga xadya qilishga daʼvat qilishgani va shu yoʻsinda bir necha fuqarolar oʻz kvartiralarini soxta rahbarlarga hadya qilib yuborishgani eʼlon qilindi.

Mamlakatimizdagi bir qator cherkovlarda ham xayr-ehson yigʻish yaxshi yoʻlga qoʻyilgan. Cherkovlarga keladiganlar orasida oʻziga toʻq odamlar juda kamchilikni tashkil qilsa-da har bir ishtirokchi eng kamida 3000-4000 soʻmdan xayriya qilishi tabiiy hol xisoblanadi.

YUqoridagi mulohazalar zamonaviy missionerlik geosiyosiy maqsadlarga erishish, u yoki bu mintaqaga taʼsir oʻtkazishning oʻziga xos vositasi va nihoyat, serdaromad sohaga aylanib qolgani haqida xulosa chiqarish imkonini beradi.

Jamiyat taraqqiy etib, yuksalib borgan sari missionerlik ham unga mos ravishda zamonaviy fan-texnika va texnologiyalardan ustalik bilan foydalangan holda o'z uslub va vositalarini takomillashtirib bormoqda.

Bugungi kunda missionerlar o'z targ'ibot faoliyatlarida yangi, zamonaviy usul va vositalardan, jumladan, zamonaviy tele, audio, video, radio va kompyuter texnologiyalaridan keng foydalanmoqdalar.

Uyma-uy yurib «Xushhabar» etkazish, ya'ni odamlar bilan kunning dolzarb muammolari haqida suhbatlashish, ularning dardlariga qiziqish bildirish va ushbu muammolardan chiqish yo'llarini ko'rsatib berishni taklif qilib, o'z tashkilotlariga jalb qilish missionerlikdagi yaxshi samara beradigan usullardan biri hisoblanadi. Ushbu usuldan faol foydalayotgan "Iegovo shohidlari" oqimi a'zolari, o'zlarini Iso Masih o'z havoriylariga buyurgan yo'ldan foydalanayotganlarini ta'kidlashadi.

Missionerlikda **mahalliy tillarda xristianlikni targ'ib qiluvchi adabiyotlarni chop qilish va tarqatish** ham eng ko'p qo'llaniladigan usullardan biri hisoblanadi. Kichik hajmdagi qo'llanmalar juda ham ta'sirchan qilib yoziladi va odamlarning e'tiborini jalb qilish uchun chiroyli suratlariga boy bo'ladi. Ularda dinni qabul qilish ochiq-oydin taklif qilinmaydi. Ammo adabiyot oxirida qo'shimcha ma'lumot olish uchun tashkilot manzili yoki telefoni keltiriladiki, risolani o'qigan va diniy bilim sayoz bo'lgan inson bu narsaga uchishi mumkin. Masalan, «Iegovo shohidlari» tashkiloti tomonidan tarqatilgan kitobchalarning birida shunday yozilgan: *“Albatta, Iehovo shohidlarining butun ta'limotini ushbu kichik kitobda qamrab olishning iloji yo'q, lekin biz sizga qo'shimcha ma'lumotga ega bo'lishingiz uchun turar joyingizda istiqomat qiluvchi Iehovaning shohidlariga murojaat qilishingizni taklif etamiz”*.

YUzaki qaraganda, bunday usul yaxshi natija bermaydigandek tuyuladi. Aslidachi? Ma'lumotlarga ko'ra, 200 dan ortiq mamlakatda To'liq Injil xristianlariga qarashli 120 dan ortiq Bibliya jamiyatlari faoliyat yuritadi. Ushbu oqimga kirgan yangi vakillarning yarmidan ko'pi dinni qabul qilishlarini xristian adabiyotlari ta'siri bilan bog'lashlari esa yuqoridagi uslubning nechog'lik samarali ekanini ko'rsatadi.

Adabiyotlarni olib kirish va tarqatish ko'pincha mavjud qonunlarga zid ravishda amalga oshiriladi. Masalan, Tojikistonda protestant diniy adabiyotlarini tarqatish bilan Ukrainadan kelgan "Din so'zi" nomli tashkilot shug'ullanadi. Ushbu tashkilot Tojikistonda Bibliya yilini e'lon qilgani va har bir protestantga kamida bitta boshqa din vakilini Bibliya bilan tanishtirishni vazifa qilib qo'ygani bu yo'ldagi harakatlar aniq maqsadlarga qaratilgan holda tashkil etilayotganini ko'rsatadi.

Xayriya yordamlari ko'rsatish ham missionerlikdagi eng qadimiy va samarali usullardan biri hisoblanadi. Bunda turli xil ma'rifiy tadbirlar uyushtirilib, ularga asosan yoshlar jalb etiladi. Ishtirokchilarga xristian adabiyotlarini ham o'z ichiga olgan sovg'alar ulashiladi, tadbir so'ngida albatta ibodat va Bibliya o'qish ham bo'ladi. Zilzila, toshqin, ocharchilik kabi ofatlarning sodir bo'lishi missionerlar uchun ayni muddao hisoblanadi. Qaerda yuqoridagidek holatlar yuz bersa o'sha erga

birinchi bo‘lib missionerlar etib borishadi. Dastlab ular o‘zlarini beg‘araz yordam ko‘rsatayotganlarini ko‘z-ko‘z qilib, asta-sekin asl maqsadlarini ko‘rsatadilar. Aslida ***missionerlar hech qachon, hech kimga beg‘araz yordam ko‘rsatmaganlari va ko‘rsatmasliklarini ham unutmaslik lozim.*** Bunga dalil sifatida quyidagi misolni keltirishimiz mumkin. 2003 yilda Qirg‘iziston bosh vaziri bilan uchrashuv chog‘ida, AQSH ning YUTA shtati delegatsiyasi rahbari Rassel Nelson o‘z shtatidan Qirg‘izistonga insonparvarlik yordamining ko‘paytirilishi Qirg‘iziston xududida Mormon cherkovi faoliyatining nechog‘liq tez qonuniylashtirish bilan bog‘liq ekanini qayd qilgan. Rossiya Federatsiyasining Federal Xavfsizlik Xizmati ma‘lumotlariga ko‘ra, Mormon cherkovlari rahbariyati NATOga kiruvchi mamlakatlar maxsus xizmatlari vakillaridan iboratdir. Ularning bunday tadbirlarni tez-tez o‘tkazishga urinishlari, jamiyat ongida ularning ijobiy **imidji** shakllanishi va o‘zaro munosabatlarning, shuningdek, mahalliy xokimiyat vakillari bilan ham yaxshilanishiga olib keladi.

Tibbiy va ta‘lim-tarbiya sohalariga maxsus kadrlarni yuborish ham eng qadimiy usullardan biridir. Hozirgi kunda bir qator missioner jamoalar ushbu usuldan samarali foydalanishmoqda. Jumladan, ma‘lumotlarga ko‘ra “Ettinchi kun Adventistlari” jamoasi dunyoning turli chekkalarida 200 dan ortiq bepul shifoxonalarga ega. “Ruhiy tiklanish” missionerlik assotsiatsiyasining ma‘lumot byulletenlarida bayon qilingan, mintaqaviy missioner markazlarni rivojlantirish konsepsiyasida tibbiy missiyalarning asosiy vazifasi: “YAngi cherkovlarni tuzish va evangellashtirish”, deb belgilanganini qayd etish lozim. Misol uchun, 2002 yilda Tojikistonning So‘g‘d viloyatiga Janubiy Koreyadan xirurglar, terapevtlar va pediater vrachlar guruhi tashrif buyurdi. 2003 yil iyulida esa xuddi shunday tashrif bilan endi CHkalovsk shahriga yana sakkizta missioner vrachlar kelishgan.

Missionerlarning yoshlar bilan ishlashda bir necha usullari mavjud: talabalar, bolalar uchun missiyalar, yozgi oromgohlar shular jumlasidandir. Hozirgi kunda “Xalqaro xristian oromgohlari” assotsiatsiyasiga MDH ning 7 mamlakatida 177 oromgoh a‘zo bo‘lgan. Ushbu oromgohlar dasturi shunday ishlab chiqilganki, mavsum oxiriga borib u erda dam olgan bola xristianlikni qabul qiladi.

Hozirgi kunda missisionerlik tashkilotlari xristianlikni targ‘ib qilishda **audio, video va elektron mahsulotlar, ro‘znoma va oynomalar, teledasturlar, internetda onlayn o‘quv kurslari** tashkil etish yo‘llaridan ham faol foydalanmoqda. Jumladan, missionerlik mazmunidagi kassetalar ishlab chiqarish va tarqatish bilan shug‘ullanuvchi ko‘p sonli xalqaro agentliklar faoliyat yuritmoqda. Ushbu yo‘nalishdagi eng yirik tashkilot- Global Recordings bo‘lib, u 21 milliy agentlikni birlashtiradi va hozirgi kunga kelib 4562 til va lahjada mahsulot ishlab chiqarmoqda.

Evropa va Amerika qit‘alarida missioner da‘vatchilar mashhurlilik borasida shou-biznes va kinosanoat yulduzlaridan qolishmaydi. Ma‘lum bo‘lishicha,

televidenie orqali da'vat qilishdan eng ko'p Adventistlar va To'liq Injil Xristianlari jamoalari foydalanishadi.

MDH hududida ham bir qator missionerlik dasturlari e'fira uzatilmogda. Jumladan, Rossiyaning "TV-3" kanali orqali butun MDH ga uzatiladigan «Kennet Kouplend missiyasi»ga qarashli "Iymonli kishining baralla ovozi" dasturi, bundan tashqari Pyatidesyatnik yo'nalishiga tegishli "CNL", "ICB" kabi telekanallar Injilni targ'ib qilish bilan shug'ullanadi.

Internet tarmog'ida ham missioner tashkilotlar o'z sahifalariga ega. berilgan. Ushbu saytlarda missionerlarga turli maslahatlar, jumladan musulmonlarni protestantlikka o'tkazish haqida tegishli ko'rsatmalar va missiologiya bo'yicha o'quv kurslari berib boriladi.

Din milliy ma'naviyatning tarkibiy qismi, millatni birlashtirib turuvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Bir tilda gaplashadigan, umumiy tarix va yagona davlatga ega bo'lgan, ammo turli dinlarga yoki diniy yo'nalishlarga e'tiqod qiladigan millatlar hamon ichki milliy birlikni ta'minlay olmayotgani, kichkina bir sabab qayta-qayta nizoli vaziyatlar va fuqarolar urushining kelib chiqishiga zamin yaratayotgani va mamlakatlar o'z taraqqiyotida o'nlab yillarga orqada qolib ketayotgani ham shunday xulosa chiqarish imkonini beradi.

Livan aholisining 90 foizdan ortig'ini arablar tashkil etadi. Rasmiy til arab tili hisoblanadi. Ammo livanliklarning bir qismi islomga (sunnii, shia, druz), qolgan qismi xristianlikka (maroniy, pravoslav, katolik) e'tiqod qilishi natijasida milliy birlikni ta'minlash qiyin kechmogda. Mamlakatning amaldagi qonunchiligida davlat boshqaruv idoralarining diniy belgilar asosida shakllantirilishi mustahkamlab qo'yilgani esa, ko'pgina hollarda xilma-xil omillar ta'sirida uning to'laqonli faoliyatiga to'siq bo'lmoqda. Musulmonlar va xristianlar o'rtasida vaqti-vaqti bilan kelib chiqayotgan fuqarolar urushi esa bu birlikni ta'minlashni yanada mushkullashtirayotgani fikrimizning isboti bo'la oladi.

Turli millat va din vakillari istiqomat qilib kelgan YUgoslaviyaning Serbiya, Sloveniya, Xorvatiya, Makedoniya, CHernogoriya, Bosniya va Gersegovina kabi davlatlarga parchalanib ketgani ham etnokonfessional ziddiyatlar qanday og'ir oqibatlariga olib kelishi mumkinligining hayotiy-amaliy ifodasidir.

Masalaning ana shu jihatiga e'tibor berilsa, missionerlik harakatlari ortida diniy zaminda millatni ichidan bo'lib tashlashga qaratilgan g'arazli siyosiy maqsadlar yotganini va u keltirib chiqaradigan fojialarni anglab etish mumkin.

Bu, missionerlar o'z oldilariga qo'ygan maqsadlarga erishadigan bo'lsalar ular faoliyat olib borayotgan mamlakatda ham xalqning parokandalikka yuz tutishi va ma'naviy tanazzulning kelib chiqishi mumkinligi haqida xulosa chiqarish imkonini beradi.

Missionerlarning bugungi kundagi faoliyati hech bir mintaqa, hech bir davlat bunday tahdiddan holi emasligini ko'rsatadi. Bunday holatlarning oldini olish uchun

esa missionerlikning mohiyatini to'g'ri va chuqurroq anglash, uni bartaraf etish yo'lida maqsadli, tizimli va tadrijiy faoliyat olib borish zarur bo'ladi.

Nazorat savollari:

1. "Missionerlik", "prozelitizm", "sekta" tushunchalarining mazmunini aytib bering.
2. Missionerlikdan ko'zlangan asosiy maqsadlar nima?
3. Dunyoni "injillashtirish" bo'yicha qanday rejalar tuzilgan?
4. Sektalarning asosiy belgilarini aytib bering.
5. O'zbekiston Respublikasi qonunlarida missionerlik faoliyatiga munosabat qanday?

12-MAVZU: O‘quvchilarning sinfdan va maktabdan tashqari mashg‘ulotlarini tashkil etish, turli ekskursiyalar, safarlar, sayohatlarni uyushtirish yo‘llari (2 soat amaliy mashg‘ulot)

Ishning maqsadi:

O‘quvchilarning **sinfdan va maktabdan tashqari** bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, turli ekskursiyalarni tashkil etish.

Ushbu amaliy ish davomida quyidagilarni bajarish lozim:

Sinfdan tashqari ishlar mazmuni

Sinfdan tashqari ishlarda o‘quvchi ma‘naviyatini tarbiyalash

Ekskursiyalarni tashkil etish va o‘tkazish metodikasi.

Sinfdan tashqari ishlar mazmuni

Umumta‘lim muassasasida ta‘lim-tarbiya jarayonini yo‘lga qo‘yish va rivojlantirish, ayniqsa, bolalarda axloqiy, ruhiy qarashlarni shakllantirishda sinf rahbarining roli alohida ahamiyatga ega ekanini barchamiz yaxshi bilamiz. Biroq, bu sinf rahbarligining sodda izohi bo‘lib, bugungi kunda ulardan sinfning keng qamrovli tarbiyachisi bo‘la olish talab etilmoqda.

Ta‘kidlash lozimki, sinf rahbarlari o‘zlarining mualiflik tarbiyaviy dasturlariga ega bo‘lish huquqiga egadir. O‘zlari qo‘ygan vazifalar va tarbiya maqsadlaridan kelib chiqib ishning shakli, uslubi, mazmunini belgilaydilar. Ko‘p hollarda sinflarning haddan tashqari to‘ldirib yuborilgani, sinfdan tashqari ish sharoitlarining yaratib berilmasligi hamda psixologik-pedagogik va uslubiy tayyorgarlikning pastligi sinf rahbarining ish samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Shu o‘rinda, «Sinf rahbari kim va uning ta‘lim-tarbiya jarayoni- da tutgan o‘rni nimalarda namoyon bo‘ladi», degan savolga qisqacha javob berib o‘taylik:

Sinf rahbari:

– insoniy madaniyat asoslarini o‘rganishda jamiyat va bola o‘rtasidagi ma‘naviy vositachi;

– o‘quvchini axloqiy emirilishdan, ma‘naviy tanazzuldan muhofaza etuvchi;

– sinf jamoasining hamkorlik faoliyatini tashkillashtiruvchi;

– har bir bolaning o‘zligini namoyon qilishi va rivojpanishi uchun sharoitlar yaratib beruvchi;

– kundalik hayotni va faoliyatni tashkillashtirishda, jamiyatning ijtimoiy-iqgisodiy, siyosiy hayotini anglab etishda, professional yo‘naltirishda yordamchi, maslahatchi;

– pedagoglar, oila, mahalla, umuman aytganda, bolalarning rivojlanishiga ta‘sir ko‘rsatadigan barcha tarbiyaviy institutlar kuchlarini muvofiqlashtiruvchidir.

Hozirgi davrda bizning sharoitimizda voyaga etmaganlarning rivojlanish davri taxminan 10 yoshdan 15 gacha bo‘lgan yoshni o‘z ichiga oladi. Demak ko‘rinadiki, o‘smirlik davri bolaning maktab ta‘limi davriga to‘g‘ri kelib, bu yosh xususiyatining murakkabliklari bilan ishlovchi pedagog – bu sinf rahbaridir.

Psixologlarning fikricha, o'spirin yoshidagilarning ruhiy xususiyatlari uch asosiy qism – jismoniy, ijtimoiy, ruhiy holat bilan bog'liq ravishda yuzaga keladigan inqiroz holatida namoyon bo'ladi.

Jismoniy holatdagi o'zgarish- ga izoh beradigan bo'lsak, bolada jiddiy garmonap o'zgarishlar yuz beradi, ruhiy o'zgarishning ijtimoiy ko'rinishi esa o'spirinning yoshlikdan balog'at davriga o'tishi- da namoyon bo'ladi. Ruhiy jihatdan o'zgarish esa o'spirinda o'z-o'zini anglashga intilishda bo'y ko'rsatadi.

SHunday ekan, bu yosh davrida ular bilan qanday ish olib borish lozim, boladagi ruhiy o'zgarishlarga qay tarzda yondashgan ma'qul? Bu savol har bir pedagog ish faoliyatida uchrashi aniq. Balog'at yoshi – aslida organizmning bir qancha anatomik va fiziologik o'zgarishlar natijasida biologik jihatdan sekin-asta voyaga etishi hisoblanadi.

Balog'atga etish muddati o'smirning irsiy xususiyatlari, sog'lig'i, shuningdek, hayot tarziga va u yartayotgan hudud iqlimiga bog'liq. Nimjon, kasalmand bolalar nisbatan kechroq balog'atga etadi. Bu davrda o'smirlar organizmi va ruhiyatida bo'ladigan o'zgarishlar haqida ota-ona va pedagoglar to'g'ri ma'lumotga ega bo'lishsa, yigit-qizlarning behuda qo'rqishi va asabiylashishining oldi olinadi.

O'tish davrida fiziologik jihatdan o'zgarishlar yuz beradi: o'smirning vazni ortadi, jismoniy jihatdan voyaga eta boshlaydi.

Bu yoshdagi o'quvchilarda quyidagi xususiyatlarni kuzatamiz:

- yosh – tez ranjish, gap ko'tarmaslik, arazlash.

- yosh – tengdoshlaridan ajralishga intilish, sevgi hissiyotla- rining shakllanishi, jizzakilik.

- yosh – ovozida o'zgarishlarning paydo bo'lishi va «men» degan tushun- chaning shakllanishi. Jamoada bosh bo'lishga intilish, tavakkalchilik.

- yosh – tez ta'sirlanish, asabiylashish, o'zini jasur qilib ko'rsatish, kattalarga taqlidning kuchayishi.

- yosh – hammaning o'ziga e'tiborli bo'lishiga harakat qilishi, o'z gavdasini tengdoshlari bilan taqqoslashi, o'zini-o'zi boshqarishni tashkil etish, sevgi hissiyotlari kuchayishi va o'zining fik- rini uqtirishga harakat qilishi.

17,18 yosh – maqsad sari intilish, kelajak uchun qayg'urish, mablag' topishga harakat qila boshlash, o'zini katta yoshdagilardek his qilish, mustaqil bo'lishga intilish.

Ayrim hollarda balog'at yoshidagi o'quvchilar o'zlarini qo'rqmas, jasur qilib ko'rsatishga urinib, noo'rin xatti-harakatlar sodir etib qo'yishi ham mumkin. Bu kabi xatti-harakatlarning asosiy sababi o'smirda atrofdagilar ol- dida obro'- e'tiborli bo'lishga intilish hissining kuchayib bora- yotgani bilan ham izohlanadi. Bunday vaziyatda o'qituvchilar ularga sun'iy yo'llar bilan qiyinchi- liklarni engib bo'lmasligini tushuntirishlari lozim.

Balog'at yoshidagi o'quvchilar bi- lan ishlashda asosan 3 xil yonda- shuv mavjud. Bular jamoada, ota-ona bilan hamkorlikda va yakka tartibda tushuntirish ishlarini olib borishdir.

Jamoada ish olib borish — bunda sinf o‘quvchilari orasida umumiy tarzda tarbiya soatlari, badiiy kechalar tashkil etib, har bir bolaning ichki his-tuyg‘ularini hisobga olgan holda muammo- larga echim topishga harakat qilinadi.

Ota-onalar bilan xamkorlikda yoki aka, opalarini o‘rnak kilib ko‘rsatish, bola va uning ota- onasi bilan alohida suhbatlar uyushtirish orkali amalga oshiriladi.

Yakka tartibda ishlanganda esa oilada, maktabda alohida suhbatlashish jarayonida bolaning yaqin do‘stlari, atrofidagi kishilar, yashash muhiti bilan tanishish, psixologiyasini o‘rganish lozim.

Ba’zida shunday holatlar bo‘ladiki, yuqorida sanab o‘tilgan uchala yondashuvda ham natijaga erisholmaysiz. Chunki, ushbu jarayonlarda balog‘at yoshidagi bola hamma sirini, fikrini aytmasligi mumkin. Bunday holatlarda ularning qiziqishlari, do‘stlari, o‘qishi, maktabga, o‘qituvchilarga munosabatini anketa savollari orqali bilish mumkin. Anketa savollarida o‘quvchi xarakterini to‘liq ochib beruvchi savollar bo‘lishiga ahamiyat qaratish darkor.

SHuningdek, maktab ma’muriyati tomonidan balog‘at yoshidagi o‘quvchilar uchun tibbiyot xodimlari bilan uchrashuv, ochiq muloqot tashkil etish, psixologlar bilan suhbat o‘tkazishni tashkil etish ham samarali usullardan hisoblanadi. Ko‘pincha shu yoshdagi o‘quvchilarni tinglash, ularning qalbini o‘qib olish, suhbatlashish, o‘ziga yaqin olish orqaligina ularga yo‘l ko‘rsatish imkoni paydo bo‘ladi.

Ota-onalar bilan ishlashda, sinf majlislarida shu mavzuga doir ma’ruzalar kiritish, ota-onalar bilan hamfikir bo‘lish o‘kuvchining ruhiy holatini bilishga imkon yaratadi. Ba’zan ota-ona- larning ham o‘z farzandlarining ruhiy holatini bilmasligi, o‘qituvchining esa undan yaxshi xabardorligi ularga saboq bo‘lib, o‘zaro munosabatlarimizga katta ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Zero, biz pedagoglar o‘zimizning ilmimiz, o‘qituvchilik qiyofamiz, shuningdek, muomala madaniyatimiz bilan o‘kuvchilarimizni ortimiz- dan ergashtirishimiz shart.

Maktabning o‘quvchilar bilan olib boradigan o‘quv mashg‘ulotlaridan tashqari xilmag‘xil ta’lim-tarbiya ishlari sinfan tashqari ishlar nomini olgan. Sinfdan tashqari ishlar maktab ta’lim-tarbiya jarayonining tarkibiy qismi o‘quvchilarning bo‘sh vaqtlarini yo‘lga qo‘yish formalaridan biridir.

Sinfdan tashqari ishlar shaxsni har tomonlama kamol toptirish va uni hayotga aktiv faoliyatga tayyorlash uchun keng imkoniyatga ega. Bu ishlar bolalarning qiziqishlariga muvofiq tarzda ko‘ngillilik asosida tashkil qilinadi. O‘quvchilar Sinfdan tashqari ishlarda o‘zlarini qiziqtiradigan mashg‘ulotlarni tanlab olishadi va ulard mustaqil tashabbuskorona ishtirok etishadi.

Maktab va maktabdan tashqari muassasalarning tashkiliy ishlarini, mazmuni va maqsadini belgilash bugungi kunimizning barcha qirralarini hisobga olishni talab etmoqda. Sinf va maktabdan tashqari mazkur tarbiyaviy ishlar shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga qaratilganligi bilan tavsiflanadi. Mazkur muammoni ijobiy hal etish uchun Sinfdan tashqari, tarbiyaviy ishlar tizimida quyidagilar bo‘lishi lozim:

➤ pedagoglar va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hurmat munosabatlarini shakllanganlikning o'ziga xos an'ana vositalariga tayanish;

➤ o'smir va yosh yigitning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, ijtimoiy huquqini e'tiborda tutish zarur.

Sinfdan tashqari ishlarni to'la qamrab olgan to'garaklar bir necha xilda bo'lishi mumkin:

- a) fan to'garaklari;
- b) mohir qo'llar to'garaklari;
- v) duradgorlik to'garaklari;
- g) sport to'garagi;
- d) badiiy xavaskorlik to'garagi.

O'rta umumta'lim maktablarida bu ishlarni sinf rahbari va tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi uyushtiradi. Sinf rahbari to'garak rahbarlarig yaqindan yordam beradi. Qiziqishlari, intilishlari bir xil bo'lgan o'z o'quvchilarini biror to'garakka a'zo bo'lishga chorlaydi.

Sinfdan tashqari tashkil qilingan ishlar o'quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to'ldiradi. Ularni dunyo qarashini to'g'ri shakllanishiga, axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot, ishlab chiqarish bilan chambarchas bog'lanishiga zamin yaratadi. Sinfdan tashqari ishlarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchilarning vazifalari ham ko'p qirralidir. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar tashkilotchisining vazifalariga quyidagilar kiradi:

– darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirishni nazorat qilish;

– o'quvchilarning Sinfdan tashqari ko'p qirrali ishlarni pedagogik jamoa, o'quvchilar tashkilotlari sinf faollari yordamida yo'lga qo'yish;

– Sinfdan tashqari ishlar yo'nalishiga bevosita rahbarlik qilgan holda, o'qituvchilar, sinf rahbarlari, ota-onalar, o'quvchilar tashkilotlari, sinf faollariga uslubiy yordam ko'rsatish;

– umummaktab va maktablararo o'tkaziladigan eng muhim tarbiyaviy tadbirlarda qatnashish;

– o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini tashkil qilishda tarbiya va madaniyat muassasalari hamda jamoatchilik kuchidan keng foydalanish;

Bu borada tashkilotchilar faolligini uchta asosiy tomonini ko'rish mumkin: tashkilotchilik, uslubiy va ma'muriy.

Bular ko'pincha o'zaro uzviy bog'langan holda namoyon bo'ladi.

Tashkilotchining tashkilotchilik faoliyatiga quyidagi bir qator ishlarni kiritish mumkin:

– tarbiyaviy ishlar sohasida erishilgan yutuq va kamchiliklarni tahlil qilish;

– tarbiyaviy ishlarning maqsad va vazifalarini aniqlash;

– tarbiyaviy, ommaviy-siyosiy ishlarni rejalashtirish va ularning mazmuni, shakl va usullarini aniqlash;

– Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni guruhlashtirish, boshqaruvchi shaxslarni aniqlash.

Maktabda tarbiyaviy ishlarni aniq rejalashtirmasdan uning mazmuni, shakl va usullarini aniqlamasdan, ma'lum bir tizimga solmasdan turib ko'zda tutilgan maqsadga erishish qiyin.

Sinfdan tashqari ishlarning tarbiyaviy ta'siri ko'p darajada o'quv jarayonini tashkil etish saviyasiga hamda o'quvchilar jamoachining xilma-xil ishlarni qanday yo'lga qo'yishga bog'liqdir. Sinfdan tashqari faoliyat majburiy dastur bilan chegaralanmaydi, balki yoshlari har xil o'quvchilarni ixtiyoriy ravishda birlashtiradi. Ularning tashabbusi asosida ishlarni amalga oshiradi, fanga qiziqtiradi, ularni xalqning madaniy hayoti muhitiga olib kiradi.

Sinfdan tashqari ishlar shaxsdagi ijtimoiy faollik, ijtimoiy ong hamda axloqiy odatlarni tarkib toptirishning eng muhim omilidir. Bu faoliyat ilmiy jamoa, adabiy va maktab teatrlarining ishlari, turli mavzularda o'tkaziladigan kitobxonlar konferensiyasi va munozaralar, siyosiy, axloqiy, ilmiy-ommabop va mehnat mavzularidagi ma'ruza va suhbatlar, ijtimoiy-foydali mehnat, siyosiy axborot, bayoram kechlari va ertaliklari, to'garak mashg'ulotlarini o'z ichiga oladi.

O'quvchilarning sinfdan tashqari ishlari o'z mazmuniga ko'ra tafakkur faoliyati va munosabat vositasi hisoblanadi. Chunki sinfdan tashqari ishlarda olingan axborot idrok etiladi, qayta ishlanadi va shu asosda yangi bilimlar hosil qilinadi.

O'quvchilar maktabdan tashqari ishlarda qatnashib, turli kishilar bilan muayyan munosabatga kirishadi, turli vazifalarga duch keladilar. Shuning uchun ham o'quvchilarning maktabdan tashqari faoliyatlari qanchalik xilmag'xil bo'lsa, ularning munosabatlari shunchalik boy, munosabat doirasi keng va ma'naviy o'sishi samarali bo'ladi. Maktabdan tashqaridagi tarbiyaviy ishlarda o'quvchilar jamoada ishlashni o'rganadilar ijtimoiy mehnat quvonchini his qiladilar, ishlab chiqarish mehnatiga qo'shiladilar, jamoatchilik fikriga bo'ysunishga, jamoa sharafi uchun kurashishga odatlanadilar. Maktabdan tashqari faoliyat unda qatnashuvchilarning ma'naviy va jismoniy rivojlanishi hamda yosh xususiyatlariga ko'ra belgilanadi. Bu jarayonga ular ta'lim olayotgan maktabning sharoiti ham ta'sir etadi. Garchand mamlakatimizdagi barcha maktablarning vazifalari bir bo'lsa-da, o'sha maktablarning o'ziga xos xususiyatlari bor va bu xususiyatlar madaniy va milliy sharoitlarda yaqqol ko'rinadi. Tarbiyachilar, sinf rahbarlarining sinfdan tashqari olib boradigan tarbiyaviy ishlarida quyidagi ish usullaridan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir.

1. **Og'zaki ish usullari.** Turli axborotlar, majlislar, ertalabki yig'inlar, maoruzalar, kitobxonlar konferensiyalari, munozaralar, uchrashuvlar, og'zaki gazetalar, radiojurnallar.

2. **Amaliy ish olib borish usullari,** turli joylarga sayyohatlar, sport musobaqalari, olimpiada, iztoparlar ish foaliyati, yosh tabiatshunoslar to'garaklari, shanbaliklar.

3. **Ko'rgazmali ish usullari.** Maktab muzeylari, urush va mehnat qahramonlari xonasi, yangi kitoblar ko'rgazmalari.

Tarbiyaviy ish pedagogdan butun qolibiliyatini ishga solishni, tinmay izlanishni taqozo etadi. Chunki kelajak avlod tarbiyalangan, uyushgan, axil, jonajon Vatanimizning haqiqiy fuqarolari bo'lishlari lozim.

O'zbekiston Respublikasining istiqloлга erishuvi hamda o'z mustaqil siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy yo'liga ega bo'lishi, xalq xo'jaligining turli sohalarida, jumladan xalq ta'limi tizimida ham o'sib kelayotgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasi bilan borliq jarayonini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmokda.

Hozirgi paytda, fan va madaniyatning eng so'nggi yutuqlari asosida kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslublarini izlash nihoyatda zarurdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish to'g'risida»gi farmonida ko'rsatilganidek, jamiyatda yuksak ma'naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, yoshlarni boy madaniy merosimiz, tarixiy an'analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat, istiqloл g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir.

Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo'nalishlarini topib joriy etishga bog'liq. Ushbu Konsepsiya ham xuddi shu maqsadda, shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga yo'naltirilgan.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi.

Tarbiyaviy ishlar huquq-tartibot organlari, ijodiy uyushmalar, Davlat va nodavlat jamg'armalar, qo'mitalar va tashkilotlar bilan hamkorlikda olib boriladi.

Sinfdan tashqari ishlarda o'quvchi ma'naviyatini tarbiyalash

Fuqarolik faoliyati o'z davlati oldidagi huquq va burchlarini tan olishni, jamiyat belgilagan yashash va axloq me'yorlariga ongli rioya etishni, mehnat va jamoada faollikni, ma'naviy etuklikni barqaror etadi:

– islohotlarning taqdiri va samarasi uchun javobgar, yurtimizning ertangi kuni va istiqboli uchun fidoyi shaxslarni shakllantirish borasida ustuvor davlat siyosati yurituvchi;

– siyosiy onglilik va ijtimoiy faollik, ya'ni davlatning ichki va xalqaro siyosatini tushunish va idrok qilish. Vatanparvarlik va baynalmilallikni his etish, ijtimoiy siyosiy hayotda faol qatnashishga shay turish;

– xalq, davlat oldidagi fuqarolik burchi, ya'ni qonunchilik tamoyillarini, o'zining Vatan, mahalla, oila oddidagi huquq va burchlarini bilishi, ularga qat'iy amal qilishi. Qonunchilikning buzilishiga murossasiz munosabatda bo'lish;

Jamoat tashkilotlari o'quvchilar bilan darsdan tashqari vaqtlarda olib boriladigan xilmag'xil mashg'ulotlarni o'qituvchilar yordamida tashkil qiladilar. Sinfdan tashqari ishlar o'z mazmuniga ko'ra juda xilma-xil: ijtimoiy-siyosiy, ilmiy,

ijtimoiy foydali, badan tarbiya-sog'lomlashtirish ishlari bo'ladi. Sinf dan tashqari ishlar uch xil formada: ommaviy, to'garak va individual formalarda tashkil qilinadi.

Ommaviy formalar: Ertaliklar, maktab kechalari, bolalar bayramlari, ko'riklar, quvnoqlar va topqirlar to'garagi, sayr, sinf ki maktab muzeylari, bolalar ishlarining ko'rgazmalari v hokazolar.

To'garak ishlari: maktabdagi har bir to'garak o'zining doimiy ish kunlari va soatlarig ega bo'lishi lozim. To'garakda qat'iy intizom bo'lishi: to'garak a'zolari mashg'ulotlariga kechikmasdan kelishlari, to'garak topshiriqlarini batrtib bajarishlari, to'garakning moddiy boyliklarini ehtiyot qilishlari kerak.

Sinf dan tashqari individual ish: har bir o'quvchi mayl va qobiliyatlarining rivojlanishiga rdm beradi. Bu ishd sinf dan tashqari o'qish katt ahamiyatga ega. Maktabda har bir sinf uchun sinf dan tashqari o'qish dsturi bor. O'quvchining nima o'qiyotgani va o'qigan nrsalarini qandy idrok qilayotganini o'qituvchi bilishi juda muhim. SHuning uchun o'qituvchining sinf dan tashqari o'qishga rahbarligi eng yaxshi kitoblarni targ'ib qilish va o'quvchilarda o'qilgan darsliklarni to'g'ri, chuqur idrok etishni rivojlantirishdan iborat.

Ma'naviy-ma'rifiy tarbiya ishlari raxbarlari, O'qituvchi tarbiyachilar tadbirlarining mazmundorligini ta'minlashda boy milliy va umuminsoniy kadryatlardan keng foydalanishi, tarbiyaviy ta'sirga ega bo'lgan manbaalarni ajratilishi kerak: - o'quvchilar jamoasining tarbiyalanganlik darajasini o'rganib, unga tarbiyaviy ta'sir kursatish maxoratiga ega bo'lishi; tarbiyaviy tadbirlar uchun metodlarni tanlab, kuzlangan maksadga erishish chora-tadbirlarini ko'ra bilishi;

- ✓ ilg'or tajribalarni ko'zatib, tahlil qilib, undan ijodiy foydalanishi;
- ✓ yangi ilgor pedagogik texnologiyani joriy etishi;
- ✓ tarbiyaviy tadbirlarni o'quvchilar ruhiyatiga qanchalik ijobiy ta'sir etganini kuzatib, uni yanada rivojlantirishi, akomillashtirishi;
- ✓ tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirishda uz bil i mini tarkibiy ravishda boyitib borish lozim.

Exkursiyalarni tashkil etish va o'tkazish metodikasi.

Exkursiya ta'lim-tarbiya berish shakllaridan biri bo'lib, unda o'rganilayotgan ob'ekt va hodisaning bo'lgan va ro'y berayotgan joyida kuzatiladi.

Exkursiyada o'quvchilar o'rganayotgan ob'ekt yoki hodisani bevosita o'z ko'zlari bilan ko'rib o'rganish, shuningdek o'rganilayotgan ob'ekt va hodisani asli holida, o'z o'rnida kuzatish, tekshirish imkoniyatlari tug'iladi.

O'rganiladigan ob'ektlarning ko'pligi, ko'laming kengligi va xilmaxilligi jihatidan geografiya fanining ekskursiya bazasi juda katta. Ekskursiya o'quvchilarda geografik tasavvur va aniq tushunchalar hosil qiladi.

Exkursiya o'quvchilarga shuncha kuchli ta'sir etadiki; pedagogning ta'siri shunchalik kuchli bo'lolmaydi. O'quvchnning dalada, qirda va tog'da o'tkazgan bir kuni maktabda o'tkazgan bir necha kundan ko'ra samaraliroq bo'lishi mumkin. Ekskursiya o'quvchylarni tetiklashtiradi, ularning kuzatuvchanlik va sinchkovlik kobiliyatlarini, hayotiy faoliyatlarini oshiradi. O'quvchilar ekskursiya vaqtida

ma'lum darajada mehnat qiladilar, tabiat va atrof bilan tanishadilar, o'z o'lkalarini yaxshiroq o'rganadilar, ekskursiya tufayli ularning o'z Vataniga bo'lgan muhabbati ortadi. Ekskursiya O'qituvchi bilan o'quvchilarni birbiriga yaqinlashtiruvchi vositadir.

O'quv ekskursiyalari. O'quv ekskursiyalarining maksadi o'quvchilarni dastur talab etgan geografik ob'ekt va ayrim tabiat hodisalari, shuningdek axolining xo'jalik faoliyati bilan tanishtirishdan iborat. Ekskursiya tabiatni ongli va to'liq bilib olishga imkon beradi. Biron ko'rsatmali qo'llanma, biron badiiy tasvir o'rganiladigan ob'ekt va xodisa haqida ekskursiyadagidek to'liq tasavvur berishi qiyin.

Tabiatga uyushtiriladigan ekskursiyalarda ko'rilgaya ob'ekt yoki hodisa shuning uchun ham ongli o'zlashtiriladiki, ular tamg'a bosgandek bolalar miyasidan kattiq o'rin olib qoladi. 6 sinfdan er yuzasi shakllari va ularni tashkil etuvchi jinslar hamda mahalliy suvlarni o'rganish maqsadida o'quv yili boshlarida ekskursiya o'tkazish mumkin. Chunki keyingi tegishli temalarni o'rganishda mazkur ekskursiyadan olingan tushuncha va ma'lumotlarga tayaniladi. Agar o'quv yili boshida ekskursiya tashkil qilinsa, bu ekskursiya o'quvchilarni fanga qiziqtirib yuboradi.

Korxonalariga uyushtirilgan ekskursiyalarda o'quvchilar mazkur rayon xalq xo'jaligining bir qismi sifatida korxonaning ekonomikasi, korxonaning kshlab chiqarishdagi mavqei, shuningdek xo'jalikning muayyan sohadagi ishlab chiqarishning xususiyatlari bilan tanishtiriladi,

Muzeyda o'rganiladigan buyumlar tabiiy holatda emas, balki sun'iy sharoitda, ko'rgazmalarga to'plangan eksponatlar shaklida bo'ladi. Muzeyda juda ko'p material to'planganligidan faqat dars temasiga taalluqli ko'rgazmalargina o'rganiladi. Ulkani o'rganish muzeylari o'z o'lkasini o'rganish uchun muhim ahamiyatga ega.

Ekskursiyalar joy sharoitiga qarab turlicha bo'lishi mumkin: qishloq maktablarida tabiatga, yirik shaxarlarda ko'proq korxonalariga uyushtiriladi. Maktab joylashgan territoriyaning relief xususiyatiga bog'liq xolda ham ekskursiya mazmunining o'zgarishi mumkin. Masalan, bir maktab voxada, ikkinchi maktab tekislikda, uchinchi maktab esa tog'da joylashgan bo'lishi mumkin.

O'quv ekskursiyalari o'tkazish uchun kamida ikki soat vaqt ajratilishi lozim.

Ekskursiya samarali o'tishi uchun o'qituvchi: a) ekskursiyaga tegishli asbobuskunalarining tayyor ekanligi ko'zdan kechirishi; b) ekskursiya uyushtiriladigan joyni oldindan bilib qo'yishi; v) ekskursiyaning maqsadi, mazmuni va o'tkazishlini aniqlab qo'yishi; g) ekskursiya o'tkazish planini ishlab chikkan bo'lishi lozim.

O'qituvchi ekskursiyaga tayyorlanar ekan, tegishli adabiyotlar bilan tanishib chiqqan bo'lishi lozim. Tabiatga uyushtiriladigan ekskursiyaning taxminiy plani quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Sinfi, oy va kun.

2. Ekskursiya temasi.
3. Ekskursiyaning maqsadi.
4. Ekskursiya uyushtiriladigan joy, marshruti va kuzatish ob'ektlari.
5. Ekskursiya uchun tegishli o'quv qurollari.
6. Ekskursiyaning o'tkazilishi:
 - a) o'qituvchining axboroti;
 - b) o'quvchilar olib boradigan kuzatishlar, tadqiqatlar va o'rganadigan qonuniyatlar;
 - v) tog' jinsi, tuproq, o'simlik va mayda hayvonlar namunalarini to'plash rasm va sxemalar chizish.

7. Ekskursiya materiallarini ishlab chiqish: a) ekskursiya marshrutini chizish; b) chizma va fotosuratlarni tayyorlash; v) o'lkani o'rganish muzeyi (yoki burchagi) ga material tayyorlash; g) devoriy gazeta uchun maqola yozish.

O'qituvchi ekskursiyaga chikishdan avval o'quvchilarning qaerga, qachon yig'ilishlari haqida, ekskursiya vaqtida ular qanday ishlar bajarishlari, ekskursiya uchun zarur o'quv qurollari va ularni ishlatish yo'llari haqida tushuntiradi. O'quvchilarni gruppalariga bo'ladi. Agar ekskursiya marshruti va ko'lami kichik bo'lsa, barcha gruppalar o'zlari uchun ajratilgan maydonlarga bo'linib, o'qituvchining ko'rsatmasiga muvofiq o'zlariga topshirilgan topshiriqlarni bajaradilar. Ekskursiyada mo'ljallangan ishlar bajarilib bo'lingach, o'qituvchi o'quvchilarni marshrut bo'ylab, olib o'tadi. Agar ekskursiya marshruti va ko'lami katta bo'lsa, barcha o'quvchilar bir marshrut bo'ylab boradilar.

Ekskursiya so'ngida yakunlovchi yig'ilish yoki konferensiya o'tkaziladi, bunda o'quvchilar kilingan ishlar haqida axborot beradilar, to'plagan materiallarini ko'rsatadilar. Ekskursiyada to'plagan materiallar — kolleksiyalar, gerbariyalar maktab laboratoriyasini, tegishli kabinetlarni boyitadi.

Nazorat savollari

1. Ta'lim jarayonida sinfdan tashqari ishlar mazmunini izohlang?
2. Sinfdan tashqari ishlarda o'quvchi ma'naviyatini tarbiyalash muhim omil sifatida?
3. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda mustaqillik tafakkurini shakllantirishda sinf rahbarining faoliyati nimalardan iborat?
4. Ekskursiyalarni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar bering?

13-MAVZU: Ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda oila, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligi (2 soat amaliy mashg'ulot)

Ishning maqsadi:

Yoshlar yetakchilari mashg'ulot jarayonida oilaning vazifalari, ta'lim muassasini vazifalari, o'quvchining xarakateri, ma'naviy barkamol va jismoniy sog'lom bo'lishida oilaning asosiy vazifasi, ma'naviy barkamol va jismoniy sog'lom bo'lishida ta'lim muassasalarning asosiy vazifasini interfaol metodlar yordamida yoritib berishdan iborat.

Ushbu amaliy ish davomida quyidagilarni bajarish lozim:

1. Oila va ta'lim muassasalarining vazifalari.
2. «Oila-mahalla-ta'lim muassasasi» hamkorligini amalga oshirish shakllari va usullari.

1. Oila va ta'lim muassasalarining vazifalari.

Inson avvalo oila bag'rida unib-o'sadi, shaxs sifatida shakllanadi. Oiladagi ta'lim-tarbiya, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar keyinchalik odamlar orasida - mahalla-ko'yda, ta'lim muassasalarida sayqal topadi. Shunday ekan, vatanimiz va xalqimizning ertangi kunini, jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tiborini belgilovchi barkamol avlodni voyaga etkazishdek ulug' vazifani oila-mahalla-ta'lim muassasasi hamkorligisiz hal etib bo'lmaydi desak, ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz.

Har qaysi millatning o'ziga xos ma'naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda, shubhasiz, oilaning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Chunki insonning eng sof va pokiza tuyg'ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag'rida shakllanadi. Bolaning xarakateri, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma'naviy mezon va qarashlar: yaxshilik va ezgulik, olijanoblik, mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchalarning poydevori ilk bor oila sharoitida qaror topishi tabiiydir.

Ota-onaga hurmat, ular oldida umrbod qarzdorlik burchini chuqur anglash, har qaysi insonga xos bo'lgan odamiylik fazilatlar va oilaviy munosabatlar oila muhitida shakllanadi. Oilaviy tarbiya masalasida xatolikka yo'l qo'ymaslik uchun, avvalo, har qaysi xonadondagi ma'naviy muhitni o'zaro hurmat, axloq-odob, insoniy munosabatlar asosiga qurish lozim.

Yoshlarimizni har tomonlama sog'lom va barkamol etib tarbiyalashda oilaning o'rni beqiyos. Buyuk allomalarimiz farzand tarbiyasida oilaning o'rni va ahamiyati haqida ko'plab asarlar yaratganlar. Xususan, Abdurauf Fitrat «Oila yoki oila boshqarish tartiblari» deb nomlangan asarining ikkinchi qismini aynan farzand tarbiyasiga bag'ishlagan. Unda oiladagi eng og'ir vazifa farzand tarbiyasi ekani, xalqning harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi,

jahongir bo'lishi, zaif bo'lib xorlikka tushishi, faqirlik jomasini kiyib, baxtsizlik yukini tortib e'tibordan qolishi, o'zgalarga tobe, qul va asir bo'lishi bolalikdan o'z ota-onalaridan olgan tarbiyalariga bog'liqligi alohida ta'kidlanadi.

O'zbek xalqi azaldan o'zining bolajonligi, oilaparvarligi bilan ajralib turadi. Farzandga mehr qo'yish, ularning qornini to'q, ustini but qilish bilan bolalarimizni yoshlik chog'idan boshlab milliy tarbiya, ahloq-odob, yuksak ma'naviyat, o'z iqtidori, qobiliyati, qiziqishlari asosida kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirish oiladagi dolzarb masaladir.

Ushbu haqiqatdan kelib chiqqan holda, yoshlarimizni har tomonlama sog'lom va barkamol etib tarbiyalash, hayot abadiyligi, avlodlar davomiyligini ta'minlaydigan ma'naviyat qo'rg'oni bo'lmish oilani mustahkamlash bugungi kunda barchamizning insoniy burchimizga aylanishi zarur. SHu bois mustaqillik sharofati bilan oila institutini jamiyatning boshqa muhim ijtimoiy tuzilmalari, yurtimizdagi ma'naviy o'zgarishlar bilan uyg'unlikda rivojlantirishga, uning nufuzini oshirishga davlat siyosatining eng muhim va ustuvor yo'nalishi sifatida doimiy e'tibor berilmoqda. 2012 yilda birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan «Mustahkam oila yili» deb e'lon qilinishi bunga yana bir yorqin misol bo'la oladi.

Oilaning vazifalari:

Bolalarning ma'naviy barkamol va jismoniy sog'lom bo'lishlari uchun:

□□oilada sog'lom ijtimoiy muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olgan holda farzandlarda ota-onaga, Vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantirish;

□□farzandlarga chuqur dunyoviy bilim berish, ularning ma'rifatli va ma'naviyati yuksak kishilar bo'lib etishishlarini ta'minlash;

□□bolalarning qiziqishi, iqtidori va extiyojlarini hisobga olgan holda kasbga yo'naltirish;

□□ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish, istiqlol g'oyalari va milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;

□□bolalarning bo'sh vaqtlarini to'g'ri tashkil etish va ularning qo'shimcha ta'lim olishlariga shart-sharoit yaratish;

□□oilada farzandni komil inson qilib tarbiyalashda ota-onalarning bilim darajasini oshirishga erishish;

□□bolada tejamkorlik va ishbilarmonlik sifatlarini shakllantirish;

□□oilada milliy va umuminsoniy tarbiyaning barcha yo'nalishlarini uyg'un holda bosqichma-bosqich amalga oshirishni ta'minlash;

□□bolalarga sanitariya-gigienik, ekologik bilim va ko'nikmalarni singdirish, diniy aqidaparastlik, ichkilikbozlik, giyohvandlikka qarshi tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish;

□□ota-onaning ta'lim muassasalari va mahalla oldida o'z farzandlarining barcha xatti-harakatlari uchun javobgarligini oshirish;

□□farzandni oilaviy hayotga tarbiyalashda ular ongiga ajdodlardan o'tib kelayotgan boy ma'naviy meros, axloq-odob, urf-odat va an'analarni bugungi kun bilan uyg'unlashtirgan holda singdirib borish;

□□jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarga hayot talablariga mos ravishda bilim va kasb-hunar egallashlari uchun shart-sharoit yaratish;

□□oilada bir-birlarini doimiy ravishda o'zaro jismoniy, moddiy, ma'naviy va psixologik, tibbiy qo'llab-quvvatlash, oilaviy dam olishni to'g'ri tashkil etish;

□□oilada turli muammoli vaziyatlarni oqilona hal etishda yoshlarni muloqot madaniyatiga o'rgatish;

□□oilada ota-ona va farzand o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni mustahkamlashda turli mavzuda suhbatlar o'tkazish;

□□radio to'lqinlari, televideniya berilayotgan kuy va qo'shiqlar, internet tarmog'idan olinayotgan ma'lumotlar, disk, telefonlardagi ma'lumot, tasvirlar otanalar tomonidan saralanib, bolalarga taqdim etilishi;

□□oilada bolaning maktabdan tashqari turli xil ta'lim muassasalaridagi (musiqa va san'at, sport maktablari, «Barkamol avlod» bolalar markazlari, mahallalar qoshidagi turli to'garaklar markazlari) to'garak mashg'ulotlariga jalb etish.

O'ta o'qimishli, ruhan bardam va jismonan baquvvat kishilargina istiqlol va taraqqiyot yo'lini bosib o'ta oladi (Islom Karimov).

Inson hayoti va uning ma'naviyatini to'g'ri shakllantirishga bevosita ta'sir qiladigan yana bir muhim hayotiy omil bu ta'lim-tarbiya tizimidir. Ma'lumki, otabobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilmu ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti, millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi, deb bilgan. Albatta, ta'lim-tarbiya – ong mahsuli, ayni vaqtda, ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya'ni xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir.

Maktab, (maktabgacha ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi) ta'lim-tarbiya masalasi davlat va jamiyat nazoratida bo'lishi asosiy qonunimiz O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida (41-modda) belgilab qo'yilgan.

Shu bilan birga, bu keng jamoatchilik, butun xalqimizning ishtiroki va qo'llab-quvvatlashini talab qiladigan umummilliy masaladir. SHuni

unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq.

Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida, avvalo, yuksak ma'naviyatli shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga etkazish – ta'lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo'lishi lozim.

Zero, Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ta'kidlaganlaridek «Ta'lim va tarbiya – o'zaro uzviy bog'liq sharqona tushunchalardir. Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani ta'limdan ajratib bo'lmaydi».

Ta'lim muassasalarining vazifalari:

□□bolalarga ta'lim berishda ilg'or pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalaridan o'rinli foydalanishiga shart-sharoit yaratish;

□□ta'lim muassasalarida ahillik, mehr-oqibatlilik, millatlararo do'stlik muhitini mustahkamlash, bu maqsadga erishish uchun zaruriy shart-sharoit va imkoniyat yaratish;

□□ta'lim muassasalari nizomlar asosida joriy qilingan tartibga amal qilish;

□□ta'lim muassasalari negizida pedagogik, huquqiy, psixologik, ma'naviy va ma'rifiy bilimlar beruvchi «Ota-onalar universitetlari» tashkil qilish va mashg'ulotlarni turli xil shakl va usulda tashkil etish;

□□huquqiy tarbiyani o'quvchi-yoshlar, ota-onalar, jamoatchilik bilan amalga oshirish; tarbiya jarayonining barcha ishtirokchilari orasida milliy mafkurani targ'ib qilish, aqidaparastlik, diniy ekstremizm va

milliy taraqqiyotimizga zararli boshqa g'oyalarning kirib kelishiga qarshi murosasiz kurashishni tashkil etish;

□□o'quvchi-yoshlarning ta'lim-tarbiya olish jarayonida turli xil chalg'ituvchi vositalar (ya'ni qo'l telefonlari, videotasmalar, internet tarmog'idagi ma'lumotlar, kompyuterdagi o'yinlar)ning zarari va ularning oqibatlarini oldini olish bo'yicha keng targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish;

□□hozirgi murakkab sharoitda yosh avlod ongi va shuuriga ta'sir etish uchun bo'layotgan ma'naviy tahdidlarga nisbatan mafkuraviy immunitet hosil qilish;

□□ta'lim muassasalarida yosh avlodning yoshiga mos ravishda milliy mafkuraviy g'oyalarni singdirishga tabaqalashtirilgan holda yondashish va bu ishni uzluksiz tarzda olib borish;

□□yoshlarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, ularni istiqloq g'oyalari va milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;

□□o‘quvchi-yoshlarning sport turlari bilan shug‘ullanishlariga shart-sharoitlar yaratish, ularning bo‘sh vaqtlarini to‘g‘ri tashkil etish;

□□o‘quvchi-yoshlar ongiga qayta ishlab chiqilgan, modernizatsiya qilingan darslik va qo‘llanmalar hamda badiiy adabiyotlardagi g‘oyalarni zamon talablari asosida singdirish;

□□ta‘lim muassasalarida yoshlarning birorta kasb-hunarni egallashi uchun poydevor yaratish;

□□o‘quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini inobatga olib, ularni turli sohalar bo‘yicha kasb-hunarga yo‘naltirish va ta‘limda tabaqalashtirilgan yondashuvni joriy etish;

□□bolalarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlariga uzluksiz va tizimli yondashishni tashkil etish (maktabgacha ta‘lim, umumiy o‘rta ta‘lim, o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi, oliy ta‘lim);

□□yoshlarimizni ma‘naviy yangilanish va islohotlar jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish, ularning kuch va salohiyatlarini ijtimoiy hamkorlik va millatlararo totuvlik, diniy bag‘rikenglik kabi ezgu maqsadlarga hizmat qilishiga erishish;

□□bola tarbiyasi namunali yo‘lga qo‘yilgan oilalarni tegishli muassasalar hamkorligida o‘rganib, tajribalarini ommalashtirish;

□□maktabga surunkali kelmaydigan o‘quvchi-yoshlarni ta‘lim muassasalari va mahalla faollari hamda hamkorlik kengashi yordamida o‘qishga jalb etish;

□□o‘qishni va ishlashni xohlamaydigan, huquqbuzarlik sodir etishga moyil voyaga etmaganlarni ro‘yxatga olib, ularga tegishli tashkilotlar

bilan birgalikda zarur choralar ko‘rib, hamkorlik kengashida muhokama qilish;

□□tarbiyasi og‘ir yoshlar, farzandlar tarbiyasiga beetibor ota-onalar bilan ishlash, oilalarga pedagogik maslahatlar berish;

□□imkoniyati cheklangan bolalarni tuman, shahar tibbiyot-pedagogik komissiyasi orqali maxsus maktab-internatlarga joylashtirishga ko‘maklashish;

□□ota-onasiz qolgan (etim), ota-onalaridan turli sabablarga ko‘ra mahrum bo‘lib qolgan bolalarni, voyaga etmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarlik profilaktikasi guruhi inspektorlari orqali tegishli «Mehribonlik» uylariga joylashtirishga ko‘maklashish;

□□sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni yangicha shakl va usullarda tashkil etish, tarbiyaga bir butunlikda hamda tizimli yondashish;

□□o‘quvchilarni milliy qadriyatlarga tayangan holda oilaviy hayotga tayyorlash;

□□ ta'lim muassasalarida o'tkaziladigan barcha tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy-ommaviy va sport tadbirlarining mahallalar, jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda olib borilishiga erishish;

□□ qizlar uchun «Qizlar klubi», o'spirin yigitlar uchun «O'spirinlar klubi», «Muloqot» klublari (har ikkala jinsdagi o'quvchi, ota-ona va boshqa turli kasb-hunar egalari ishtirok etishi mumkin) ishini tashkil qilish;

□□ iqtidorli, ijodkor o'quvchilarni rag'batlantirish ishlarini mahalla hamkorligida amalga oshirish;

□□ bolalarning o'z o'quv muassasasi xududini toza, ozoda saqlash va obodonlashtirish (ta'lim muassasalari atrofidagi qarovsiz yotgan erlarda mevali bog'lar yaratish) ishlariga jalb etish, shanbaliklar tashkil etish;

□□ hamkorlikda olib borilgan ijobiy ishlarni ommaviy axborot vositalari orqali keng yoritib borish.

2. “Oila-mahalla-ta'lim muassasasi” hamkorligini amalga oshirish shakllari va usullari.

Ta'lim va tarbiya sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlar talablarini samarali bajarishda oila-mahalla-ta'lim muassasasi hamkorligini ta'minlash o'ziga xos pedagogik tizim, shakl va uslublarni talab etadi. Chunki bu jarayon farzandlar kamolatida va kelajakda katta hayot ostonasiga qadam qo'yishida muhim hamkorlik hisoblanadi. «Oila-mahalla-ta'lim muassasasi» hamkorligi shakllari deganda, albatta, oila bilan ta'lim muassasasini bog'lab turuvchi ko'priklarni, ya'ni vosita sifatida mahallani tushunish kerak. Ta'lim bilan tarbiya birgalikda olib borilishi kerak bo'lgan jarayon bo'lib, unda mahallaning o'rnini katta. YA'ni shakllariga birinchi galda quyidagilar kiritiladi:

1. «Oila-mahalla-ta'lim muassasasi»ning hamkorlikdagi faoliyati o'sha jarayonning shaklini anglatadi. Ular bir-biriga uzviy bog'liq. Ana o'sha shaklning ish usullari turli xil ko'rinishga ega. Hamkorlikda o'tkaziladigan tadbirlar har tomonlama puxta, shuningdek, qatnashchilarning yoshiga mos pedagogik va psixologik jihatdan uyg'unlashgan, mantiqan teran, qiziqarli, ko'rgazmali, ayniqsa ta'sirchan, ommabop, amaliy jihatdan qisqa va lo'nda, estetik jihatdan jozibali bo'lishi kerak.

2. Hamkorlikda amalga oshiriladigan tadbirlar mahalla hududidagi barcha yoshlar va turli toifadagi fuqarolarni qamrab olishi hamda ularning qiziqish va intilishlariga mos bo'lishi lozim.

3. Hamkorlikda o'tkaziladigan tadbirlar *“Ota-onangga rahmat!”*, *“Odobingga balli!”*, *“Sog' tanda sog'lom aql”*, *“Qizlar ibosi”*, *“Bir yigitga qirq hunar oz”*, *“O'g'lim – posbonim”*, *“Hayot – ustoz, xalq – muallim”*, *“O'zbekiston – Vatanim mening!”*, *“Milliy burch va mas'uliyat”*, *“Oila etikasi”*, *“Oila tinch –*

mahalla tinch”, “*Askarlik – yigitlik maktabi*”, “*Oila baxti – Vatan baxti*”, “*Sport va oilam*”, “*Oilamiz an’analari*”, “*Vatan ostonadan boshlanadi*”, “*Biz kimmiz?*” kabi mavzularda bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, turli mavzularda boshqa tadbirlarni o‘tkazib turish zarur. Masalan, “*Namunali oilalar*”, “*Ota – oila ustuni, ona – oila charog‘boni*”, “*Uch avlod uchrashuvi*”, “*Kasbim – faxrim mening*”, “*Inson va tabiat*”, “*Inson va salomatlik*”, “*Inson va huquq*”, “*Oila va nikoh*”, “*Oila – muqaddas tushuncha*”, “*Oilaviy an’analar*”, “*Mahalla va oila ma’naviyatining mustahkamligi*”, “*Ota va ona – oila tayanchi*”, “*Oilada sharqona sadoqat*”, “*Farzand – oila faxri*” va shu kabi mavzularda bo‘lishi maqsadga muvofiqdir.

4. Ota-onalar majlisi, Qizlar klubi, Orasta qizlar to‘garagi, Saxovatli bolalar harakati va boshqa jamoat tashkilotlari faoliyatidan maqsadli foydalanish «Oila-mahalla-ta’lim muassasasi» hamkorligi samaradorligini oshirishga qaratilgan asosiy omillardan hisoblanadi.

Bularning barchasi hamkorlikning shakllanishidir. «Oila-mahalla-ta’lim muassasasi» hamkorligini amalga oshirish usullari keng qamrovli hisoblanadi. Ta’lim muassasalari bilan fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari qoshida otaonalarining yosh avlodni tarbiyalash bo‘yicha huquqiy, ma’naviy-axoqiy va fiziologik bilimlarini oshirish maqsadida tashkil etilgan «Ota-onalar universitetlari»ning hamkorlikdagi faoliyatining talab darajasida olib borilishi, «Oila-mahalla-ta’lim muassasasi» hamkorligi ishlarining samaradorligini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ta’lim muassasalari bilan fuqarolar yig‘inlarida tuzilgan «Ota-onalar universiteti»ning o‘zaro hamkorligini kuchaytirishga qaratilgan tadbirlarni hayotiy misollar bilan mustahkamlagan holda munozara, muloqot, uchrashuv, ko‘rik-tanlovlar shaklida o‘tkazilishi, shuningdek, taniqli olimlar, namunali oilalar, iqtidorli, ijodkor ota-onalar va bolalar, san’atkorlar, yozuvchi, shoirlarni taklif etish ijobiy samara beradi. Ta’lim muassasalari bilan «Ota-onalar universiteti»ning yillik rejalari doirasida olib borilayotgan ishlar muhokama qilinadi, mavjud holat bo‘yicha hisobotlar eshitiladi, hamkorlik ishlarini yaxshilashga doir takliflar o‘rganiladi va kelgusidagi dolzarb vazifalar belgilab olinadi. Ta’lim muassasalari jamoatchilik kengashlari bilan «Otaonalar universiteti»ning faoliyati natijadorligini oshirishda quyidagi mavzularni keng qamrab olish mumkin:

- barkamol avlodni tarbiyalashda hamkorlikning ahamiyati;
- yoshlar tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlar;
- sog‘lom va ma’naviy boy shaxsni tarbiyalashda oilaning o‘rni; - yoshlarni oilaga psixologik tayyorlash;

- muloqot psixologiyasi hamda shaxslararo munosabatlar masalalari; - bola shaxsini shakllantirishda ota-onaning o‘rni;
- oilada bolani o‘z ishini rejalashtirish va iqtisodiy tejamkorlikka o‘rgatish;
- yoshlarda tabiatga va ekologiyaga munosabatni shakllantirish; - yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish;
- oila, o‘smir va qonun hamda boshqalar.

«Oila-mahalla-ta’lim muassasasi» hamkorligi jamoat kengashi a’zolari mas’ulligida tizimli ravishda profilaktik tadbirlarning amalga oshirilishi voyaga etmaganlar o‘rtasidagi nazoratsizlik va qarovsizlik, surunkali dars qoldirish va ma’naviyatimizga zid bo‘lgan ma’naviy tahdidlar, diniy aqidaparastlik va «ommaviy madaniyat»ning salbiy illatlaridan himoya qilishga qaratilgan hamkorlik ishlarini kuchaytirishda ijobiy natija beradi. YOsh avlodni tarbiyalashda mahalla va ta’lim muassasasining o‘zaro hamkorlikdagi ishtiroki muhim ahamiyatga ega. Xususan, mahallalarda yosh oilalar, kam ta’minlangan, noto‘liq yoki boquvchisini yo‘qotgan oilalar bilan ishlash, xulqi og‘ir, voyaga etmagan holda pul topish bilan shug‘ullanayotgan yoki turli ishlarga jalb etilgan, muntazam darslarga qatnashmaydigan farzandlarning ota-onalari bilan suhbatlar o‘tkazib borish, o‘tkaziladigan turli sayllar, uch avlod uchrashuvi, otalar maktabi, onalar maktabi, ma’naviyat exsoni kabi seminar-treninglar, davra suhbatlari, uchrashuvlar tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Fuqarolar yig‘inlari tomonidan ichki ishlar organlari bilan hamkorlikda farzandlari tarbiyasi bilan shug‘ullanmaydigan ota-onalar, profilaktik hisobda turgan farzandlar tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi ota-onalar, oila turmush munosabatlari doirasidagi huquqbuzarliklar sodir etganliklari uchun profilaktik hisobda turganlarni aniqlash hamda ular bilan profilaktik-tarbiyaviy ishlar olib borish lozim bo‘ladi. Farzandlari tarbiyasi bilan shug‘ullanmaydigan ota-onalar, notinch va noqobil oilalardagi holatlarning sabablarini chuqur o‘rganish, natijalari bo‘yicha fuqarolar yig‘ini kengashi, mahalliy hokimliklar, huquqni muhofaza qilish organlari va tegishli tashkilotlar bilan hamkorlikda tezkor yig‘ilishlarda muhokama etish bo‘yicha takliflar tayyorlash hamda bunday salbiy illatlarning oldini olish yuzasidan aniq chora-tadbirlarni amalga oshirish. Mahallalarda tarbiyasi og‘ir bolalarning ota-onalariga bola bilan muomala qilganda uning uchun ahamiyatga ega bo‘lgan shaxslarni kamsitmaslik, harakatlarida ketma-ketlikka rioya qilish, ilgari ruxsat bergan narsalarga keyinchalik sababsiz ruxsat bermay qo‘ymaslik, bolaning shikoyatlarini hisobga olish, ulardan qo‘lidan kelmaydigan narsalarni talab qilmaslik lozimligini tushuntirib borish, agar bola biron fan bo‘yicha qiyinchiliklarga uchrasa, unga yordam berish, uni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, erishgan yutuqlari uchun maqtashni unutmaslik kerakligini tushuntirish. Bolalarga ishonch bildirish, u bilan

rostgo'y bo'lish, uni boricha fazilat va nuqsonlari bilan qabul qilish, farzandida biror bir sabab bilan o'qishda o'zlashtirishi susaysa, unda uni birorta o'zi yoqtiradigan to'garakka qatnashtirish, bolaning bo'sh vaqtini doimiy nazoratda tutish va uni o'zi yoqtirgan mashg'ulotlar bilan to'ldirib borish, shuningdek, uni jamoa ishlariga jalb etish, maktab va oilada do'stona aloqalar o'rnatilishiga yordam berish, yutuqlari bilan rag'batlantirib borish kabi tavsiyalarni tadbirlar orqali etkazish maqsadga muvofiq bo'ladi.

SHu o'rinda bir misol: Ibrohimning oilasida ota-onasi o'zaro qattiq ziddiyatda edilar. Otasi muhandis, spirtli ichimlikka berilib, rafiqasini haqoratlardi. Onasi munosabatlarini yumshatishni istab, barchasiga chidab kelardi. Lekin bir kuni Ibrohim otasidan onasini tahqirlashni bas qilishini talab qiladi. Ish mushtlashishgacha borib etadi. SHundan so'ng, Ibrohim darslarga bormay qo'yadi. Sinf rahbari shoshilinch chora ko'radi, ya'ni Ibrohimning otasi ishlaydigan joyga kelib, tushuntirish ishlarini olib boradi. SHundan so'ng, oilada vaziyat asta-sekin yaxshilanadi. Ona ham, o'g'il ham o'qituvchining ota bilan suhbatlashganini bilishmaydi. Jamoatchi va bilimli sinf rahbari yoki mahalla faoli har qanday vaziyatdan juda ustalik bilan chiqib ketadi va har tomonlama rivojlangan jamoani tashkil qiladi. YUqorida qayd etilgan tarbiyaviy, tashkiliy, metodik ishlarni hayotga tatbiq etish, avvalo har bir fuqaro, oila, mahalla va ta'lim muassasalarining mavjud imkoniyatlarini inobatga olgan holda shakllantirilgan «Oila-mahalla-ta'lim muassasasi» hamkorligi Jamoat kengashining yillik rejasida belgilangan vazifalarning to'liq ijrosi bilan amalga oshirilishi ko'zda tutilgan.

«Oila-mahalla-ta'lim muassasasi» hamkorligida Jamoat kengashining quyidagi uslubiy asoslari orqali oila-mahallata'lim muassasalari hamkorligining samaradorligi va natijadorligini ta'minlashga erishish mumkin:

- ota-onalarning farzandlar tarbiyasidagi o'rni, majburiyati, mas'uliyati va farzandlar bilan o'zaro munosabatlarini mustahkamlashga ko'maklashish;
- ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya sifatini o'rganish va ularni yanada takomillashtirishga oid tadbirlarni amalga oshirish;
- qonunchilik talablaridan kelib chiqib ta'lim muassasalariga yaqin hududlarda alkogolli va tamaki mahsulotlari sotilishiga yo'l qo'ymaslik bo'yicha jamoatchilik nazoratini o'rnatish;
- ta'lim tizimidagi islohotlar haqida ota-onalar va keng jamoatchilikning uzviy ma'lumotga ega bo'lishlarini ta'minlash;
- o'quvchi-yoshlarning zararli odatlar yo'lga kirishiga sabab bo'layotgan omillarga qarshi manzilli profilaktik tadbirlarni amalga oshirish;

- ta'lim-tarbiya jarayonini hamda ushbu sohaga oid normativhuquqiy hujjatlarni takomillashtirish yuzasidan takliflarni belgilangan tartibda tegishli davlat organlariga kiritish.

Barchasini hamkorlikda olib borishda fuqarolar yig'ini raisi, diniy ma'rifat va ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalari bo'yicha maslahatchi, ma'sul kotib, «Mahalla posboni» jamoat tuzilmasi rahbari, fuqarolar yig'inlarining tegishli faoliyat yo'nalishlari bo'yicha komissiyalar, ko'cha boshilar va ta'lim muassasalarining birgalikda olib borayotgan ishlari muhim hisoblanadi.

1 -TOPSHIRIQ

Ushbu mavzuning amaliy mashg'ulotida «Rolli o'yin» metodidan foydalaniladi.

«Rolli o'yin» metodi - tinglovchilar tomonidan mavzu yuzasidan uchraydigan hayotiy vaziyatlarning har xil shart-sharoitlarini sahnalashtirish orqali ko'rsatib beruvchi metoddir.

Quyida «Rolli o'yin» metodining tuzilmasi keltirilgan.

«Rolli o'yin» metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim beruvchi mavzu bo'yicha o'yinning maqsad va natijalarini belgilaydi.

2. Tinglovchilarga o'yinning maqsad va vazifalari tushuntiriladi.

3. Tinglovchilarga topshiriq beriladi. Tinglovchilar rollarni taqsimlab oladilar.

4. Tinglovchilar tayyorgarlik ko'rishlari uchun 7-10 daqiqa vaqt beriladi.

5. Tinglovchilar rollarni ijro etadilar. Boshqa ta'lim oluvchilar ularni kuzatib turadilar.

6. O'yin yakunida ta'lim oluvchilardan ular ijro etgan rolni yana qanday ijro etish mumkinligini izohlashga imkoniyat beriladi. Kuzatuvchi bo'lgan ta'lim oluvchilar o'z yakuniy mulohazalarini bildiradilar va o'yinga xulosa qilinadi.

1-guruhga vazifa: oilaviy urf-odatlar va an'analar.

2-guruhga vazifa: mahalla va oila ma'naviyatining mustahkamligi.

3-guruhga vazifa: O'zbekiston – Vatanim mening.

Tinglovchilar berilgan topshiriqlarga ssenariy tuzib, sahna ko'rinishida ko'rsatib berishadi.

Har bir guruh topshirqni bajargandan so'ng, tahlil va muhokama bilan yakunlaydi.

2–TOPSHIRIQ

1. Tinglovchilarni 4 ta guruhga ajratib olamiz.

2. Har bir guruhga topshiriqlar beriladi.

3. 2 ta guruh **FSMU** metodidan, 2 ta guruh **SWOT** tahlili metodidan foydalaniladi.

4. Tinglovchilar berilgan topshiriq bo'yicha tayyorlanishlari uchun 5 daqiqa beriladi.

5. Tinglovchilar topshiriqni bajarishadi va taqdimotni amalga oshiradilar.

1-guruhga vazifa: Siz o'quvchilarni qanday qilib to'garaklarga jalb etasiz?

2-guruhga vazifa: To'garak jarayonida qiziqishi bo'lmagan o'quvchilarda qanday qilib qiziqish uyg'otasiz?

3-guruhga vazifa: Mahalla va oilani o'rganganizda, bilimga emas ko'chaga qarab ketadigan bolalarni qanday qilib to'garaklarga jalb etasiz?

4-guruhga vazifa: Siz uchun iqtidorli o'quvchilar bilan ishlagan ma'qulmi yoki qiziqishi bo'lmagan o'quvchilar bilan ishlash ma'qulmi?

V

**КЎЧМА МАШҒУЛОТЛАР
МАЗМУНИ**

“YETAKCHI FAOLIYATINI TASHKIL ETISH METODIKASI” MODULI BO‘YICHA KO‘CHMA MASHG‘ULOT MAZMUNI

Ko‘chma mashg‘ulotlar “Yetakchi faoliyatini tashkil etish metodikasi” moduli doirasida fan va texnika yutuqlari, ilg‘or tajribalarni o‘rganish maqsadida o‘tkaziladi.

Qo‘chma mashg‘ulotlar talab darajasida moddiy-texnika ta‘minoti, mazkur malaka toifasi bo‘yicha tajribali boshlang‘ich tashkilot yetakchisi mavjud bo‘lgan oliy ta‘lim muassasalari va umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida tashkil etiladi.

1-ko‘chma mashg‘ulot mavzusi (4 soat).

O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta‘lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkiloti faoliyati va yo‘nalishlari

Mashg‘ulot maqsadi: *O‘zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari (oliy ta‘lim muassasalari)dagi boshlang‘ich tashkilot faoliyati bilan tanishish.*

Mashg‘ulotni o‘tkazish tartibi:

Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida (oliy ta‘lim muassasalarida)- tajribali yoshlar yetakchisi tomonidan yoshlar yetakchilari faoliyatini tashkil etishga doir huquqiy va me‘eriy hujjatlar bilan tanishish, o‘rganish va tajriba almashish.

Tinglovchilar quyidagi huquqiy va me‘eriy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish bilan bog‘liq yoshlar yetakchisining faoliyati bilan tanishadi va tajriba almashiniladi:

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyuldagi “YOshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi 5106-son farmoni.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 27 iyundagi “Yoshlar-kelajagimiz” Davlat dasturi to‘g‘risidagi PF-5466-sonli farmoni

10. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi va O‘zbekiston YOshlar Ittifoqi markaziy kengashining 2017 yil 7 avgustdagi 41-son, 3-QQ-sonli

“O‘zbekiston YOshlar Ittifoqining umumiy o‘rta ta‘lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkilotlari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qo‘shma qarori.

11. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi va O‘zbekiston YOshlar Ittifoqi markaziy kengashining 2017 yil 8 avgustdagi 01-03/1-1-39-son, 2017 yil 10 avgustdagi 04-13/417-sonli “Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida Sardorlar kengashi saylovini o‘tkazish to‘g‘risida”gi qo‘shma xatlari va boshqa hujjatlar.

SHu bilan birga, O‘zbekiston yoshlar ittifoqining boshlang‘ich tashkilotida yuritiladigan quyidagi hujjatlar yig‘majildlari bilan ham tanishiladi va tajriba almashiniladi:

01- Ta‘sis hujjatlari

02- Umumiy yig‘ilish (hisobot-saylov yig‘ilish) hujjatlari

03- Boshlang‘ich tashkilot Kengashi hujjatlari

04- Maktabdagi yoshlar to‘g‘risida statistik ma‘lumotlar

05- YOshlar ittifoqi a‘zolari haqida ma‘lumot

06- “Kamalak” bolalar a‘zolari haqida ma‘lumot

07- Boshlang‘ich tashkilot sardorlari ma‘lumotlari

08- Boshlang‘ich tashkilot ish rejalari

09- Boshlang‘ich tashkilot hisobotlari

10- Kirish xatlar

11- CHiqish xatlar

Ko‘chma mashg‘ulot guruh jurnaliga qayd etiladi.

2-ko‘chma mashg‘ulot (4 soat). YOshlar yetakchisining iqtidorli va muammoli o‘quvchilar bilan ishlash metodikasi

Mashg‘ulot maqsadi: *tajribali yoshlar yetakchisining ta‘lim muassasasida iqtidorli va muammoli o‘quvchilar bilan ishlash metodikasi bilan tanishish va tajriba almashish.*

Mashg‘ulotni o‘tkazish tartibi: Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida (oliy ta‘lim muassasalarida) - ilg‘or tajribaga ega yoshlar yetakchisining iqtidorli va muammoli o‘quvchilar bilan olib boradigan ish jarayonini kuzatadi va tahlil qiladi.

SHuningdek, yoshlar yetakchisining ilg'or pedagogik tajribasini o'rganish va targ'ib qilish uchun seminar-trening tashkil etiladi.

Seminar-trening mavzulari:

- O'quvchilarning internet tarmog'idan foydalanishini nazorat qilish yo'llari
- O'quvchilar bilan o'tkaziladigan tadbirlarning ahamiyati

Ko'chma mashg'ulot guruh jurnaliga qayd etiladi

VI

КЕЙСЛАР ТҮПЛАМИ

1- mikrokeys

Dars jarayonida bir nechta bolalar o'z mobil telefonlarida o'yin o'ynab o'tirdilar. Buni ko'rgan o'qituvchi ular bilan darsni davom ettirishning imkoni yo'qligini tushundi. Nima xam qilindi darsga ajratilgan vaqtdan kechishga to'g'ri keladi. SHunda o'qituvchi o'quvchilarga yuzlanib shunday deydi: "Xo'sh xurmatli o'quvchilar, sizlarga bu fan qiziq emasligini tushundim. YAna kim shunday o'ylaydi? Hozir sizlar bilan kelishib olsak, sizlarga bu fanni juda qiziqarli ekanligini isbotlasam siz boshqa darslardan chalg'imaysizlar va kechga qolmasdan kelasizlar. Bu fan oliy ta'limga topshirishda kerak bo'lmasada uni o'qishga sabab juda ko'p"...

O'qituvchining o'quvchilarni qiziqtirishga tutadigan yo'li...

2- mikrokeys

O'qituvchi o'quvchilarga yangi mavzuni tushuntirib bo'lganidan so'ng ularga shunday dedi, "Hurmatli o'quvchilar endi yangi mavzuni mustahkamlash uchun sizlar bilan jadval tuzamiz", o'quvchilarning javobi "Nima keragi bor, shundoq xam eslab qolamiz, kerakmi shu..." va hokazo. SHunda o'qituvchi "YAXshi agar jadval tuzishni sitamasangiz unda eslatmalar tayyorlaymiz..." o'quvchilar "nima qilamiz bekorchi ishlarni bajarib, nimaga kerak endi bular..."

Bunday vaziyatda nima deb o'ylaysiz shqituvchi o'quvchilarga yon bosishi yaxshimi yoki yo'qmi? Bu vaziyatdan qanday chiqish mumkin?

3 -mikrokeys

CHet tili darsida o'qituvchi o'zining va kelmagan o'qituvchining sinfiga qo'shib dars o'tayotgan edi. O'quvchilar o'zlarini juda yomon tutardilar. Snfda barcha baland ovozda gapirar, to'palon qilar edilar. Ayniqsa bir o'quvchining ovozi barchanikidan baland chiqardi. O'qituvchi mavzuni tushuntirib bo'lganidan so'ng to'polon qilayotgan o'quvchini o'rnidan turg'izib undan mavzuni takrorlab berishini so'radi. O'quvchi esa faqatgina birinchi qismini aytib berishi mumkinligini aytdi.

O'qituvchi agar mavzuni barchasini aytib bermasa 2 baho qo'yishini aytdi. O'quvchi esa qolgan qismini bilmasligini tushuntirdi. O'qituvchi o'quvchini joyiga o'tqazib 2 baho qo'ydi, o'quvchi esa qolganini aytaman qo'ymang dedi. Lekin o'qituvchi uni boshqa tinglamadi.

Bu vaziyatda siz qanday yo'l tutgan bo'lardingiz?

4- mikrokeys.

Darsdan so'ng o'qituvchining yoniga Alisher ismli o'quvchi keldi va sinfdoshi Umidaning telefon raqamini so'radi. Alisher unga sinfdoshi Umida juda yoqishini va maktabda u bilan gaplasha olmayotganini tushuntirdi. O'qituvchi bu vaziyatda nima qilishini bilmay qoldi, chunki birinchidan o'quvchining ishonchini so'ndirib qo'ymaslik kerak, ikkinchidan esa Umidaning raqamini berolmaydi, chunki bu holat nima bilan yakunlanishini bilmaydi.

Siz bu vaziyatda qanday yo'l tutgan bo'lardingiz?

5- mikrokeys.

Sinfda qolgan o'quvchilardan jismoniy va psixologik rivojlanishi bilan farq qiladigan, ya'ni ortda qolgan o'quvchi bor. Sinfdoshlari doimo bu o'quvchini xaqorat qiladilar, ustidan kuladilar va masxara qiladilar. O'qituvchi xam o'quvchini savol berib o'rnidan turg'azganida u uyalib, ustidan kulishlaridan qo'rqib gapira olmaydi. O'qituvchi unga 2 baho qo'yib o'tqizib qo'yadi.

Siz bu vaziyatda qanday ish tutgan bo'lardingiz. O'qituvchining bu yo'li to'g'rimi?

**МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ
МАВЗУЛАРИ**

Mustaqil ta'lim mavzulari

1. O'zbekiston Respublikasining "YOshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonunining mazmun va mohiyati.
2. O'zbekiston yoshlar ittifoqining umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi boshlang'ich tashkilot faoliyati va yo'nalishlari.
3. Ta'lim muassasalari yoshlar yetakchilariga qo'yiladigan talablar.
4. Ta'lim muassasalari yoshlar yetakchisining kompetensiyasi va imidji.
5. YOsh tadbirkorlik klasterlar faoliyatini tashkil etish va boshqarish.
6. Maktab yoshidagi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga bog'liq muammolari.
7. O'quvchilardagi inqiroz xususiyatlariga bog'liq muammolarning xal qilinishi.
8. O'quvchilarning shaxslararo munosabatlarida uchraydigan muammolari.
9. Yetakchining maktabdagi iqtidorli o'quvchilarni aniqlashdagi ko'magi.
10. O'quvchilarning iqtidorini yanada rivojlantirish va rag'batlantirish.
11. "Ommaviy madaniyat" niqobi ostida kirib kelayotgan zararli illatlar.
12. Axborot xurujlari, diniy aqidaparastlik, missionerlik va ekstremistik g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish.
13. SHaxslararo munosabatlarga kirishish ko'nikmalarini shakllantirish.
14. Muammoli o'quvchilar bilan ishlash metodikasi.
15. Muammoli o'smirlarning ijtimoiylashuv darajasini aniqlash va ularni ijtimoiylashtirishda ko'maklashish.
16. O'quvchilarda o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish
17. Milliy va ma'naviy qadriyatlarining tarbiyaviy ahamiyati
18. YOshlarni tarbiyalashda o'ziga xos sharqona usullar.
19. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari, oila va mahalla hamkorligi.
20. Ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan jamoatchilik bilan hamkorlik masalalari.

ГЛОССАРИЙ

Aqlli – aql-idrok faoliyatiga, fikr yuritishga oid, intellektual, aqliy qobiliyat.

Axloq – shaxsning o‘zaro bir-biri, jamiyat a‘zolariga nisbatan qabul qilingan me‘yorlar asosidagi munosabatlari, xattiharakatlari majmui, jamiyat tomonidan qabul qilingan hulq me‘yorlari, hulq-atvor, yurish-turish, tarbiya, odob.

Axloqsizlik – axloq qonun-qoidalariga xilof ish, xattiharakat.

Barkamol shaxs tarbiyasi – tarbiyalanuvchi (go‘dak, o‘smir (o‘quvchi) va o‘spirin o‘quvchilarni respublika mustaqilligini mustahkamlashga qodir, yuksak ma‘naviy-axloqiy sifatlarga ega, fidokor fuqaro, yuqori malakali mutaxassis va hech kimdan kam emasligini chuqur anglagan shaxs etib tarbiyalashga qaratilgan hamda o‘zaro uzviy va uzluksiz tarkibiy qismlardan tashkil topgan dasturiy pedagogik faoliyat jarayoni.

Vijdon – axloqiy tushuncha, yaxshi-yomonning farqini ifodalaydigan ichki ishonch, shaxsning xatti-harakatlari uchun axloqiy mas‘uliyatni anglashi.

Voyaga etmagan – shaxsning turli sohalarda mustaqil harakat qilish, ijtimoiy munosabatga kirishishga loyiq yoshga etganligi.

Voyaga etmaganlar – amaldagi o‘zbekiston respublikasi qonunchiligiga ko‘ra, 18 yoshga etmagan fuqarolar.

Voyaga etmaganlarni tarbiyalash vazifasi – davlat burchi, fuqarolarning esa konstitutsiyaviy majburiyati hisoblanadi.

Globallashuv – dunyoning barcha mamlakatlari o‘rtasidagi munosabatlarning keng ko‘lamga ega bo‘lishi, shuningdek texnologik, iqtisodiy, siyosiy jarayonlarning milliy chegaralardan o‘tib, dunyo miqyosida jadallashuvi, umuman hayot sur‘atlarining er shari bo‘ylab beqiyos tezlashuvidir.

Deviant xulq bu xulq - atvor - ijtimoiy deviantlikni keltirib chiqaruvchi.

Do‘stlik- o‘zaro bir- birini tushunuvchi 2 inson o‘rtasida yuzaga keluvchi emotsional ijobiy xis, bir jins vakillari orasida yuzaga keladi.

“Yetakchi” klubi sardori – o‘quvchilarni —kamalakl bolalar tashkilotiga tayyorlaydi, otaliqqa olingan sinflarda turli bayram va tadbirlarni uyushtiradi, proferentatsiya ishlarini olib boradi, ma‘naviy-ma‘rifiy va axloqiy ishlar yo‘nalishi

sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi.

YOsh mutaxassis — oliy yoki o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasasini bitirgan, ta’lim muassasasini bitirganidan so‘ng olgan ixtisosligi bo‘yicha uch yil ichida ishga kirgan va ma’lumoti to‘g‘risidagi hujjatda ko‘rsatilgan ixtisosligi bo‘yicha ishlayotganiga uch yildan ko‘p bo‘lmagan o‘ttiz yoshdan oshmagan xodim.

YOsh oila — er-xotinning ikkisi ham 30 yoshdan oshmagan oila yoxud farzand (bola) tarbiyalab voyaga etkazayotgan 30 yoshdan oshmagan yolg‘iz otadan yoki yolg‘iz onadan iborat bo‘lgan oila, shu jumladan nikohdan ajralgan, beva erkak (beva ayol)

YOshlar tadbirkorligi — yosh fuqarolar yuridik shaxs tashkil etmasdan, shuningdek ta’sischilari yoshlar hisoblangan yuridik shaxslar amalga oshiradigan tadbirkorlik faoliyati

YOshlar tadbirkorligi — yuridik shaxs tashkil etmagan holda yosh fuqarolar tomonidan, shuningdek ta’sischilari yosh fuqarolar bo‘lgan yuridik shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan tadbirkorlik faoliyati

YOshlar tadbirkorlik klasteri (keyingi o‘rinlarda klaster deb ataladi) — muhandislik-texnik kommunikatsiyalar bilan ta’minlangan va yoshlar tadbirkorlik sub’ektlariga uzoq muddatli ijara huquqida foydalanish uchun beriladigan ishlab chiqarish maydonlarini o‘z ichiga olgan hudud

Jamiyat- tabiatning bir qismi, borliqning aloxida shaklini ifodalaydigan falsafiy tushuncha, odamlar uyushmasining maxsus shakli kishilar o‘rtasida amal qiladigan ko‘plab munosabatlar majmuasidir.

Ijtimoiy himoya – ayrim ijtimoiy guruhlariga yordam ko‘rsatishga yo‘naltirilgan davlat tadbirlari yig‘indisi.

Ijtimoiy himoya yo‘nalishi sardori – kam ta’minlangan oilalar farzandlari, yakka tartibda uyda ta’lim oluvchi o‘quvchilar bilan ishlaydi, ularning ma’nan sog‘lom shaxs sifatida shakllanishida yordam beradi, keksa va nafaqadagi faxriylar holidan

xabar olish ishlarini tashkil etadi, “mehr-shafqat” klubi sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi

Iste’dodli yoshlar yo‘nalishi sardori – o‘quvchilarning maktab va sinfdan tashqari bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etadi hamda iqtidori, iste’dodi, ijtimoiy faolligi, tashabbuskorligini rivojlantirish borasida chora-tadbirlarni amalga oshiradi, tashkiliy bo‘lim sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi

Ishlab chiqarish maydoni — klaster ishtirokchilariga 5 yildan ko‘p bo‘lmagan muddatga ijara to‘lovining “nol” stavkasi bo‘yicha ijaraga beriladigan ishlab chiqarish va qo‘shimcha binolar, inshootlar.

Klaster ishtirokchisi — klaster ishlab chiqarish maydonlarida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiradigan yoshlar tadbirkorlik sub’ekti

Komil inson – beka mu ko‘st, to‘liq kamolotga erishgan etuk shaxs. Barkamol shaxs – kamolga etgan, beka mu ko‘st, to‘la-to‘kis inson, aqlan va axloqan pok, jismonan sog‘lom, nafosatli, jamiyatda o‘zligini tanigan, mustaqil fikrlaydigan, erkin, ijodkor, tashabbuskor, ishbilarmon, fidoiy inson.

Konsepsiya – qarashlar majmui, fikrlash, fikr yuritish, fakt va hodisalarni tushunish, anglash usuli, asosiy fikr, mohiyat.

Qobiliyatlar - u yoki bu sermahsul faoliyatni egallash mahorati bilan bog‘liq bo‘ladigan insonning individual - psixologik xususiyatlari bo‘lib, uning yordamida inson teng bo‘lgan boshqa sharoitlarda ushbu faoliyatni tez va puxta, oson va mustahkam ravishda tashkil qilish va amalga oshirish yo‘llarini o‘zlashtirib oladi.

Maktab – o‘quvchilarga o‘qituvchi rahbarligida umumiy o‘rta ta‘lim beradigan o‘quv muassasasi.

Maktab direktori – umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida o‘quv tarbiya va xo‘jalik ishlarini idora etuvchi rahbar.

Matbuot bo‘limi sardori – “Kamalak” bolalar tashkiloti burchagi va uni muntazam ravishda boyitib borilishiga shaxsan javob beradi, sardorlar kengashi tomonidan olib borilayotgan ishlarni muntazam ravishda ommaviy axborot vositalari orqali yoritib borilishini ta‘minlaydi, doimiy ravishda turli rasmlar

ko'rgazmasi va devoriy gazetalar tanlovlarini uyushtiradi, tashkilot tomonidan o'tkazilayotgan har bir ko'rik-tanlov, bayram va kechalarda tadbirlar zalini jihozlaydi, 1–7-sinflarda “Kamalak” burchaklarini tashkil etadi, press-klub sardori bilan doimiy aloqani o'rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi.

Mahalla – O'zbekistonda ma'muriy – hududiy birlik; o'zini-o'zi boshqarishning xalqimiz an'analari va qadriyatlariga xos bo'lgan usuli.

Ma'naviy-ma'rifiy va axloqiy ishlar yo'nalishi sardori – o'quvchilar o'rtasida yoshlar ittifoqining maqsad-vazifalarini targ'ib etadi, ularda milliy g'urur, vatanparvarlik va fidoyilik tuyg'ularini shakllantirish, ma'naviy kamolotini yuksaltirish, shuningdek, umumiy o'rta ta'lim maktabining ichki tartib-qoidalariga o'quvchilarning to'liq rioya etishi, tarbiyasi og'ir (profilaktik nazoratda turgan), o'zlashtirishi past o'quvchilar bilan ishlash chora-tadbirlarini belgilaydi, “yetakchi” klubi sardori bilan doimiy aloqani o'rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi

Ma'naviyat – insonni ruhan poklanishi, qalban ulg'ayishiga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iymone'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir.

Mehnat bo'limi sardori – “Ekosan” klubi sardori bilan hamkorlikda turli xil tadbirlarni amalga oshiradi, haftaning har shanba kuni hasharlar uyushtiradi, salomatlik va ekologiya yo'nalishi sardori bilan doimiy aloqani o'rnatadi, olib boriladigan ishlar yuzasidan hisobot berib boradi

“Mehr-shafqat” klubi sardori – xonadonlarda istiqomat qilayotgan qariyalar ro'yxatini tuzadi, tashkiliy bo'lim va ijtimoiy himoya yo'nalishi sardorlari bilan birgalikda qariyalar uchun turli xil bayram kechalarini tashkil etadi, xotira va qadrlash kuni munosabati bilan turli tadbirlar uyushtiradi, olib borilayotgan

Me'yor - ob'ektning sifat va miqdoriy jixatlari o'zaro bog'liqligini anglatadigan, mazmun va shakl imkoniyat va voqelik o'rtasidagi zaruriy uyg'unlik ta'minlanishini ifodalaydigan falsafiy tushuncha.

Milliy g'oya – ajdodlardan avlodlarga o'tib, asrlar davomida e'zozlab kelinayotgan, shu yurtda yashayotgan har bir inson va butun xalqning qalbida chuqur ildiz otib, uning ma'naviy ehtiyoji va hayot talabiga aylanib ketgan, ta'bir joiz bo'lsa, har qaysi millatning eng ezgu orzu-intilish va umid-maqсадlarini ifoda etuvchi bosh g'oya.

Moslik - kishilardan harakat qilish kelishuvini va yaxshi o'zaro bir-birini tushunishini talab qiladigan birgalikda ishlash, vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish qobiliyati.

Munosabatning o'zgarishi (deformatsiya) - bu munosabatlardagi shunday o'zgarishlarki (buzilish, qiyinchiliklar, yanglishishlar), ular munosabatdagi samaradorlikning pasayishi yoki buzilishiga, hamkorliklarning sog'ligiga, ularning obro'siga yoki ruhiy osoyishtaligiga, moddiy qadriyatlariga va boshqalarga putur etkazadi. O'zgarishlarni ularning turiga qarab turlicha tushunish mumkin: masalan, mening ustimdan kulishayotgani uchun bizning begona ekanligimizni, bizning do'st emasligimiz, bir-birimizni tushuna olmasligimizni, meni masxara qilishayotganligi va ko'plab boshqa narsalarni anglay boshladim.

Oila – nikohga yoki tug'ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a'zolari ro'zg'orining birligi, o'zaro yordami va ma'naviy mas'uliyati bilan bir-biriga bog'langan.

Press-klub sardori – yoshlar ittifoqi va “kamalak” bolalar tashkiloti faoliyatiga oid ma’lumotlar, o‘tkazilgan tadbirlarni maktab devoriy gazetalari, ommaviy axborot vositalarida yoritilishini ta’minlaydi, 8 – 11-sinflarda yoshlar ittifoqi burchaklarini tashkil etadi hamda maktab radiosi faoliyatini tashkil etadi, matbuot bo‘limi sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi

Salomatlik va ekologiya yo‘nalishi sardori – o‘quvchilar o‘rtasida sog‘lom turmush tarzi va ekologik madaniyatni targ‘ib etadi, sanitariya-gigiena qoidalariga rioya etilishini nazorat qiladi, maktab va turarjoylarda obodonlashtirish-ko‘kalamzorlashtirish ishlarini tashkil etadi, mehnat bo‘limi sardori va —ekosanll klubi sardori bilan —eng ozoda sinfl tanlovlarini o‘tkazadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi

Siyosiy-huquqiy savodxonlik yo‘nalishi sardori – o‘quvchi-yoshlarning fuqarolik huquq va burchlarini anglashi, ijtimoiy-siyosiy va huquqiy savodxonligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshiradi, yuristkonsult bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi

Sport va harbiy vatanparvarlik yo‘nalishi sardori – o‘quvchilar o‘rtasida ommaviy sport tadbirlarini tashkil etadi, harbiy sport mashg‘ulotlariga doir musobaqalarni o‘tkazadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi

Talant (grekcha talanron - dastlab o‘lchov, mezon, keyin esa ko‘chma ma’noda - qobiliyatlar darajasi) - inson qobiliyatlarining, eng avvalo u yoki bu turdagi faoliyatda ulkan yutuqlarga erishishini ta’minlovchi maxsus yuksak rivojlanish darajasi.

Tarbiya – shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma’naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon; insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo‘lgan xususiyatlarga ega bo‘lishini ta’minlash yo‘lida ko‘riladigan chora-tadbirlar yig‘indisi.

Tarbiyaviy maqsad – shaxsda aniq belgilab olingan ma'naviyaxloqiy sifatlarni tarbiyalash jarayoni.

Tarbiyaviy tadbirlar – yagona ijtimoiy-tarbiyaviy maqsadga bo'ysundirilgan o'zaro ta'sirlar majmui bo'lib, unda tarbiyaga oid ma'naviy ehtiyojlar qondiriladi.

Tashabbus va loyihalar yo'nalishi sardori – umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi yoshlarning har qanday murojaat va tashabbuslarini qabul qiladi, taklif-tashabbuslarini o'rganadi va muammolarga amaliy echim topish uchun yetakchi bilan birgalikda maktab direktori hamda yoshlar ittifoqining tuman (shahar) kengashiga etkazadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi

Tashkiliy bo'lim sardori – “Kamalak” sardori bilan birgalikda turli bayram, ko'rik-tanlov, viktorina, musobaqa va shoular o'tkazadi, tashkilotdagi barcha tadbirlarni yuqori saviyada o'tishini ta'minlaydi, iste'dodli yoshlar yo'nalishi sardori bilan doimiy aloqani o'rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi

Ta'lim muassasalari – turli daraja va yo'nalishlardagi ta'lim dasturlarini amalga tatbiq etuvchi munitsipial, xususiy, davlat muassasalari.

Uzluksiz tarbiya tizimidagi asosiy yo'nalishlar – ma'naviy-axloqiy tarbiya, aqliy tarbiya, vatanparvarlik tarbiyasi, ijtimoiy-g'oyaviy (mafkuraviy) tarbiya, iqtisodiy tarbiya, huquqiy tarbiya, jismoniy tarbiya, gigienik tarbiya, ekologik tarbiya, mehnat tarbiyasi, baynalmilal tarbiya, jinsiy tarbiya, kasbiy tarbiya, badiiy-estetik tarbiya, oila tarbiyasi.

O'quv bo'limi sardori – o'quv reydlarini amalga oshiradi, —kamalakl sardori bilan birgalikda turli xil bayram, ko'rik-tanlov, viktorina, musobaqa va shoular ssenariylarini tuzadi, tashkiliy bo'lim va iste'dodli yoshlar yo'nalishi sardori bilan birgalikda tadbirlarni uyushtiradi, monitoring ishlarini olib boradi, maktab o'quvchilarining kundaligini nazorat qiladi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi

O'quvchi reydi – ta'lim muassasalari o'quvchilarining nazoratsiz qolishi hamda ular tomonidan sodir etilayotgan huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning

davomatini yaxshilash, dars vaqtida masjidga qatnayotgan, internet-kafe va kompyuter o‘yinlari xizmatlari ko‘rsatayotgan shoxobchalarda vaqt o‘tkazayotgan (tungi soatlarda), sababsiz va surunkali dars qoldiruvchi o‘quvchilarni aniqlash, ularni ta’limga qaytarish va ijtimoiy himoyalash choralarini ko‘rishga qaratilgan profilaktik tadbir.

Xarakter (grekcha karakter - bosish, zarb qilish) - insonning faoliyati va munosabati tufayli shakllanadigan va namoyon bo‘ladigan barqaror individual xususiyatlari yig‘indisi bo‘lib, unga xos bo‘lgan hulq-atvor va hayotiy holatlarga javob berish usullarini belgilaydi. Xarakterda inson uchun xos bo‘lgan, standart vaziyatlarda qo‘llaniladigan, hayotiy vazifalarni qo‘yish va echish usullari o‘z ifodasini topadi.

SHaxs - inson faolligiga xos psixik boshqaruvchilarning maxsus insoniy tizimi, psixikadagi shunday barqaror funksional tizimki, uning yordamida inson o‘zi istiqomat qiladigan muhitda tashabbuskor, maqsad sari intiluvchan bo‘libgina qolmasdan, balki yaxshilashga ham qodir bo‘ladi. Inson shaxs sifatidagi fazilatlarni egallaganligining asosiy belgisi uning turli hatti-harakatlarni sodir qila olish qobiliyati, ya’ni bir-birini inkor etuvchi imkoniyatlarni tanlash, o‘z hayoti hamda o‘zgarayotgan hayoti bilan ham bog‘liq bo‘lgan ko‘plab muhim momentlarni sarhisob qila olishi, o‘z hatti-harakatlari uchun ma’suliyatni o‘z zimmasiga ola bilishi kabilardir.

SHaxs erkinligi - insonlarning o‘z xayoti va faoliyatini amalga oshirish, ozod shaxs sifatida mehnat qilish, bilim olish, o‘zi istagan kasb, hunarli, diniy e’tiqod va boshqalar ixtiyoriy tanlash.

Ehtiyojlar - inson yoki hayvonning normal yashashi uchun zarur bo‘lgan etishmovchilikni aks ettiruvchi psixik yoki fiziologik keskinlik holatidir. Ehtiyojlar holat sifatida sub’ektning hayotiy faolligining shu ma’noda manbai hisoblanadiki, yuz bergan keskinlikni yo‘qotishga qaratilgan sezilarli ta’sir kuchiga ega.

“Ekosan” klubi sardori – mehnat bo‘limi sardori bilan hamkorlikda muntazam ravishda hasharlar o‘tkazadi, “eng yaxshi ko‘kalamzorlashtirilgan bog‘” mavzuida tanlov, ekibanalar ko‘rik-tanlovini o‘tkazadi, salomatlik va ekologiya yo‘nalishi

sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi.

YUristkonsult – sardorlar kengashining ish rejasidagi tadbirlarni muvofiqlashtiradi, yig‘ilishlarni tashkillashtiradi va qarorlarning bajarilishini nazorat qiladi, sardorlar kengashi a’zolari yuritayotgan hujjatlarni nazorat qiladi va tartibga soladi, siyosiy-huquqiy savodxonlik yo‘nalishi sardori bilan doimiy aloqani o‘rnatadi, olib borilayotgan ishlar haqida muntazam hisobot berib boradi.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoev SH.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi. – T.: “O‘zbekiston”, 2016.
2. Mirziyoev SH.M. “Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta‘minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma‘ruzasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2017.
3. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. –T.: “O‘zbekiston”. – 2017
4. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017.
5. Mirziyoev SH.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2018. – 80 b.
6. Karimov I.A. YUksak ma‘naviyat – engilmas kuch. –T.: “Ma‘naviyat”, 2008.
7. Karimov I.A. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. –T.: “O‘zbekiston”, 2011.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2014.
2. Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiya (O‘zbekiston Respublikasi uchun 1994 yil 29 iyulda kuchga kirgan).
3. O‘zbekiston Respublikasining 2014 yil 14 maydagi “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi O‘Q-371 Qonuni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000 yil 21 sentyabrdagi “Voyaga etmaganlar ishlari bo‘yicha komissiyalar faoliyatini takomillashtirish haqida“ 360-sonli qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentyabrdagi "YOshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida"gi O‘RQ-406 Qonuni
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-son farmoni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyuldagi “YOshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi 5106-son farmoni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 15 sentyabrdagi “Nodavlat ta‘lim xizmatlari ko‘rsatish faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3276-son qarori.
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 7 iyuldagi “Umumta‘lim maktablari va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi muassasalari o‘rtasida o‘zaro integratsiyani ta‘minlangan holda 11 yillik ta‘lim tizimini tubdan isloh qilish choralari to‘g‘risida”gi 94-sonli bayoni.

10. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi va O‘zbekiston YOshlar Ittifoqi markaziy kengashining 2017 yil 7 avgustdagi 41-son, 3-qq-sonli “O‘zbekiston YOshlar Ittifoqining umumiy o‘rta ta’lim muassasalaridagi boshlang‘ich tashkilotlari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qo‘shma qarori.
11. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi va O‘zbekiston YOshlar Ittifoqi markaziy kengashining 2017 yil 8 avgustdagi 01-03/1-1-39-son,
12. 2017 yil 10 avgustdagi 04-13/417-sonli “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida Sardorlar kengashi saylovini o‘tkazish to‘g‘risida”gi qo‘shma xatlari.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi “Xalq ta’limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3931-sonli qarori.
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi “Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5538-sonli farmoni

III. Maxsus adabiyotlar

1. Alimov X., Azimova F. Bolalar tarbiyasi bo‘yicha savollarga - javoblar (Ota-onalarga tavsiyalar). – T., 2014
2. Anastazi A., Urbina S. Psixologicheskoe testirovanie. SPb.: Piter, 2001
3. Asadov Y.M. Ruhiiy holatlar diagnostikasi va korreksiyasi.–T., 2000
4. Bodalev A.A, Stolin V.V. Obshchaya psixodiagnostika. SPb.: Rech, 2001
5. Bozorov A.SH., Usmanov H.A., Bo‘stonov A.R., Otajonov J.O. YOshlar yetakchilari uchun qo‘llanma. –Toshkent, 2006
6. Bondarenko A.F. Psixologicheskaya pomosh: teoriya i praktika. M.: Nezavisimaya firma “Klass”, 2001
7. Valiev R.X. Trudnyye deti s deviantnym povedeniem i otritsatelnyim otnosheniem k uchebe v shkole // Maktab va hayot. 4/2014
8. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. T.: O‘qituvchi, 2010
9. Djuraev R.X, Inoyatova M.E. Iste‘dodli farzand tarbiyasi. Ota-onalar kitobi. Toshkent, 2013
10. Do‘stmuhamedova SH.A., Nishonova Z.T. va boshqalar. YOsh davrlari va pedagogik psixologiya T.: Fan vatexnologiyalar, 2013
11. ZokirovaX., AslanovaM. “O‘quvchilarning yozgi ta’til davrini mazmunli tashkil etish konsepsiyasi. Toshkent, 2016
12. Ibragimov X.I, Yo‘ldoshev U.A, Bobomirzaev X. Pedagogik psixologiya. O‘quv qo‘llanma. O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007
13. Inoyatov U.I., Muslimov N.A., va boshq. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob. Toshkent, “Ilm-Ziyo” nashriyoti, 2012
14. Ismailov I., Ziyodullaev M., Israilova N., Azimova F. Voyaga etmaganlar nazoratsizligi va huquqbuzarliklarining oldini olish: O‘quv-amaliy qo‘llanma / Mas‘ul muharrir I.Ismailov. – T.: Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi, 2011
15. Israilova N.A. Korreksiya otklonyayushchegosya povedeniya sredi uchashchisya obrazovatelnyx uchrejdeniy na osnove zdorovogo obraza jizni:

- pedagogicheskie texnologii // Sbornik respublikanskoy nauchno- prakticheskoy konferensii UzGUMYA, 27-28 oktyabr, 2010
16. Ishmuxamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iste’dod” jamg‘armasi, Toshkent, 2010
 17. Matiboev T. Ijtimoiy hamkorlik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurilishining muhim omili. – T.: YAngi asr avlodi, 2012
 18. Matchanov A.B. O‘zbekiston Respublikasida bolalar huquqlarini muhofaza qilinishining huquqiy jihatlari // Ijtimoiy va huquqiy himoyaga muhtoj bolalarning huquqiy holati: ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – T.: 2006
 19. Musurmanova O. Bo‘sh vaqtni to‘g‘ri tashkil etish – ijtimoiy-huquqiy xatar guruhidagi o‘smirlarda sog‘lom turmush madaniyatini shakllantirishning muhim omili sifatida // Tez.dok. Mejdunarodnogo Foruma RSSAD, 29-30 noyabrya 2010
 20. Musurmanova O. Oila ma’naviyati-milliy g‘urur. – T.: O‘qituvchi, 2000
 21. Musurmanova O., Israilova N., Azimova F. Fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari va yoshlar tarbiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2010
 22. Musurmonova O., Riskulova K. Sog‘lom avlod – millat kelajagi. –T., 2013
 23. Nelson Djouns R. Teoriya i praktika konsultirovaniya. Uchebnoe posobie. M.,2001
 24. Niyazmetova G. SHaxsni o‘rganish metodikalari.-T.: 2000
 25. Normurodov G‘. Voyaga etmagan qonunbuzar o‘smirlarni tarbiyalashda oilaning roli // Pedagogik mahorat, № 1/2006
 26. Rasulov A.I. Psixodiagnostika.-Toshkent, “Mumtozso‘z”, 2010
 27. Sergeev I.S. Osnovy pedagogicheskoy deyatelnosti: Uchebnoe posobie. – SPb.: Piter. Seriya “Uchebnoe posobie”, 2004
 28. Tolipov O‘., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – T.: 2006
 29. Urazova M.B., Eshpulatov SH.N. Bo‘lajak o‘qituvchining loyihalash faoliyati. // Metodik qo‘llanma. – T.: TDPU Rizografi, 2014
 30. SHapovalenko I.V. Vozrastnaya psixologiya (Psixologiya razvitiya i vozrastnaya psixologiya): uchebnik dlya studentov vuzov. – M.: Gardariki, 2007.
 31. G‘ulomov S.S., Begalov B.A. Informatika va axborot texnologiyalari.– T., Fan, 2010

IV. Elektron ta’lim resurslari

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi:
www.edu.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi: www.uzedu.uz
3. Xalq ta’limi sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish markazi:www.multimedia.uz
4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi

huzuridagi Bosh ilmiy-metodik markaz: www.bimm.uz

5. Ijtimoiy axborot ta'lim portali: www.ziyonet.uz